

ŠTEVILKA 1-2 / POŠTNINA PLAČANA V GOTOVINI

**DOM
IN
SVET**

II

NOVA KNJIGA

1934

DOM IN SVET, NOVA KNJIGA II. LETNIK

(47. LETNIK OD USTANOVITVE)

VSEBINA ŠTEVILKE 1-2

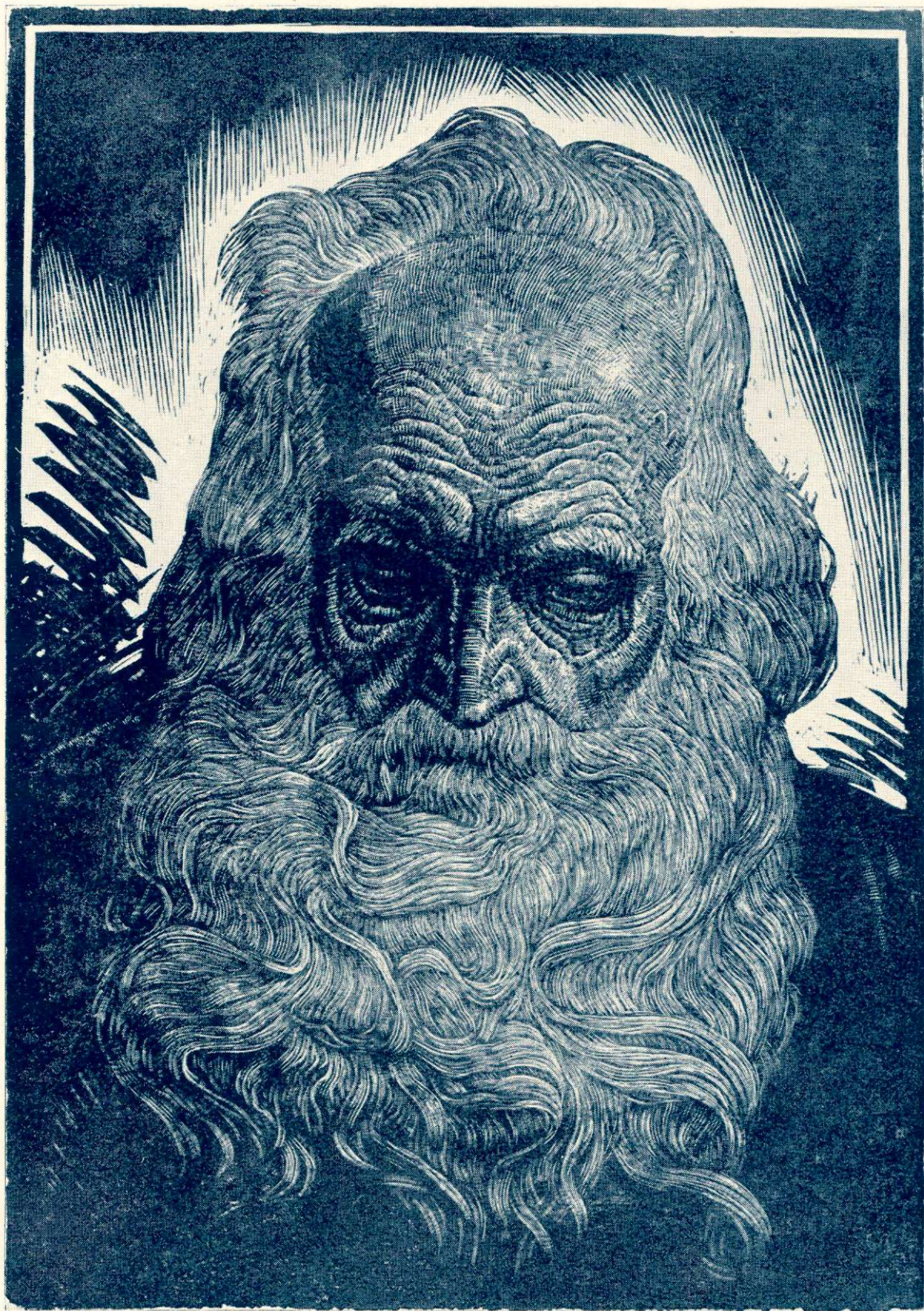
France Vodnik: Domovina, glej človek. 1.
Stanko Gogala: O problemu izobraževanja našega naroda. 5.
Ivan Pregelj: Od Pod Seli do Ročinja. 16.
Janez Jalen: Mlaji. 23.
Miran Jarc: Ko se ura ustavi. 33.
Anton Vodnik: Tožba. 34.
Bogomil Fatur: Prošnji sonet. 35.
Bogomil Fatur: Sonet bolesi. 35.
Bogomil Fatur: Sonet skritosti. 36.
Jože Kastelic: Pastirica. 36.
Ksaver Meško: Henrik, gobavi vitez. 39.
France Stelè: Władisław Skoczylas in poljsko nar. slikarstvo. 74.
Anton Breznik: Jezik naših pripovednikov. 84.

Razglednik: Književnost: W. Shakespeare: Hamlet (Frst.). 94. — Nekaj leposlovja naših književnih družb (Dr. J. Šilc). 98. — Ivan S. Turgenjev: Lovčevi zapiski in Plemiško gnezdo (Janez Logar). 101. — France Stelè: La Slovénie (Dr. I. P.). 104. — Blätter aus der slowenischen Lyrik (Dr. I. P.) 104. — Sinclair Lewis: Arrowsmith (Dr. J. Šilc). 105. — S. R. Minclov: Ko so hrasti šumeli (Dr. J. Šilc). 107. — Novo gledališko slovstvo (Silv. Škerl). 108. — Iz sodobnega srbsko-hrvatskega književnega življenja (T. Debeljak). 113. — Glasba: Jesenska glasbena sezona v l. 1933 (M. Tomc). 117. — Zapiski: Obisk naših književnikov v Sofiji.

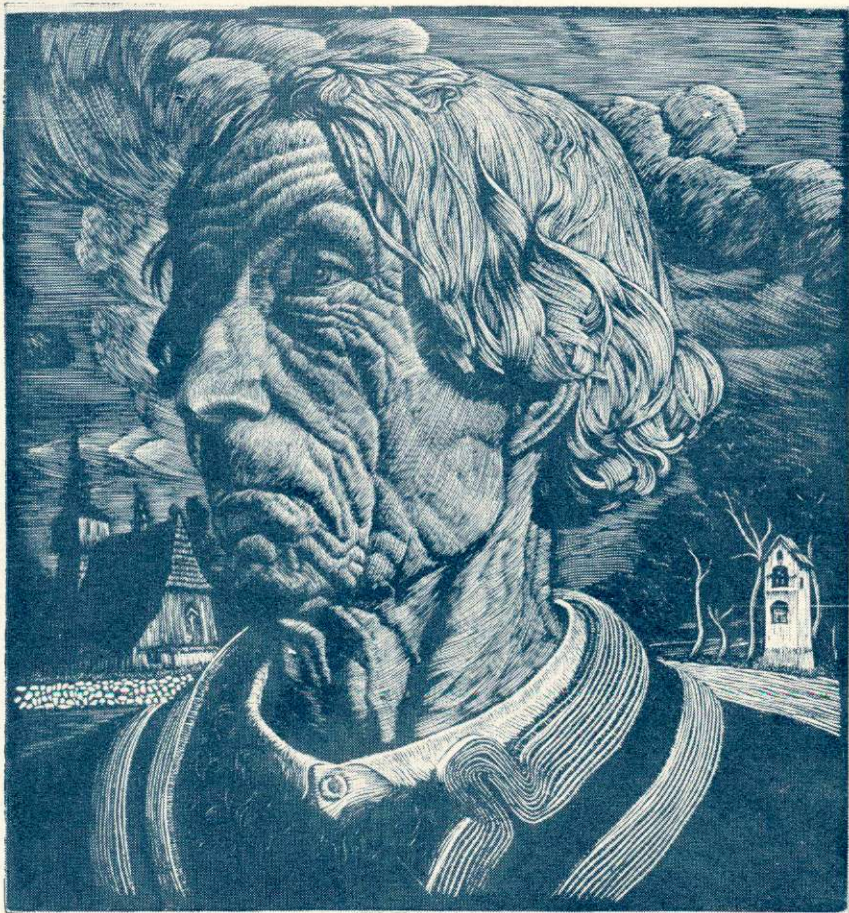
Platnice: Prejeli smo v oceno. — Dom in svet v letu 1934.

Slike: Władisław Skoczylas: Sl. 1. Glava starca. — Sl. 2. Glava gorjanca. — Sl. 3. Glava gorjanca. — Sl. 4. Glava Janosika. — Sl. 5. Kmečka Madona. — Sl. 6. Tatranski roparji. — Sl. 7. Trg v Kazimierzu.

»DOM IN SVET« izhaja 15. vsakega meseca desetkrat v letu z izjemo mesecev julija in avgusta. Naročnina znaša letno 100 Din. Dovoljeno je polletno plačevanje po 50 Din. Naročniki knjižnih zbirk Jugoslovanske knjigarne lahko naročijo Dom in svet v zvezi z zbirkami po znižani ceni 96 Din letno, ki jih plačajo v 12 obrokih po 8 Din. — Upravništvo: Ljubljana, Jugoslovanska knjigarna. — Založnik: Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, Pred škofijo. — Tisk in klišeji Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani. — Uredniki: Profesor France Koblar, Ljubljana, Tyrševa cesta 38/II, dr. France Stelè, Ljubljana, Narodni muzej, France Vodnik, Ljubljana, Murnikova ulica 20. — Odgovorni urednik: prof. France Koblar. Odgovorni izdajatelj: Ivan Mesar. Za tiskarno odgovarja: Karel Čeč.

Sl. 1. WŁ. SKOCZYLAS, GLAVA STARCA IZ L. 1933.

Sl. 2. WŁ. SKOCZYLAS, GLAVA GORJANCA IZ L. 1915.

Sl. 3. WŁ. SKOCZYLAS, GLAVA GORJANCA IZ L. 1928.

FRANCE VODNIK

DOMOVINA, GLEJ ČLOVEK

Ob petnajsti obletnici Cankarjeve smrti.

Popolnoma naravno je, ako današnji rod globlje in pravilneje do-
umeva delo in pomen Ivana Cankarja, nego je bilo dano njegovim
sodobnikom. Vzrok za to ni samo v časovni oddaljenosti, marveč
predvsem v dejstvu, da tisto, za kar se je Ivan Cankar vse živ-
ljenje tako rekoč sam samcat boril, prehaja v spoznanje in voljo
vsega današnjega pokolenja. »Rod, ki te bo mogel pojmiti popolnoma,
še le raste,« je pred petnajstimi leti priznal Cankarju v posmrtnici
Oton Župančič. Seveda je jasno, da pri tem ne gre toliko za točnejše
umevanje tako zvanih »temnih mest« v pisateljevem tekstu, ki je
bil sodobnikom često tako nerazumljiv, marveč predvsem za doživetje
njegovega duha, njegovega pojava v celoti. Zavedamo se, da naša
dolžnost ni samo objektivno oceniti pisateljsko delo Ivana Cankarja
kot tako, recimo z estetskega vidika. Kot bomo videli, ni bilo pisa-
teljevanje Ivanu Cankarju nikoli samo sebi namen, in zato moramo
ves njegov »veliki tekst« smatrati le za besedno prisposodo in ob-
jektivno-kulturni dokument njegovega velikega, revolucionarnega
dejanja v zgodovini slovenskega duha.

Katero in kakšno je bilo to dejanje? Beseda »preporod idealizma«,
s katero je nekdo že tri leta, preden je izšla prva Cankarjeva knjiga,
napovedal dobo »nove romantike«, je v resnici še le nam, rodu izza
svetovne vojne, odkrila ves svoj globoki in epohalni pomen. Odkar
je ruski filozof Vladimir Sergejevič Solovjev v svoji razpravi »Kriza
zapadne filozofije« pokazal vzroke, zaradi katerih je ta filozofija
dospela na mrtvo točko, in se izrekel zoper racionalizem, češ, da z
njegovimi zmožnostmi ni mogoče dojeti zadnjih globin stvarstva,
ki so nad golo razumsko resnico, je to spoznanje postopoma raslo iz
leta v leto, iz desetletja v desetletje. Z geslom »proč od naturalizma«
se je proti koncu preteklega stoletja obrnil evropski človek navznoter,
vase. Na tej poti pa so spoznali nekateri le samega sebe, medtem ko
so drugi našli človeka v borbi za Boga. Če hočemo pravilno razumeti
moderna gibanja od dekadence preko nove romantike in ekspresio-

nizma do današnjih dni, moramo predvsem misliti na to duhovno razliko med njimi.

Na eni strani imamo relativizem in skrajni subjektivizem Nietzschejevega nadčloveka. Njegov imoralizem, kakor se imenuje ta zamisel življenja »onstran dobrega in zlega«, je seveda popolnoma naturalističnega izvora, zakaj nadčlovek ne priznava ničesar nad seboj. Nasprotno pa je bil Dostojevskij, ki je prav tako obrnil pogled v človekovo notranjost, videc in glasnik človeka, ki priznava metafizični dualizem dobrega in zlega. Kakor je bil Nietzschejev relativizem osnova impresionizma, »navznoter obrnjenega naturalizma«, tako vidimo v bogoiskateljstvu Dostojevskega sorodne duhovne sestavine, kakor jih nahajamo v gibanju nove romantike in ekspresionizma. To nam poleg vsega dokazuje tudi poznejša umetnostna diferenciacija med impresionizmom in ekspresionizmom, ki se je izvršila v znamenju Nietzscheja in Dostojevskega oziroma njunega ideala za in proti: zlasti v drugem in tretjem desetletju, ko se je celo nemška povojna moderna izrekla proti Nietzscheju. To je bila že ona generacija, ki je doživela svetovno vojno in si za geslo izbrala ideje bratstva, ljubezni in človečanstva. A bil je to v bistvu boj dveh svetovnih nazorov v umetnosti: pojavnne lepote naturalizma in simbolične lepote idealizma.

Ta nasprotja so značilna tudi za duhovnost Ivana Cankarja: iz njegove idealistične usmerjenosti se je rodil njegov simbolični umetniški izraz. Nedvomno je, da je Ivan Cankar — ki je kljub zvezanosti z evropskimi duhovnimi strujami organsko zrasel iz slovenskih tal — bliže duhu naše romantike (Prešeren!), s katero ga kot »klasika« slovenske nove romantike spaja vez notranje kontinuitete idejnega razvoja, kakor pa sméri našega realizma, ki ga je v njegovem času najglasneje izpovedoval Aškerc, po čigar stopinjah je sicer v najbolj zgodnji, še nedozoreli dobi hodil tudi sam, a se je pozneje od njega odvrnil; a tudi bliže, kakor slovenskemu naturalizmu, ki ga po lastni izpovedi nikoli ni mogel prav trpeti. Saj je bil bliže kot pa naturalizmu, ki mu je začetek in konec svet v svoji objektivni resničnosti, oprijemljivi stvarnosti in pojavnem videzu, celo »idealističnemu« Stritarju — čeprav nova romantika nima sicer nič skupnega z ne-tragičnim svetožaljem in vzgojnim utilitarizmom njegove šole — tistemu Stritarju, ki je v svojem Zorinu napisal naslednji stavek: »Jaz nisem slikar; s srcem bolj gledam kakor z očmi«. Ta stavek bi bil prav lahko Cankarjev, ki ga je neenkrat podobno res tudi napisal.

Ta usmerjenost navznoter pa ne označuje le oblikovno, marveč tudi duhovno stran njegovega stila, kar pomeni, da s tem ni mišljen samo njegov lirizem, marveč tudi njegov idealizem. Kar so sodobniki, vzgojeni v tradiciji naturalizma in racionalizma, največkrat očitali Cankarju, je bil njegov subjektivizem. Imeli so prav le, kolikor je bil pod vplivom ideje o nadčloveku; v bistvu pa so se motili. Ivan Cankar ni bil humanist. Njegov subjektivizem ni bil egocentričen, ni bil subjektivizem anarhičnega upora in volje po moči, marveč je

bil »centralni«, romantični subjektivizem hrepenenja: iskanje poslednjega dna.

Nova romantika je bila izrazito platonična in simbolična. Po tem naziranju je človekovo telo ječa njegove duše. Tudi za Ivana Cankarja je značilno tako skrajno spiritualistično gledanje na svet, ki si prizadeva vse pojave življenja razložiti »ab intra«, odznotraj. Njegova umetniška beseda, sicer vsa blesteča od polnosti figuralne lepote, je vendarle v bistvu neartistična. Preko svojega ritma in podobe nas neprestano opozarja na »oni« svet, ki ga nosimo v sebi, in je torej dejansko vsa v službi notranje, simbolične lepote. »Življenje, ki ga živi to betežno telo zunaj pod glasnim solncem, je le medel odsvit, le motna prispodoba onega drugega življenja, ki je zaklenjeno v tebi in v meni.« Bolje, kakor je s temi besedami storil pisatelj sam, bi nihče ne mogel označiti njegove umetnosti. Izrazi kot »prispodoba« ali pa »v tebi in v meni« nikakor niso samo poetične »figure« pesnikovega jezikovnega zaklada, marveč ogledalo njegovega mišljenja in čuvstvovanja; za vsakogar, kdor ume brati v podobah umetnikovega stila, so te in podobne besede ključ za razumevanje njegovega dela.

Uvod v Podobe iz sanj, odkoder so vzete pričujoče besede, je imel spočetka (DS 1917) pomemben naslov Iz dna. S tem izrazom je slovenski novoromantik ustvaril domač sinonim za »centrum« nekdanjih romantikov. Kakor le-tim, tako tudi njemu ni bila pot navznoter, vase samo pot v globine kaosa, marveč pot k Človeku: k sebi in k občestvu. Obred notranjega očiščenja in posvečenja — »romanje« — ni samo osebno odrešenje, marveč mistična daritev na oltarju skupnosti in bratstva duš. Takšnemu globinskemu pojmovanju življenja tudi umetniško ustvarjanje ne more biti nič drugega, nego duhovna služba. »Tebi, romar, je ukazano od nebes, da gledaš, kar drugim ni dano gledati, da poveš, kar drugim ni dano povedati. Nimaš pravice, da bi zaklepal duri, tudi tistih ne, ki jih sam le s trepetajočo roko odpreš. Če te vabi luč iz brezdanje globočine, se moraš spustiti vanjo brez obotavljanja in brez bojazni, da prineseš ljudem to luč.« Tako umetnostno naziranje se popolnoma sklada s tem, kar danes imenujemo organsko pojmovanje umetnosti, in »romarstvo« Ivana Cankarja je v resnici samo nov izraz za tisto, kar je pomenila Grkom beseda »katarzis« (očiščenje). Takó se je umetnost, ki se je v dobi naturalizma in racionalizma že skoraj popolnoma profanirala ter je bila neredko le še sredstvo utilitarizma ali pa »čisti« esteticizem, v času nove romantike zopet vrnila k virom pristne, globinske in neokrnjene človečnosti.

Zato nikakor ne moremo pritrditi tistim, ki imenujejo Ivana Cankarja »samo« umetnika. Ta naziv je sicer upravičen zanj, dokler gledamo na njegovo delo le z vidika socialnih poklicev. Ivan Cankar je bil samo pisatelj. Če pa gre za razumevanje in označitev njegove umetnosti kot duhovnega izraza življenja, ta naziv ni več raben. Pisateljeve izpovedi, a zlasti vse njegovo umetniško delo so nam

neizpodbiten dokaz za to, da mu umetniško ustvarjanje ni bilo samo sebi namen. Ivan Cankar ni bil larpurlartist, kakor se večkrat sliši o njem. »Ne v areni literature, v areni življenja sem stal! Njemu, vesoljnemu, vseobsežnemu sem napovedal boj...« Tako je odločno protestiral proti vsem tistim, ki so povelicevali njegov »artistični« slog, ter jih ostro zavrnil: »Razodeli so besedo, zamolčali so misel...« Misel, vsebina, ideja pa je bila tista, zaradi česar ga sodobniki instinktivno niso ljubili. Tu pa se nam začenja odkrivati še druga stran Cankarjevega problema.

Že doslej je bilo govora o tem, da moramo »preporod idealizma« v novi romantiki razumeti v smislu povratka k človečnosti. Pokazati sem skušal, kako nam je treba razumeti duhovni problem človeka v Ivanu Cankarju in kako se je osebno življenje organično spojilo z njegovim umetniškim ustvarjanjem. Toda noben človek, a najmanj tvorec kulture, ne stoji izven časa. Tudi Ivan Cankar ni bil le poedinec, marveč podoba in simbol rodu in dobe. Bil je nujna reakcija na dobo, iz katere je zrasel, a ni v njej spričo osebnih duhovnih problemov našel več opore. Borba s samim seboj za osebnega Boga je zato nujno zahtevala borbe s časom — zaradi slutnje in vere v novo dobo. Etiku, ki je v sebi trpel za podobo novega človeka, je bilo treba tudi na zunaj reformatorskega dejanja. On, ki je bil romar po tihih katakombah srca, je bil tudi borec v areni kolektivnega narodovega življenja. Tu je ključ za razumevanje njegovega upora zoper dobo in družbo, dà, zoper konkretno slovenstvo tistih dni. Tudi to dejstvo je dokaz za našo trditev, da v njem ne smemo gledati »samo« umetnika. Takrat »je bil med nami splošen gnus, ki ni bil samo literaren,« je izpovedal Ivan Cankar sam pozneje o dobi, ko je bil stopil v slovensko kulturno življenje.

Bil je to čas, ki sta ga izoblikovala materializem in racionalizem. Posledica njunega mehaničnega, popolnoma perifernega in često grobega pojmovanja življenja je bilo splošno poplitvenje. Umetnost je takrat propadala v formalizmu in utilitarizmu, človekova etična in kulturna vrednost pa se je cenila neredko samo po političnem pripadništvu, ki je zatiralo vsako osebno in duhovno svobodo. Življenje sta usmerjali kolektivna šablona in strankarska korist. Bil je temen čas, ki se nam še danes, iz zgodovinske perspektive, vidi notranje kalen, grd. Tembolj je moral občutiti njegovo duha morečo težo šele človek tedanjih dni, ki sta ga žeja po duhu in zvestoba notranji resnici nujno morali narediti za upornika zoper ta zlagani zunanji red. Tragični spor v duši tega človeka pa je bil obenem začetek usodnega preloma v zgodovinsko-objektivnem redu življenja. Biti ali ne biti je bilo sedaj vprašanje v tej hamletski drami »modernega človeka, ki je preveč človek, da bi živel živalsko življenje, in ki mu je zategadelj sojeno trpljenje«. Te besede Ivana Cankarja najbolje označujejo njegovo etično poslanstvo, zakaj bil je zares izbran, da uredi kaos slovenskega kulturnega življenja v duhu človečnosti.

O PROBLEMU IZOBRAŽEVANJA NAŠEGA NARODA

Govoriti o tem problemu ne pomenja suhega teoretiziranja o razmerju med izobrazbo in narodom, zakaj ta problem je življenjskega značaja. Za nas je postalo to vprašanje notranje občuten problem vsaj iz dveh razlogov. Prvi je zakoreninjen v geslu »iz naroda za narod«, kar naj bo izraz za nekako po možnosti pristno doživeto čuvstvo hvaležnosti za vse one duhovne dobrine, ki smo jih prejeli od svoje narodne duhovne zajednice, in ki so bile najosnovnejša podlaga za vse ostalo in poznejše kulturno in duhovno oblikovanje vsakega izmed nas. Ta hvaležnost ni samo akt predpisanega takta. Ona je za človeka, ki mu slovenski narod ni samo beseda, temveč vsebina polna duhovne resničnosti, ki pa je razen tega še kulturno ustvarjevalna, duševna resničnost, ki prodre prav tako elementarno iz njegove duševnosti, kakor se pokaže tudi potreba po gospodarskih dobrinah na močno elementaren in zato pristen način. Ker nam je torej narod sam s svojim duhom, ki živi sedaj v nas, dal možnost videti kulturne dobrine, do katerih bi sicer nikdar sami ne prišli, ker nam je dal narod po svojih kulturnih delavcih in tvorcih toliko in toliko pomembnih kulturnih del, iz katerih črpamo duhovne vrednote lepote, resnice, dobrote, usmiljenja, svetosti itd., ker nam je narod s svojimi kulturnimi deli dal tudi pogled za svojevrstnost kulture drugih narodov in za uživanje kulturnih vrednot pri teh narodih, ker smo torej kulturno vsi zakoreninjeni v duhovni plati svojega naroda, zato se nam pokaže kot nujno in samo ob sebi razumljivo, da se za vse to narodu tudi oddolžimo. V nas nastane potreba, da ne sprejemamo samo od narodnega duhovnega bogastva, temveč da tudi mi nekaj dajemo. Zdi se nam potrebno, da plačamo vsaj majhne odstotke za tako radodarno podarjeno duhovno bogastvo, ki smo ga prejeli iz narodove kulturne tradicije in od njegovega sedanjega kulturnega ustvarjanja. Zato hočemo za onega kulturnega in narodnostnega duha, ki smo ga prvotno prejeli od svojega naroda in smo ga pozneje bogatili v njegovih kulturnih zakladnicah, vrniti narodu sedaj nekaj nazaj. Dobro sicer vemo, da narodu neposredno ničesar vračati ne moremo, in zato hočemo storiti to posredno, tako da vračamo njegovim živim udom in nosilcem njegovega duha — poedincem v narodu. Iz bogastva svojega sedanjega narodnostnega duha, ki je bolj ali manj kulturno bogat, hočemo bogatiti na duhovni način poedine člane svojega naroda in vzbujaati ter kultivirati v njih njihovega narodnostnega duha. To je naše neposredno delo. Z njim pa posredno vendar vračamo tudi narodu samemu, toda sedaj ne kot vsoti ali celoti vseh takih poedincev, temveč onemu narodu, ki je duhovna skupnost vseh onih poedincev, ki imajo v svojih

dušah živega narodnostnega duha. Na ta način, da kultiviramo narodnostnega duha poedincev in živih delov naroda, kultiviramo in dvigamo tudi narodnostnega duha sploh in s tem svoj narod. To delo je tako nujno in med seboj povezano, da moremo reči: čim več in čim bolj izobraženih poedincev v narodu, tem več duhovnih vrednot ima tudi narod, toda zopet ne kot vsota teh poedincev, temveč kot ono, kar ustvarja njihovega enotnega narodnostnega duha in kar imenujemo duhovna zajednica naroda.

To je torej prvi izvor našega problema o izobraževanju naroda, in sedaj razumemo, da je ta problem nujno življenjski, ker je življenjsko pristno tudi ono občutenje dolžnosti, da vračamo svojemu narodu obogatenega onega duha, ki smo ga od njega prejeli.

Drugi izvor za življenjsko plat tega problema pa je bolj splošno dušeslovnega značaja. Reči namreč smemo, da je smisel besedi: česar polno je srce, to se v besedah razodeva, splošno veljaven. O vsem, karkoli se nam dozdeva resnično vredno in pomembno, mislimo, da ni pomembno in vredno samo za nas, temveč ima svojo pomembnost in vrednost za vsakogar. Glede tega moremo sicer kdaj močno pretiravati, vendar pa je res, da hočemo o lepotah, ki smo jih kdaj močno doživeli, pripovedovati tudi drugim in imamo pri tem namen, da bi tudi oni tako pristno doživeli kot mi; da hočemo o resnicah, ki smo jih spoznali, pripovedovati tudi drugim in jih seznaniti z dejstvi, ki so se nam pokazala kot posebno pomembna; da hočemo seznanjati tudi druge s svojimi prepričanji in mnenji, če se nam zdijo posebno važna in zato taka, da bi jih morali imeti tudi drugi ljudje.

Seveda moramo pri tem upoštevati še važno razliko med dvema tipoma oseb. Eni so namreč toliko socialno usmerjeni, da bi hoteli vse, kar so sami lepega občutili in resničnega spoznali, pripovedovati in pokazati tudi drugim in jim s tem pripraviti ono notranje zadovoljstvo, kot so ga sami imeli in doživeli. Drugi pa so zopet taki, da se povsem zadovoljijo s svojimi lastnimi čuvstvi in spoznanji ter ne čutijo prav nikake potrebe, da bi postali posredovalci lepih in močnih doživetij, ki so jim mogoče vso dušo pretresli. Toda kljub tej razliki med poedinci moremo reči, da splošno velja ta dušeslovna zakonitost, da bi hotel človek, ki je sam nekaj lepega in močnega ali resnično vrednega doživel in spoznal, pokazati tako in enako doživetje ter spoznanje tudi ostalim.

Tudi glede izobraževanja je stvar podobna. Tudi človekovo izobrazbeno ali duhovno spoznanje ima tako notranjo moč in zakonitost, da se nehote prenaša od osebe do osebe in da iz samoizobraževanja kar nujno postaja izobraževanje drugih oseb. Zakaj pri izobraževanju gre za spoznanje nekega duha, za spoznanje resnice, lepote, pravičnosti, človeka, zakonitosti, smisla, vzrokov, razlogov in podobno, in to spoznanje je pri resničnem izobraževanju tako močno, da se nam zazdi spoznane resnice toliko vredne, da naj bi jih spoznal še ta in oni. Zato hočemo nujno posredovati svoja važna spoznanja tudi

drugim ljudem in jih s tem izobraževati. Na ta način ima izobraževanje samo v sebi sociološko plat, kar pomenja, da se samo od sebe prenaša od osebe do osebe, od znanstvenika do navadnega človeka, od kulturnega delavca vobče do onega, ki ga sploh hoče poslušati ali čitati njegova kulturna dela itd.

Prav tu pa najdemo tudi razlog za skrb starejših in prejšnjih generacij za izobrazbo bodočih generacij, ki se jasno kaže v ustvarjanju šol in drugačnih izobrazbenih ustanov ter družb. Zato smemo reči, da šole v kakršnikoli obliki niso umetno ustvarjene kulturne ustanove, temveč so nastale radi notranje potrebe po posredovanju kulturnih vrednot in po uvajanju mlajših generacij v kulturnega duha naroda in v njegovo kulturno življenje. Človekova izobrazba je torej nekaj dinamičnega in ima v sebi tendenco, da se razširja naprej, pa ne samo v človeku samem po globini in širini, temveč tudi od osebe do osebe. To plat izobrazbe moremo imenovati njeno socialno razširjevalno usmerjenost.

Tako smo spoznali, da je problem o izobraževanju naroda zares življenjskega in ne samo teoretično-statičnega značaja. Njegova življenjskost izvira torej iz čuvstva hvaležnosti do onih, ki so nam s svojim duhom omogočili izobraževanje, in iz občutene dolžnosti, da moramo narodu vrniti to, kar nam je dal in posodil. Izvira pa ta življenjskost tudi iz pravkar spoznane socialno-razširjevalne usmerjenosti vsake izobrazbe, ne glede na to, ali je ta usmerjenost zavestna ali podzavestna.

Iz teh spoznanj pa sledi tudi za izobraževanje slovenskega naroda nekaj smernic. Najprej moramo reči, da je ta problem in njegova praktična rešitev v najtesnejši zvezi z odnosom poedince do naroda. Ta odnos utegne biti namreč pri različnih poedincih različen in v glavnem vsaj četvornega značaja.

Najprej se more poedinec zares čutiti del svojega naroda. On je živ narodov član ter nosi duha svojega naroda v svoji duši, ker je narodovo pojmovanje sveta in življenja tudi njegovo osebno pojmovanje, ker je njegova duševna struktura del strukture narodove duše, ker je njegov odnos do kulture izraz narodovega odnosa do nje, ker je narodov jezik bistveno njegov jezik, ker je narodna pesem njegova pesem itd. Tak človek je nositelj narodnostnega duha in je živa »veja na narodnostnem drevesu«. Zato se tudi kot izobražen in kulturn človek ne sramuje svojega naroda, se ne ogleduje le po višjih in še višjih kulturah drugih, tujih narodov, ne prezira kvalitete in kvantitete kulture lastnega naroda in ne slepomiši s kulturno mednarodnostjo. Dobro ve, da je vsaka kultura narodnostno zakoreninjena, in če ni, da se približuje civilizaciji. Dobro ve, da je svojega osnovnega duha, na katerem se je razvila njegova izobrazba, dobil od svojega naroda in da je torej tudi kot izobraženec še vedno tudi duhovno zakoreninjen v svojem narodu. Vprav njegova izobrazba, ki obsega tudi tujo kulturo in se je obogatila s kulturnimi vrednotami

tujih narodov, mu kaže, da mu je vendar najbližja kultura lastnega naroda, pa čeprav je še zelo skromna in malo razvita. To je prvi tip človeka, ki ga glede njegovega razmerja do lastnega naroda imenujemo narodno zakoreninjeni človek.

Za drugi tip človeka je značilna njegova brezbrižnost do vsega, kar je narodno in zato tudi do vsega, kar je sam sprejel od svojega naroda. To še ni omalovaževanje in podcenjevanje narodne kulture in njene svojstvenosti, temveč je oni osebni pasivizem, kateremu je prav vseeno, ali narod kulturno živi ali životari, ali živi samostojno življenje ali pa prehaja v vedno večjo kulturno odvisnost, ali je kulturno izrazit ali pa postaja vedno bolj neizrazit in tako samo civiliziran narod. Ta tip človeka je ravnodušen do narodnostne kulture, ker je običajno ravnodušen do kulture sploh in mu je kaj pomembna samo civilizacija in pa zunanje, gospodarsko, mogoče še politično življenje. Pri takem človeku se mogoče tudi praktično in življenjsko preobrnejo resnične vrednote, tako da pride narodnostna vrednota med spodnje in manj pomembne. Takega človeka imenujemo zato narodnostno pasivnega in ravnodušnega.

Tretji tip človeka pa ni tako pasivno in ravnodušno usmerjen do naroda in do njegove kulture. Tu najdemo zopet dejavnega človeka, torej nekaj podobnega kot pri prvem tipu. Vendar se obe dejavnosti med seboj močno ločita. Ena je namreč do narodnostne vrednote in do kulture lastnega naroda pozitivno in priznavalno usmerjena, druga pa je do istih vrednot negativno in podcenjevalno usmerjena. Tak človek namreč noče prav nič vedeti o tem, kar je svojstveno njegovemu narodu; vse to se mu zdi malo ali pa nič vredno, on se celo dejavno bori proti kulturni tvornosti lastnega naroda, ker ne občuti duha svojega naroda. On mogoče sploh ni narodnostno zakoreninjen, mogoče se mu zdi celo življenjsko nes pametno govoriti o narodnostnih razlikah, ko bi hotel poudarjati samo skupnosti med narodi in doseči mednarodno sodelovanje. Mogoče je tak človek prišel do tega spoznanja po politični poti, mogoče tudi po etični. Za današnji čas pa je prav posebno značilna socialna pot, t. j. zahteva po sodelovanju vseh delavcev vseh narodov, vseh gospodarskih ljudi vseh narodov, vseh stanov vseh narodov in vseh poklicev vseh narodov. Tak človek se bori zato radi svojega cilja, ki mu je sodelovanje poedincev ne glede na narodnostne razlike, vprav proti tem razlikam, ki so zanj samo navidezne in jih smatra v primeri z življenjskimi prednostmi mednarodnega sodelovanja za preteoretične, gotovo pa za presentimentalne. Takega človeka moremo zato z dobrim smislom imenovati mednarodno usmerjenega.

Razen njega pa najdemo še svojevrsten tip narodno izkoreninjenega človeka, ki se ne bori proti lastnemu narodu radi mednarodnih in skupnih interesov, temveč zato, ker mu je več vreden kak tuj narod in njegova kultura, kot pa njegov lastni narod. Seveda ta tuji narod zanj ni tuj, ker je sam prepojen z njegovim duhom. Ne mislim

tu na take poedince, ki postanejo navdušeni za tuje narode in za njihovo kulturo iz kakih osebnih in gospodarskih razlogov, temveč le na tiste, ki jih je duh kulture tujih narodov tako osvojil, da so notranje člani tega naroda. V njih zato ni volje, da bi dvignili kulturo lastnega naroda, temveč želijo, da bi se lastni narod prepočil s kulturo tujega naroda in s tem postal kulturno višji, izgubil pa bi svojo narodnostno svojstvenost in izrazitost. Taki ljudje zato še niso narodni renegati, pač pa so mogoče hujši nasprotniki lastnega naroda, ker se borijo proti njemu s tem, kar je za narod najbolj svojstveno, z duhom tuje kulture proti duhu kulture lastnega naroda. Ta boj je mogoče zanje celo kulturno utemeljen, ker ne razumejo, da je vsaka kultura nujno narodnostno zakoreninjena, in da delajo krivico malemu narodu, ki ima glede kvalitete in svojstvenosti svoje kulture med ostalimi velikimi narodi popolno kulturno enakopravnost in vrednost. Tak tip človeka imenujemo zato narodno izkoreninjeni človek, ker je usmerjen le k temu, kar je duhovno in kulturno pomembnejše in več vredno, pa prav nič ne upošteva lastne narodnostne individualnosti in svojstvenosti. Zato je zelo naklonjen ideji narodnostne asimilacije, ki bi se izvršila le pod vidikom višje kulture in bolj razvitih kulturnih področij.

Če upoštevamo sedaj omenjene štiri tipe poedincev, t. j. narodnostno zakoreninjenega, narodnostno ravnodušnega ali pasivnega, mednarodno usmerjenega in narodnostno izkoreninjenega ter le kulturno zainteresiranega človeka, se nam pokaže za problem izobrazbe našega naroda prva zelo važna smernica. Ta četvorni odnos poedinca do lastnega naroda zahteva namreč sam po sebi izločitev nekaterih tipov od pravice do izobraževanja lastnega naroda. Svoj narod morejo in smejo izobraževati le oni poedinci, ki smo jih imenovali narodno zakoreninjeni, zakaj le oni žive v duhu svojega naroda, le oni žive sredi svojega naroda, le oni čutijo žive izobrazbene potrebe lastnega naroda in le v njih more nastati pristno hotenje izobraževati svoj narod in svoje sonarodnjake. Ostali trije tipi poedincev pa po svojem psihološkem bistvu in radi odnosa do lastnega naroda ne morejo postati njegovi izobraževalci. Velja celo to, da nimajo do tega niti pravice, če nam gre res za izobraževanje naroda.

Drugi tip je izgubil to pravico, ker je ravnodušen do vsega, kar je narodu svojstvenega, ker se sploh ne zanima za one duhovne plati, ki bi jih mogli in morali po izobrazbi poglobiti in izpopolniti in ker mu ni prav nič mar, ali se nova in mlada generacija uvaja v narodno kulturno življenje v duhu lastnega naroda ali ne. Tretji tip si je sam vzel pravico do izobraževanja, ker bi mogel s svojim izobrazbenim delom celo nasprotovati temu, kar si mislimo pod izobrazbo lastnega naroda. Če je mednarodno usmerjen, potem bi hotel s svojim izobraževalnim delom med narodom pospeševati in dvigati vprav one plati, ki so skupne vsem narodom in ki tudi naš narod vežejo v eno širšo

človečansko enoto. Že s tem pa bi njihovo izobraževanje ne bilo izobraževanje naroda kot naroda in za narod, temveč bi pomenilo podiranje onih duhovnih svojstvenosti, ki so izvori narodne kulture in po katerih je naš narod na svoj način sprejemljiv za obče in splošno veljavne kulturne vrednote ter rezultate kulturnega dela. Tak človek bi porabil svoje izobraževanje le za uvajanje občega in splošno veljavnega duha v lasten narod in bi ga na ta način nujno naredil vedno manj kulturno in narodnostno izrazitega. Če pa govorimo o izobraževanju našega naroda, hočemo reči, da naj se vrši to izobraževalno delo v okviru in upoštevanju slovenske narodne svojstvenosti in za njeno ohranitev ter kulturno poglobitev. Če pa je tak človek narodno izkoreninjen in mu lebdi pred očmi le višja bolj razvita kultura, potem zopet ni sposoben, da bi postal narodni izobraževalec. Ne rečemo, da njegova osebna kultura ne premore bogastva duha, s katerim bi mogel svoj narod duhovno obogatiti in izobraziti. Tega ima mogoče celo v izobilju. Toda žal moramo reči, da bi se njegovo izobraževanje tikalo vrednot in stvari, ki so last kulturno višje stoječih narodov, in bi na ta način naš narod nujno uvajal v kulturno življenje tujih narodov in v njihovega kulturnega duha. Seveda bi bilo tako delo močno pozitivno, če bi se vse to vršilo z upoštevanjem naše narodne strukture in z voljo ohraniti to svojstvenost, pa jo vendar obogatiti s kulturnimi vrednotami tujih narodov. Toda vprav tega tu ne najdemo. Najdemo celo zavestno voljo s kulturnimi vrednotami tujih narodov uvesti tudi njihovega duha in njihovo duhovno strukturo.

Tako prihajamo do prvega zelo izrazitega načela glede izobraževanja našega naroda, ki se glasi: vsak, ki bi hotel postati izobraževalec svojega naroda, naj najprej poskrbi, da bo sam duhovno njegov član. Ta zahteva pa nikakor ne izraža kakega šovinističnega ekstrema. Zakaj narod se pri svojem izobraževanju prav nič ne zapira pred kulturnimi vrednotami ostalih narodov. Obratno, on jih hoče sprejeti v svojo duhovno zakladnico. Edino, kar zahteva, je to, da bi teh tujih vrednot ne sprejemal kot tujih v svojo narodno dušo, temveč da bi jih sprejel prepojene s svojim narodnostnim duhom, gledane na svoj narodnostni način, in da bi jih tako prisvojil sebi in svoji strukturi, da bi te vrednote ne bile več tuje, temveč njegove lastne duhovne vrednote. To torej ni nikakšno omalovaževanje kulture ostalih narodov in kulture sploh, temveč je le način obvarovanja lastne narodne individualnosti, ki hoče, da je vsaj način, kako zagleda in spozna kulturne vrednote, svojstveno njegov. Ne sprejemamo torej tuje kulture kot tuje, temveč jo po svoje prisvojimo. To pa mora že naprej storiti oni, ki hoče izobraževati svoj narod. Zato mora biti nujno v njem živ narodnostni duh, ki ga dela za živega člana naroda in ga vedno bolj zakoreninja v narodu. Samo v osebnem narodnostnem duhu osvojena izobrazba more in sme postati izobrazbena last celotnega naroda.

Razen te smernice, pri kateri je večji poudarek na *n a r o d u* kot na izobrazbi, pa najdemo še drugo, pri kateri je poudarjena izobrazba. Tu gre za pravo pojmovanje izobrazbe in izobraževanja drugih oseb. Ne gre namreč samo za izobraževalčevega narodnostnega duha, temveč prav tako tudi za to, da je zares izobražen. To pomenja, da ni samo napolnjen z znanjem, da ne ve samo silno veliko o tem in onem in da ni samo načitan. Pri izobrazbi gre za *o s e b n o s p r e j e m a n j e* duha. resnic, idej, vrednot, dolžnosti, dejstev in podobno. Taki predmeti so namreč samo tedaj last naše izobrazbe, če so tako osebno spojeni z nami, da so postali del našega duha, da ne tičijo samo v našem duhu, temveč so z njim organsko spojeni, da ne vemo samo za toliko in toliko resnic in vrednot, temveč so postale tako naša duhovna last, da so dobile tudi našo osebno noto in barvanost. Pri izobrazbi namreč ne gre samo za širino in za obseg izobrazbenih ali duhovnih vrednot, temveč gre predvsem za izobrazbeno in duhovno *g l o b i n o*, ki pa je seveda v notranji zvezi z globino naše duševnosti. Čim globlje k subjektu je prišla kaka izobrazbena vrednota, resnica ali ideja, čim več duševnosti je zase osvojila in čim bolj jo ima subjekt za svojo last, tem lažje govorimo o izobraženem človeku in o globini njegove izobrazbe. Saj tudi praktično imenujemo samo takega človeka izobraženega, kateremu so določena in nekatera spoznanja tako odprla duhovni svet, da dobi kar naenkrat *p r e g l e d* čez ta svet, se v njem z lahkoto znajde in šele tedaj začuti *d u h a* tistega predmeta in tiste kulturne panoge, katere se ta spoznanja tičejo. Mogli bi se simbolično tako izraziti, da ni izobražen tisti, ki radi samih dreves — drevesa naj pomenijo tu posamezna spoznanja — ne bi videl gozda, temveč tisti, ki najprej vidi celotni gozd — gozd naj pomenja določeno kulturno panogo — in šele v tem gozdu vidi tudi posamezna drevesa. Saj je nujno, da bo tako izobražen človek radi občutenega *d u h a* svojega predmeta spoznal več posameznih resnic, dejstev in idej, kot pa če bi ostal samo pri takih posameznih spoznanjih in bi se ne dokopal do kulturnega smisla in pomena ter duha določenega predmeta in kulturnega področja.

Če torej izobrazbo tako globinsko pojmuje in jo točno razločujemo od samo védenja in znanja, najdemo takoj drugo značilno in važno smernico za izobraževanje našega naroda. Ta se glasi: vse izobraževanje naroda naj bo resnično globinsko izobraževanje, ali še krajše, naj bo resnično izobraževanje.

Tu moramo namreč dobro ločiti dva tipična načina izobraževanja takozvanih »širokih plastic« naroda. Prvi način je tisti, ki izvira iz prepričanja, da je za preprosti narod vse dobro, da ni treba kake posebne izbire, da ni treba seči posebno globoko in da so lahko že s kako plitvo mislijo zadovoljni. Ta način izobraževanja je zato nujno silno plitek, ostaja samo pri površini resnic, idej in predmetov, posname tu in tam samo takozvano smetano, nekaj zanimivosti, včasih

tudi kako prav pusto stvar, ki pa je pusta seveda samo zato, ker nima tiste globlje utemeljenosti, ki bi ji dala predmetno pomembnost. Ta način izobraževanja je na žalost zelo pogost po naših društvih, čeprav nosijo lepo ime izobraževalna ali celo kulturna društva, pa vendar večkrat delajo veliko krivico kulturi po eni plati in grešijo nad narodom na drugi. Zakaj tako izobraževanje se niti ne približa pravemu izobraževanju, ker gotovo nima globinskega značaja in ostane večinoma enostavno besedičenje ali pa navajanje posameznih dejstev in idej, ki nimajo nikakega ozadja in zato ne morejo odpreti samostojnega pogleda v obravnavano kulturno smer.

Drugi način izobraževanja pa je tisti, ki izvira iz prepričanja, da je duhovni svet toliko vreden, da mu ne smemo delati krivice in nasilja, pa čeprav izobražujemo najpreprostejšega človeka. Tudi njega je mogoče peljati do resnične kulture, seveda je pot zanj nekoliko drugačna. Radi svojstvene poti pa ne sme postati tudi *s n o v* izobraževanja plitva, vsakdanja, površna, tja vržena in se je ne smemo samo dotakniti. Tudi najpreprostejšega človeka moramo izobraževati tako, da začuti kulturno vrednost obravnavanega predmeta, da ne sliši samo nekaj besedi in si zapomni nekaj dejstev, temveč si tisto stvar resnično osebno osvoji, da postane njegova duhovna last in mu da vpogled v kulturo sploh. To prepričanje je zato spojeno tudi z voljo, naj bo naše izobraževanje vedno po dveh plateh poglobljeno: 1. po vsebini in duhu in 2. po uvidevanju in spoznanju, ali po duševni in doživljajski plati.

Če upoštevamo sedaj še ta dva načina izobraževanja našega naroda, moramo reči, da je za doseganje prej omenjenega vodila uporaben samo drugi način izobraževanja, ki temelji na hotenju, da bi bilo izobraževanje čim resnejše in vsebinsko ter duševno poglobljeno. Samo na ta način bi mogli dvigniti resnično izobrazbeno stopnjo našega naroda.

Ta zahteva izobraževanja pa nujno vsebuje še tretjo, ki se sedaj ne tiče ne načina in ne vsebine izobraževanja, temveč *i z o b r a ž e - v a l č e v e o s e b e i n n j e g o v e i z o b r a ž e n o s t i* ter kulturnosti. Zakaj druga zahteva je toliko časa le teoretična in samo zahteva, dokler ne najdemo oseb, ki bi jo izvršile. Posredovati resnično in poglobljeno izobrazbo ter kulturo more namreč samo človek, ki je sam dosti globoko izobražen, pri katerem tiči njegova kulturnost čim globlje v duši in ki pozna razen izobrazbene širine še izobrazbeno globino. On daje pri izobraževanju naroda iz polnega in zato ima vsaka podana izobrazbena vrednota posebno kulturno ozadje, ki ji daje značaj poglobljenosti, razen tega pa še značaj popolne spojitve in prilastitve po subjektu. Takemu človeku se ni treba za poglobljeno izobraževanje svojega naroda ne vem kako veliko posebej pripravljati, zakaj on govori iz svojega, iz tega, kar si je doslej s svojim izobraževanjem prisvojil in kolikor ima doslej v sebi nabrane osebne kulturnosti. Zato se mu ne godi tako kot marsikateremu narodnemu

izobraževalcu, ki malo pred svojim predavanjem ali referatom pogleda kako knjigo, ki o tisti stvari v kratkem poroča in na hitro informira, ali pa celo kako drugo predavanje o tisti stvari, si naredi nekaj točk za svoje predavanje in stvar je odpravljena. Tudi tak predavatelj se prav v ničemer ne razlikuje od profesorja, ki mu pravimo »lectione doctior«, zakaj o stvari, o kateri trenutno predava, ve le toliko, kolikor predava in kolikor si je v naglici pogledal. Njegovo predavanje in izobraževanje naroda temelji torej le na slučajnem in predhodnem izobraževanju samega sebe, ki ima samo ta namen, da bi nekje komu nekaj povedal, ne pa, da bi se najprej o stvari sam docela izobrazil in šele radi spoznane in občutene vrednosti teh izobrazbenih vrednot hotel s tem seznaniti tudi druge in jih izobraziti. Če hočemo res kulturno dvigniti naš narod, če ga hočemo res uvesti v kulturno življenje, potem moramo prenehati s takim povprečnim in plitvim načinom izobraževanja. V ta namen je nujno potrebna zahteva, da smejo naš narod izobraževati le taki ljudje, ki so sami dosti izobraženi v stvareh, ki jih hočejo izobrazbeno posredovati drugim. Kakor velja za vsako kulturno delo, da je potrebna izbira delavcev, in je vidik za tako izbiranje le sposobnost za delo, tako mora veljati tudi za izobraževanje naroda, kar je tudi pristno kulturno delo, da je nujno potrebna izbira izobraževalcev, ki morajo biti sami dosti kulturno in duhovno bogati, tako da imajo kaj povedati, s čim izobraževati in da je to, kar izobrazbeno posredujejo, najprej njihova poglobljena izobrazbena last. Ta zahteva in smernica za narodovo izobraževanje, ki se mi zdi danes posebno važna, se torej glasi: narod smejo izobraževati le globoko in temeljito izobraženi ljudje, pa še ti le o stvareh, ki spadajo v njihovo, skoro bi rekel strokovno zanimanje in kulturno delo. Ne ustvarjajmo posebne vrste ljudi, ki bi jih mogli imenovati kulturni ali izobrazbeni posredovalci, ki bi opravljali to delo nekam mehanično in stanovsko, ne pa iz potrebe, da se v teh stvareh najprej sami temeljito izobrazijo in šele potem čutijo potrebo, da o teh stvareh izpregovorijo tudi drugim ljudem. Saj tudi učitelj ne sme biti tak kulturni posredovalec, ki bi sam ne čutil potrebe po lastnem izobraževanju, temveč mora nabirati lastno izobrazbo radi samega sebe in radi kulturnih vrednot samih, ne pa radi posredovanja te izobrazbe svojim učencem. Vsakdo, ki bi hotel postati narodov izobraževalec, naj bi se sam zase in radi kulture resno zanimal za kako kulturno panogo, in naj bi ta svoja spoznanja posredoval tudi narodu, ga kulturno dvigal ter vpeljeval v kulturno življenje. Nihče ne sme biti samo posredovalec kulture, ne da bi postal duh kulture tudi njegov duh in ne da bi sprejemal kulturo radi njene lastne vrednosti.

Končno pa najdemo še neko važno smernico za izobraževanje našega naroda. Ta zahteva se tiče sedaj mogoče najvažnejšega vprašanja o tem, kaj naj bo snov tega izobraževanja. V čem naj narod izobražujemo? To vprašanje je postalo važno zato, ker je dobilo

izobraževanje že najrazličnejše smeri, katerim pa vedno bolj postaja skupno, da izobražujemo narod v tem, kar ga zelo malo ali pa nič ne zanima, da mu govorimo o stvareh, ki so zelo daleč od njegovega zanimanja in smejo take brez škode še naprej ostati, ali pa da izobražujemo narod v tem, kar je sicer zelo zanimivo, pa ostajamo pri zunanjih frazah in besedah in ne sežemo globlje in do splošnih načel takih zanimivih vprašanj in problemov. Zato je treba, da se držimo tudi glede izobrazbene smeri nekih smernic, do katerih pridemo iz pomena narodovega izobraževanja samega.

Prvo, kar se mi zdi tu potrebno, je, da je to izobraževanje res narodno, kar pomenja, da uvaja narod predvsem v lastno kulturo, da mu ohranja in dviga njegovega narodnostnega duha, da mu oživlja in daje zanimanje za to, kar je svojstveno slovenskega, da mu dviga kulturno samozavest, pa seveda ne s frazami in navdušenimi besedami, temveč s stvarnimi in kulturnimi deli svojega naroda. Vse izobraževanje našega naroda naj bo torej narodno in v duhu slovenstva. To ni šovinizem, temveč le uvajanje v to, kar je in bi moralo biti narodu najbližje in kar se je porodilo iz njegovega narodnostnega duha. Saj nam danes tako močno manjka resnega in stvarnega uvajanja naroda v lastno kulturo, kjer je tudi edini temelj za spoznanje vrednosti tega, kar je svojstveno njegovega. Zakaj ob tem spoznanju se rodi tudi volja, da ostane pri svojem in da goji svoje. Od povsod drugod prinašamo izobrazbene vrednote, le one, ki so nam narodnostno najbližje, radi pregledamo, in se zanje ne zmenimo. Mogoče res zato, ker o vsem več vemo, kot o svojem in o sebi. Zato velja najprej, naj se vse izobraževanje tiče predvsem narodove kulture in naj ima svoj cilj v uvajanju v to kulturo ter v spoznanju njenih kulturnih vrednot.

Druga važna stvar, ki jo moramo tu omeniti, je, da naj obsega izobraževanje naroda po možnosti vse kulturne panoge, ne pa samo nekatere, t. j. znanstvene, kot danes. Tu velja prav isto kot za šolo, da je naša izobrazba vse preveč usmerjena v znanstveno smer in zato vse preveč razumska. Nujno bi morale priti na vrsto tudi druge kulturne panoge, po vrsti religija, umetnost, socialnost, etičnost, gospodarstvo in politika. Vse to so področja, ki nujno zahtevajo, da dobijo vpogled vanje tudi naši preprosti in najpreprostejši ljudje, ki sicer sami ne morejo samostojno nabirati izobrazbe. Prav posebno pa moramo poudariti, da moramo pri izobraževanju izbirati take teme in stvari, ki so res pereče in so postale problem že tudi za preprostega človeka. To pa so danes posebno socialna, gospodarska, politična in svetovnonazorna vprašanja.

Med socialnimi vprašanji bi prav posebno morali seznaniti naš narod s pojmovanjem socialne ljubezni in pravičnosti, z njegovimi socialnimi dolžnostmi in pravicami, s problemom dela, z individualističnim in kolektivističnim svetovnim nazorom, s problemom žene v javnem življenju, s problemom družine in zajednice sploh itd. Med

gospodarskimi vprašanji je za nas posebno važno vprašanje po smislu gospodarstva, o načinu družinskega gospodarstva, ki bi moglo postati vzor za vsako gospodarstvo, o brezposelnosti, o dobičku in pridobivanju sploh, o modernem načinu gospodarjenja, o duhu kapitalizma, o kapitalu, o gospodarskem redu sploh, o razmerju človeka do stroja itd. Med političnimi vprašanji bi morali posebno pozornost posvetiti razliki med vsakdanjo in načelno politiko, seznaniti ljudi s smislom politike in z njenimi notranjimi načeli, z razliko med osebnimi in splošno državnimi interesi ter dolžnostmi, z razliko med državljanom in podložnikom, s pravim pojmom demokracije, z razliko med narodom in državo, z državljanskimi pravicami in dolžnostmi, s pravim pojmom strank in razmerja poedinca do njih itd. Končno pa imamo še celo kopico svetovnonazornih vprašanj. So to danes gotovo najvažnejša vprašanja, zakaj svetovni nazor, avtonomni in osebni, je eden najvažnejših temeljev za človekovo osebnostno moč in vrednost. In prav zato danes tako manjka močnih in izoblikovanih oseb, ker nam manjka enotnega svetovnega nazora. V ta kompleks spadajo vprašanja o človeku, o njegovem bistvu in pomenu ter smislu, dalje vprašanje o smislu življenja in kulture, pomen materializma, idealizma, optimizma, pesimizma, umetnostnega, gospodarskega, etičnega, socialnega in religioznega svetovnega nazora, vprašanje o razmerju med človekom in Bogom, o religioznosti in konfesionalnosti, o koristolovstvu in poštenosti, o pravilnosti in resničnosti, o objektivnosti in subjektivnosti itd. To so vprašanja, ki bodo vedno močno zanimala človeka in glede katerih mu je radi njegovih osebnih potreb nujno izobraževanje. So pa to tudi vprašanja, ki prav lahko nadomestijo različna druga vprašanja, ki so samo enodnevna in ki nastajajo večkrat samo iz radovednosti, pa odgovor nanje ne zapustijo v človekovi duši nikakega trajnega vpliva, ki bi oblikoval njegovo osebo. In vendar nam pri izobraževanju našega naroda nič drugega ni bolj treba, kot da z izobrazbenimi vrednotami oblikujemo celega človeka in izoblikujemo iz njega celo osebo. Zato nam izobraževanje nikdar ni cilj, temveč le sredstvo.

Prav na kratko smo si skušali razjasniti problem o izobraževanju našega naroda. Našli smo pri tem te-le smernice: 1. za nas mora biti to življenjsko vprašanje, 2. pravico do tega izobraževanja imajo le narodnostno zakoreninjeni človek, 3. vse izobraževanje naroda naj bo globinsko in zato resnično izobraževanje, 4. vse izobraževanje naj bo resno in vsebinsko ter duševno poglobljeno, 5. vsak izobraževalec naj bo sam kulturno bogat in resnično izobražen; kulturno posredovanje mora izvirati iz njegovega pristnega in osebnega duha, 6. izobraževanje naj se vrši v slovenskem duhu in naj goji tega duha, 7. izobraževanje naj obsega vse kulturne panoge, predvsem pa socialna, gospodarska, politična in svetovnonazorna vprašanja, ki morejo oblikovati celega človeka v enotno osebnost.

OD POD SELI DO ROČINJA

Der Postwagen nach Tolmein? Na, Gott sei Dank, endlich einmal! Nun aber rasch! Presto, cameriere! Mein Gepäck! Wo werden wir's unterbringen, Postillon? Schon besorgt? Stimmt! Da hast du, friaulischer Lümmel! Prendi e va dormire! Ich sitz' schon, Postillon! Mag er losfahren! Was? Fährt noch jemand mit? Niemand. Son contento. Nikogar ne bo. Ne babe ne čeče! Zato se pa ne oščajmo. Tone, poženi!»

Biló je v Gorici v devetdesetih letih, ko je ponoči okoli dveh odhajal tolminski poštni voz. Postiljon, ki je bil pridržal konje v Gosposki ulici pred nočiščem pri Treh kronah, toliko da je vstopil samošnji popotni, je znova pognal. Voz je s svojim ropotom še enkrat napolnil ozko ulico do Kornja, kjer se je nehal tlak in začela mehka cesta. Za sto korakov so šli nato konji stopnjema v breg do Katari-nijevega trga, kjer je deset let pozneje umrl Simon Gregorčič, in se nató sprostili v enakomerno peketanje proti Solkanu. Z grička na desni, na Kostanjevici, je udarila cerkvena ura dve. Z leve od gosposkih vil in vrtov je zavelo po jasminu. Potem se je odprlo ob cesti polje v toplem poletnem mrču, ki ga je stkala kakor sladko sanjsko mrežo medla mesečina pojemajoče lune znad Panovca in Ajševice pod mehкими obrisi visoke Trnovske planote.

»Tone mi je rekel,« razmišlja postiljon, ki ni Tone, a je vaje tudi sicer tegà imena, ki se je prišlo po prvem pred tridesetimi leti vseh poznejših tolminskih poštnih voznikov. »Tone mi je rekel in pozna me ne, domač človek pa je, če je tudi dedec gosposki. Beseda ga priča. Je laške bolj vaje pa nemške, zdrle se mu je pa le tudi naša. Nu, bom že videl, kogá vozim pa kaj, ko pripeljem v Kanal, če bo cigaro dal za zajtrk, pram, hi hot!«

Popotni se udobno košati v zaprtem vozu.

»Nun, da fährst du endlich, k. k. Finanzkommissär Ignazius Doljak,« mrmra samozadovoljno in se je otipal, ali ni kaj pozabil. »Pa se le voziš še enkrat na Tolminsko, alter Sünder, gelt? Trideset let te ni biló. Da te sram ni. Takó si pozabil svoj dom. Ne kraja ne ljudi ne boš več poznal.«

A stari gospod samemu sebi ne verjame. Mladostno živó in nestrpno je nagnil glavó skozi okno v sanjavo miloto poletne noči. Z razprtimi nosnicami zajema voljnih sapic, ki se prelija v mesečini. Zagrči iz osrčja v občutju čudno polne sreče:

»Trideset let. Pa le še nisem pozabil svoje tolminske govorice. Babe pa čeče. Da boš še znal! Ich hätt's nicht geglaubt, Ignazius.«

Trpno in leno se prepustivši zibajočim ga tresljajem težkega uradnega vozá ponavlja gospod komisar srečno, topo, venomer:

»Ich hätt's nicht geglaubt, nein, ich hätt's nicht geglaubt.«

Peket, ki odjekne med solkanskimi hišami, ga vzdrami. Nato je nagajivo vesel norčavega psa, ki se je nekje odvezal pa zdaj z verigo za seboj laja in poja voz, konje in postiljonov bič.

»Nicht geglaubt...«

V klancu, ki se kraj vasi spusti nizko in strmo pod breg, začuti popotni, da bi biló prijetneje sesti s hrbtom v konje. Zakaj bi se tudi ne presedel. Sam je, nikomur v napoto. Sede in prijetno pada z vozom, ki ga le ob vodnih jarkih požene rahlo s peres. Posluša na desno v šumot soške vode pod cesto in na levo podse, kjer lovi zavora škripajoče zadnje kolo.

»Trideset let, tri-deset... Zaspi, komisar Ignacij, do Dolge njive, dokler se ne zdani! V tem koncu poti nimaš kaj prezreti, veš na pamet od davna, imaš živó še v vseh čutih: julijsko solnce na plečih, usta kar gorjupa od žeje, suhi šum škržatov v gabrovju kraj poti, strupeno zeleno vodó pod cesto, nad vodo skale, obcestni zid in kamen, kupe grušča zdaj na levi, zdaj na desni in do Plaví še pet ali šest ovinkov. Trideset let... a v eni uri se bo daniło.«

Gospod finančni komisar je res zadremal in spi brez sanj, dokler ga ne omajè jutrnji hlad in bolečina v udih in sklepkih, ki so mu otrpnili v zibajočih ga sunkih starega vozá. Pa se dramí vedro: vidi, da se je zdaniło. Pokliče postiljona:

»Plave?«

»Deskle, gospod! Naj le še zadremljejo do Kanala, kjer bom konje menjal.«

»Schön! Že veš, če si pravi. Tone, je-li?«

»Sem, če ukažejo, gospod.«

»Vozi!«

»Če je Tone,« mrmra stari gospod nekam podsmehljivo, »če je! Tone mojih let le ni!«

Konji živó v dir svojemu bližnjemu počitku naproti. Voznik se ukvarja s svojim rogom, ali bo znal polno zatrobiti. Gospod komisar pa je utonil v spomine in se pogovarja s Tonetom svojih davnih let, ko je bil še šolar.

»Kaj pa babe, Tone, pa čeče?«

»Blago, šolar, blago!«

»Pravijo, da si jih že kar sila imel.«

»Ne bom obleven. Od Pod Seli do Ročinja pa bi se čenda le držale za roke.«

»Pa kar takó poveš, da te nič sram ni.«

»Saj ves svet ve, da so ženske samé sitne. Še za nobeno nisem letal. Same so mi sedle na voz.«

»Kaj pa ko duhovske ljudi voziš? Ali jim tudi takisto poveš?«

»Enemu sem, Andrejcu iz Borjane. To je tisti, ki toliko njuha, da je od nog do glave bolj rjav ko črn.«

»Pa te je gotovo kaj prida poučil?«

»Za pijačo je dal pa za polno prgišče svojega tobaka. Pa zató, ker je prav s tisto potjo neko mestno deklè iz voza k meni na kozel zbezal. Ves sapnik je čenda imela sirota poln njegovega grencarja. Še porajtala ni za tisto sapo izpod konjskih repov.«

»Je-li, Tone, je bilà potem tudi ena izmed tistih tvojih od Pod Seli do Ročinja?«

»Je Tone ni maral.«

»Tako? Celó izbirčen si bil?«

»Vsak po svojem stanu, šolar! Hi hot, pram!«

»Taka je torej s Tonetom,« domisli vedro gospod komisar in je vesel, da Tone mlaji že trobi v Kanal, kjer si bo moči pretegniti otrple ude. »Cigaro pa dobi, naj je Tone ali Tine!«

In gospod finančni komisar si je pošteno pretegnil ude in sedel zopet v voz. Tudi cigaro je dal, pa mu je voznik nekam sumljivo služnosten. Da če gospod ne bodo hudi, nadležnosti da ne bo delala nobene in teže tak otrok tudi nima razun tistega krilca na sebi, in ker je ravno tako nanoslo, da se je človek ne more odkrižati, ki le rad dobro naredi, če more po vesti in brez škode... Ali ga gospod čenda razumejo?

»Vozi!« potrdi slovesno gospod finančni komisar in prikima trdo. Ni sicer umel, kaj hoče voznik, pa bi rad vzbudil vtisk, da je dovolj uvideven in dobrohoten.

Živó potegnejo spočiti konji čez trg pred cerkvijo in preko mostú. Pa stoje. Zdaj šele umè komisar, kaj je hotel prej postiljon povedati. Seveda. Popotno deklè je pobral za božji lon čenda in erarju v škodo na kozel poleg sebe in se je pri popotnem po predpisih prej lepo opravičil. Ta Tone, ki ni Tone, pa utegne sčasoma postati prav tak, kot tisti od Pod Seli do Ročinja.

To pa, čuti nato gospod komisar, konji gredó zdaj vse drugače; kakor na svatbo vlečejo v rosno jutro, ki stopa kakor otrok tipaje v dolino preko Levpe in Marije Snežnice nad Avčami. Bleščava mladega dne boli starega gospoda v oči. Prijemlje se ga druga zaspanost te poti. Mežika, dremlje, se izgublja in pozablja in sanja.

Lep uradniško izlikani človek je z brado in močnimi vojaškimi, podsivelimi brki, z zdravo rdečim starikavim licem, z zlatimi naočniki na obilno mesnatem nosu pod močno košatimi obrvmi. Ostri koroški zrak v Celovcu pa obilno mastna hrana mu je raznežila polt. Kaj malo je poznati, da mu je pet in šestdeset let. Spanec in mlada luč ga mladita. Morda tudi sanje...

Kakó je povedal Tone? Da so ženske samé sitne, za nobeno da še ni letal. Kako dolgo pa je že tistemu? Trideset, štirideset, dva in štirideset let. Breščakova Marija! Taka Tonetova od Pod Seli ni bilà, sitna pa in nadležna. Takrat, ko je takó naredila, da sta le hodila vkup od Pod Seli do Kanala.

In gospod komisar vidi živo za dva in štirideset let nazaj.

V šolo sta hodila vkupaj. Pa kaj se porajtajo otroci! Ko je odšel v mesto, jo je popolnoma zgrešil. Že kot fantovski jo je šele spet našel. Med žanjicami, vso buhtečo od solnca in znoja, polno, nizko; in potem v nedeljo, praznično, vso mično in dehtečo s svetlimi lasmi, ki so ji uhajali izpod židane rute. Skrivaj jo je nato oprezoval dva meseca. Da ne bi opazila. Pa ga je le videla in nekaj krat nató ga je s sladkim strahom prešinilo, ko mu je prišla na samem navidezno slučajno naproti, da je mogel spregovoriti brez zadrege. To je biló vse. Odpravljal se je spet v šole. Gre tisto nedeljo prej k sorodnikom pri Mohorajevih, da bi slovo vzел, in se vrača v mraku niz Modrejce po spodnji poti. Pa ga deklè pričaka pri znamenju. Je; drugo jutro da pojde. Pa kar peš in sam? Sam, saj je vaje, po bližnjici čez Kozmerice in Sela. Na vse zgodaj, seveda. Pa vso pot do Gorice peš? Če se ne utapá kaka priložnost, da se bo kje na voz obesil. Huda da bo. Sežeta si v roko pa meni deklè nekam postrani, da misli iti služiti in bi se utegnila v Gorici kaj videti. Naj kar pride, je fantu res prav, se poslovi, gre, leže, vstane ob petih, je ob šestih na Selih, dobrih pet minut nato Pod Seli. Zija in stoji. Ali se mu ne vzdigne iz rosne grive dekle na pot naproti? Da gre že v službo. Krivčeva da je pisala, naj kar hitro pride, pa da bosta zdaj šla lahko vkup, če ne bo preveč nadležna. A fantu zadrega v obraz. Prav, če je že kdaj hodila. Še ni. Ne bo zmogla. Pa bo, četudi ni vajena, in sezula da se bo. Nikar! A krilo si je res že podvezala in tudi svojo culico ima s seboj, kakor romarice. A nedeljska je, hvala Bogu, in da bi le same vnanje ljudi srečevala. Šolar si. Vsi vedo, da boš novo mašo pel, pa naj te srečajo, kako greš z dekletom po svetu. Saj! Še za rokó jo lepó primi pa se držita, kakor se sprevaajo ženini in neveste, ki so že na oklicih. Presneto dekle, da je takó avšasto. Ali nič ne čuti? Ali je ni sram? Seveda, in hodila da bo. Že vidi, kako. Kakor otroci poteka vsako toliko časa za teboj. Pa jo moraš čakati, da se ne bo začela še kar cmeriti. Hvala Bogu, da ni ne romarjev ne domačih voznikov. Lepa je le, dobra, če bi človek le vedel, kako naj prav spregovori z njo. Ruta ji je zdrknila z las, svetijo se ji v solncu ko zlato. Ali ni žejna? Da bo že potrpela, le sezula da bi se rada, ker jo čevelj žuli. A fantu je spet mučno, ko jo vidi, da je od kolen v gležnje in nogó vsa kmetiška. Dobro pa mu je, ko spozna, da ji je bosi laže, da resno prigovarja še njemu, naj se tudi sezuje. Odmajè pomilovalno, da bi ga preveč bodlo. In hodita. Vsak po svoji strani ceste in on za nekaj korakov redno pred njo. Ker je daljši v noge. O, saj ga kar srbe, da bi se razmahnil v širji korak, pa čuti, da ne sme. V tistem ovinku pod Ročinjem, kjer stara cesta kot bližnjica odreže precej poti, pa mu je svobodneje. Ove se, da bi mu mogla biti neskončno mila in draga. Kje visoko v senožetih, v trdih hribovcih ali pa v hrupu romarske gneče. Kar na mah mu je manj nadležna. V Ročinju da se bosta odpočila, ji obljubi. Potem jo pa kar čuti, kako jo je zdelala pot in kako se s težavo bori navkreber. V Ročinju

pred krčmo. Da bo zunaj nanj počakala. Kakopa! Saj jo mora res zgrda potegniti k mizi in jo prav po tolminsko siliti, naj je in pije, ko obenem kar vidi, kako je lačna in žejna. Potem pa da bo plačala; s tremi šestnicami iz vozla v ruti. Strahovati jo mora, da ji uide in se ji skrije, če ne bo pametna. Pa je vsa v zadregi, pohlevna ko kužek. Vstane, se zasmije. Na, zdaj da je pa pijana. Saj jo moraš prijeti za roko in jo sprevajati po klancu kakor nevesto mimo prvih trt in figovih dreves pred Anhovim. Pa ti brblja iz spominov na ljudsko šolo. Ničesar več ne pomniš in bi prisegel, da se zmišljuje. Pa jo le poslušaj, odpira ti dušo, hoče nato previdno še vate pogledati, kake so šole, kako učijo profesorji, kaj ti dajo za zajtrk, mleka ali kave — o, kava je dobra! — kdaj greš spat, kako vstajaš, če šolarji res takó lepo pojó, da so mestne vse neumne nanje, še bolj kakor na oficirje... Pa te ima, da začneš iz nekih porednih pesmi govoriti in ti zdajci zdrkne z jezika, da še prav za prav ni tako trdno in gotovo, ali boš novo mašo pel... Vso dušo ti je razrahljala in če bi le tako kmetiška ne bilà! Kanalci se bodo za njima s komolci suvali in prav pri cesti je doma celó neki njegov sošolec. Gobec brbljavi! Prvo uro v šoli bo razbobnal, kako je hodil Nace Doljak s tako in tako, z boso in podvezano, in še culico da ji je nosil. Ne! Skozi Kanal pa ne pojde z njo! Povej, da imaš znanca, ki bi ga rad mimogrede obiskal. Naj počaka tostran četrt ure ali pol, da se bosta že našla na cesti proti Desklam. In greš, še ozreš se ne, ko gleda zaupno vdano za teboj. Kraj Kanala ležeš ob cesti in čakaš. Pa je ni in ni. Teslo táko, ali se je vrnila? Vidiš voz, ki prihaja za teboj. Že od daleč vpijejo nate, ustavijo. Tovariši iz šol, bogatih očetov sinovi. Saj moraš k njim na voz! Sedeš, se ozreš in zaveš. Prav zaradi tegà voza se je sirota še enkrat potuhnila in zamudila. Glej, a zdaj je stopila izza zadnje hiše in te vidi, da si sedel na voz. Strmi, ne verjame, hoče v dir za vozom, se opoteče in leži na trdi cesti... Marija! Le kakó si potle tisto pot in tisti dan hodila! Naprej, nazaj? Po svetu ali domov?

»Dva in štirideset let...«

Gospod finančni komisar se drami in vidi, da je za Ročinjem v tistem ovinku, ki ga za dobršno pot preseče stara cesta. Pa se zmoti ob tem, kar počenja postiljon. Kaj ustavlja? Jemlje že drugo lajdro k sebi na kozel? Ne! Ne delaj mu krivice, Ignazius! Previdno je prvo odložil pred pošto v Ročinju in za Ročinjem sta se spet sčakala.

Bridkost težkega kesanja in spoznanja se spočenja gospodu komisarju:

»Ta je dobro storil svoji, jaz sem Mariji kakor Judež Iškariot.«

»Kam neki je hodila poslej?« se nato vprašuje in ne ve, ali bo kdaj izvedel. Prepozno se vrača. To ve, kod je bil on sam, in vse to je strašno vsakdanje, bolj smešno ko žalostno. Kako je po maturi le šel v bogoslovje in tam vztrajal tri mesece, dokler mu ni umrlo zadnje bližnje bitje, stara mati Ana; kako je nato našel v svojem profesorju blagohotnega podpornika, ki ga je priporočil v neki me-

ščanski družini za domačega učitelja; kako je iz te hiše zašel v drugo, kakó so ga tam počasi privezali, oženili, likali, obračali in obrnili po svoje. Ne bo tožil. Živi se v Celovcu, tudi nekaj veselja v družini ima, a sam je bil vedno, ves sam... To noč, preden je sedel v poštni voz, je verjel, da ni odmril samó Tolminski, da je celó domačo besedo popolnoma pozabil. Začudil se je, resnično začudil, kako se mu je jezik odvezal. A zdaj se stari gospod podobno začudeno osvešča čudne nepočanosti, da bi že prišel v Tolmin, v Modrej, na Most, na Modrejce, kjer je Marija doma...

Pod Seli bo kmalu.

Stari gospod ne verjame. Svet, kakor je bil, in on, kakor da ni nič pozabil. Pač, cesta je lepši in onstran — je bral — so začeli meriti železnico. Poslej bo imel čez Kranjsko bliže in lepše domov. A! Tu je most z bližnjico čez Sela in Kozmerice. Kozmeričanke pa Modrejčanke, to so najbolj pobožne žene v fari. Kdo neki jih uči? Tomaž Rutar? Je umrl. Martin Pervanje? Morda. Svojčas je služil v Tolminu.

Zlodja! Kaj so konji zaspali?

»Postiljon! Kako dolgo se bomo še vlačili do Tolmina?«

»Še dobro uro, gospod.«

»Vozi!«

»Kakor ukažejo, gospod!«

A potnik se ne more umiriti.

»Ušnik!« vidi in verjame, da bi izstopil pa šel čez Kozarišče. Če ne bi vlačil prtljage s seboj. Topo se mora vdati:

»Trideset let. Le čemu si odlašal tako dolgo, c. kr. komisar Štor!«

Solnce vzhaja. Peči nad Tolminsko so ga že vse polne. Poštni voz je zmogel klance in se veselo ziblje proti Čiginju mimo polj, ki jih je prerastla bohotna turščica. Pa zastoče od nekod cerkveni zvonec. Menjgore! Mariji! strese popotnega, a se ove, da Modrejčanom onstran pod Bučenico zvonijo le na Mostu in pri Svetem Mavru...

Zadnjikrat navzdol. Volče. A onstran Soče Tolmin. Za trenotek pozabi popotni svoje žalosti. V slepeči prisojnosti se mu razgrinja uradniško sejmišče sredi med večnimi lepotami, čudovit teater vélike prirode, ves v gloriiji jutrnjega solnca in nebesnih sinjin.

Postiljon je svojo znanko odložil že pred Volčami. Zdaj postaja vedno bolj uradniški in slovesnejši, dokler ne bo v tolminskem uradu splahnil v navadnega kočijaža. Prhajoč gredó konji v dir, leseni most bobni pod njimi. Unesejo se v klancu pod trgov. Kakor pred Kanalom poskuša postiljon svoje trobilo. Bo! Vrh klanca. Konji so se potegnili v zadnji dir. Z leve in desne pozdravljajo vedri obrazi: kancelist, gospod pristav, glavarski gospod, pobožna ženica iz Dolj, gospodična iz Čitalnice. Kakor v pesmi: Imaš li, Tone, kaj za mé? Bo, mislim, pisemce za té... In še eden, ki ni iz pesmi, stari tolminski kaplan!

»Hochwürden Pencin,« mrmra nejevoljno gospod komisar. Ne bi se rad sestal z znancem iz šolskih let. »Brblja, kar je bil.«

Upa, da ga duhovni ne bo spoznal, pa se je zmotil. Zató je nevljuden, zaprt in bi se rad otresel vsiljivega gospoda.

Kaplan vidi, kako kaže, in se poslovi. Sodi na glas sredi dne in Tolmina:

»Kaj pa misli da je neki? Ekscelenca? Renegat pač in nevljuden po vrhu.«

Pol ure pozneje je finančni komisar Ignacij Doljak spet na vozu in na poti: čez Dobrave pod Ljubinjem, mimo Prapetnega, v Modrej in na Most.

Pod Ključem... Če je res še v visoki steni nad cesto, kjer so po starih bajkah ribiči svoje čolne pripenjali. Vrag s ključem, da bi le še prav prišel...

In gospod Ignacij so prav prišli. Z vozá so lezli, ko so šle Kozmeričanke in Modrejčanke od maše. Ena med njimi, gospodu Ignaciju se je svet zavrtel za dva in štirideset let nazaj, ena med njimi je obstala ob konjih; strmi, molči in čaka. Kar mladeniško nizka in drobna je v telo, tudi starinska ni videti v obraz, le bleda je strašno tuje, pošastno.

Gospod Ignacij ji gre naproti.

»Marija, ali me poznaš?«

»Poznam.«

»Pa da živiš, da te še enkrat vidim!«

»Še enkrat.«

»Daj mi roko, pójdiva!«

»Misliš?«

Ženo prešinja nova mladost, oči so bistre, vela lica hočejo potemneti v rahli rdečici. Stegnila je roko. Kakor ženin nevesto jo sprevaža stari gospod proti Modrejcam. Čudi se: ni kmetiška, vsa plemiška je, a čudno čudno tuje plemiška. A ona je zgovornejša in bolj radovedna.

»Imaš otroke?«

»Dvoje sinov. Sta že v službi. Hčer sem pa v Gradec omožil.«

»Pa žena?«

»Koroša. Debela ko lonica in sitna ko bizec.«

»Po naše govoriti se nisi še odvadil.«

»Nisem, saj slišiš.«

Truden molk, nato žena: »Pa kakó to, da si prišel?«

»Bog pomagaj! Po dva in štiridesetih letih čenda ni prezgodaj.«

Zopet molk. Zopet žena. A toplo, kakor iz vse duše:

»V Ročinju si me peljal v krčmo. O kako mi je šlo v slast! Nikoli več nisem ne jedla ne pila bolje.«

»Pa da nisi pozabila? In kakó sva se potem za roke sprevajala do Kanala... Kjer sva šla narazen. Marija, ali ti je biló hudó?«

»Sem pozabila.«

»Jaz nisem. Trpim. Še to uro. Kod si šla potle, od tam, od zadnje hiše v Kanalu?«

Ona vsakdanje:

»V Gorico.«

»V Gorico.«

»Potem v Trst in še dljè...«

»V Aleksandrijo? Marija, ni mogoče!«

Mirno stoji žena in mu gleda prodirno v oči. In v trenutku ugaša vsa moč v njej. Vsa je spet v svoji strašni tuji bledoti, odaliska iz harema. Govori iz strašnega spoznanja, bolj obsoja kot pomiluje:

»Prav tisti si. Spet te me je sram.« Nato odločno, za vedno: »Pojdi z Bogom! Le počemu si prišel!«

In žena se obrne in gre; in gre in se nič več ne ozrè...

A gospod c. kr. finančni komisar Ignacij Doljak se zopet vozi s pošto. Proti Gorici in od tam bo popotoval čez Pontabelj na Trbiž.

Sedi v poštnem vozu, a ni sam. Ne sanja. Ne mara več. Tudi tolminskega ne bo več znal. Molče golta svoj gnev:

»Trideset let prepozno, gospod komisar. Ali pa morda eno leto prezgodaj? Preklemane ženske! Wie sagte der Lümmel? Vse so ena: od Pod Seli do Ročinja, blago!«

Potem gospodu komisarju odleže. Ima zabavno družbo, gospoda Andrejca iz Borjane. Ves je povit v tobak in njuha in njuha in pripoveduje že v tretje, kako je nekoč mestno gospodično iz voza na kozel k postiljonu zbezal.

»Prosit, Herr Kommissär!«

Pa da bo še katero, če Bog da in sreča junaška.

JANEZ JALEN

MLAJI

Zakrajnik je nosil nebo. Veter je pofrfotaval z židanimi stranicami, se upiral od spodaj navzgor, kakor bi hotel odnesti nebo pod raztrgane oblake, suval od zgoraj navzdol in skušal pritisniti nebo k razsušeni zemlji.

V višavah je bil veter najbrž še močnejši kakor pri tleh. S črvom v kljunu se je mudilo vrani v goščo pod Svetim Petrom, da čimprej nakrmi mlado gnezdo, pa jo je zaneslo prav nad bandero svete Lucije, da se je preplašena vdala vetru in odletela proti Dobravi.

Zvonovi so obmolknili. Strežnika pa sta hitela zvonkljati, kakor bi se skušala, kdo se zna bolj brezskrbno smejati.

Utihnilo je drobno zvonkljanje in oglasila se je pesem o Rešnjem Jezusa Telesu in o krvi, ki je svet odkupljen z njo.

Vse je bilo kakor vsako leto na svetega Telesa dan. Zakrajnik je pa vedel, da nekaj ni tako, pa se ni mogel spomniti, kaj.

Za nebo se ni bal. Nosile so ga preizkušene roke, čeprav sam še ni bil nič kaj trden. Po veliki noči se je tako prehladil, da je moral leči in se je potem vso pomlad, prav do zadnjega, le bolj dóma držal. Pa kljub temu —: »Nak, neba ne bo vrglo.«

Zaskrbelo ga je pa farno bandero, ki je kakor rdeč plamen izpod pozlačenega, s cvetočim vencem ovitega križa visoko vihralo v vetru: »Naj se stranska fanta še tako upirata, če srednji ne zna prav krmariti, veter kaj hitro podere bandero. Če se to zgodi —? Ko bodo mene že prekopali, in bo Štefan nosil nebo, kakor sedaj jaz, in Štefanov fant bandero, kakor sedaj Štefan, bodo ljudje še vedeli povedati, da je tistega leta takrat, ko je bila tako trda zima, kakršne ne bodo najbrž več pomnili, vrglo farno bandero ob tla, ker Zakrajnik, Štefan, ki so ga šteli med najbolj postavne fante, ni znal bandera ravnati.«

Prav takrat, ko je skrb za svojega najstarejšega fanta do konca domislil, je videl, kako se je farno bandero spretno ognilo drevju, katero je stegalo veje daleč nad cesto, in vedel, da je tudi bandero svetega Urha v trdnih rokah.

Na nizko obzidanem pokopališču so sivele okrog spomenika padlim in pogrešanim betonske granate. Zakrajniku koj prvi dan niso bile všeč, in kar nekaj mu je reklo, da se jih nikoli ne bo privadil. Pa se je vendar vselej, kolikorkrat ga je pot pripeljala mimo pokopališča, ozrl preko zidu in se spomnil, kako hudo narobe je vojska naredila v marsikateri hiši. Sebe pa še nikoli ni tako živo videl. Kako se mu pred leti, ko je šele dobro prevzel gospodarstvo in se oženil, ni prav zdelo, da so tri dekleta, Polonico, Anico in Lenko prej nesli h krstu, preden je čakal fanta. Marsikatero bridko uro je prizadejal Poloni, ženi, kateri daleč naokrog ni bilo para in ga ji še ni. Kako mu je pa med vojsko prav hodilo. Sam s svojimi leti je vojski ušel, Štefan s svojimi pa v njo še ni zašel. Če bi bilo pa po njegovem, bog ve kako bi sedaj hodil mimo spomenika padlim: »Kar prav so imeli, da me niso nič vprašali za nasvet, čeprav bi bil, kljub temu, da se je vojska ognila naše hiše, ali pa morebiti prav zavoljo tega, skušal postaviti padlim spomenik iz rezanega kamna.«

Nebo je obstalo pri prvem znamenju. Obmolknila je pesem, in zvončki se niso več oglasili. Nov val dišečega dima se je dvignil iz kadilnice in ovil Zakrajnika, da je zamižal, pridržal sapo in zaokrenil glavo na stran. Posiliti ga je hotel kašelj, pa si je vse prizadejal, da ga je udušil. Še je narahlo pokrehal, ko je z jasnim glasom zapel gospod Andrej, doktor svetega pisma in profesor v Ljubljani, ki je zadnja leta vodil procesijo: »Gospod z vami«.

Ob začetku svetega evangelija po Janezu se je Zakrajnik zbrano pokrižal, slišal še o Besedi, ki je bila pri Bogu, in da je Bog sam bil Beseda, koj nato so se mu pa misli zapletle med dva para svetlo zelenečih mladih lip, ki so bile postavljene zavoljo procesije pred znamenje. Vznevoljil se je na Dobravca, čigar hiša je že od davnih časov oskrbovala znamenje prvega blagoslova: »Le kako more zrelih

let možak biti tako nevnemarno razmišljen. Ko vendar dobro ve, da je v našem kraju že od bog ve kdaj taka navada, da mora biti za binkošti na vsako okno zataknjena lipova veja, na današnji dan pa jesenova. Ti pa gre postaviti za procesijo svetega Rešnjega Telesa k blagoslovljenemu znamenju namesto mladih jesenov mlade lipe!»

Predobro je poznal Dobravca. Starih navad se je vedno držal, rajši preveč kakor premalo, stiskač tudi ni bil, posebno, kadar je šlo za čast božjo, je vselej rad dal, in nič ni bilo storjenega pri njegovi hiši, česar bi videl ne bil, zato ga ni mogel drugače izgovoriti kakor z razmišljencem.

Zakrajnik se je tako zamotil z Dobravcem, da je celo prošnjo zoper treske in hudo vreme preslišal in ujel šele naslednjo: »Daj in ohrani sad zemlje«. Iz raztresenosti ga je vzdramil glas gospoda Andreja, ki je pri besedah »ohrani sad zemlje« nekako zatrepetal, da je Blaž nevede s pevci vred odgovoril: »Prosimo te, sliši nas.«

Blažu Zakrajniku so se ustavile misli pri gospodu Andreju. Včeraj ga je videl priti iz Drage, tako oblečenega, kakor je imel navado hoditi v višje gore. Danes je pa po ogorelem obrazu spoznal, da je bil najmanj na Doberči.

Stoje je zaprosil gospod Andrej Boga, ki ga greh razžali in pokora potolaži, naj odvrne šibe svoje jeze, ki jih za svoje grehe zaslužimo. Pa zavaljo grehov ni bilo čutiti posebne jeze v gospodovem glasu.

Iz kadilnice se je znova dvignil oblak dišečega dima, ki ga je veter zanesel na drugo stran, da je Blaž ves čas nemoten lahko opazoval gospoda, kako je spoštljivo dvignil monštranco, se okrenil k ljudem in nekako obotavlja se zapel izza zlatih žarkov: »Nebeški blagoslov naj blagoslavlja, varuje in ohranja ta kraj in vse, ki v njem prebivajo, tudi polja in zemlje sadove. V imenu Očeta in Sina in Svetega Duha.«

Za zemlje sadove in kraj je glas gospoda Andreja prosil prav iz globočine srca. Zakrajnik se je zamislil, in preden so pevci odgovorili »amen«, je Blaž že vedel, da gospoda nekaj teži, nekaj, kar se tiče zemlje sadov, njegovega domačega kraja in njega prebivalcev. — »Le kaj?«

Znova se je oglasila med potrkavanje pesem in je zadrobilo zvonkljanje. Procesija se je pomikala proti drugemu znamenju. Zakrajniku pa so ušle misli od neba med trave in žita: »Le kaj ga tako skrbe zemlje sadovi, Andrejca učenega, ko vendar meja in njiva dobro kažeta?«

Veter je ponehaval. Med setvami je zapel škrjanec in zakrožil prav nad židano nebo. Zakrajnik pa je zagledal med šolarji svojega najmlajšega, Janeza, ki se je oziral za ptičem. Mu že doma pove, kako se je treba vesti pri procesiji.

Pri drugem znamenju niso še dobro postavili neba, ko so Blaža že zbudle nizke in napol suhe jesenove veje, katere je namesto mladih, vitkih jesenov postavil Poljanec v počesčenje samemu Bogu: »Dedec

skoporiti. Vsega ima na ostajanje, je pa tak.« Blaž se je namenil, da bo sedaj vseeno prijel Poljanca zavoljo tistega hrasta v Klancu, katerega je raslo najmanj pol na njegovem, pa ga je Poljanec brez njegovega dovoljenja posekal in sam vsega spravil: »Če že ne zavoljo drugega, pa samo zato, da bo vedel.«

Zakrajniku so tudi pri drugem blagoslovu misli tako ušle v posvetne marnje, da je prošnje zoper kugo, lakoto in vojsko, zoper sovražnike svete Cerkve in za mir in edinost vsega krščanskega ljudstva kar nekako preslišal. Molitev: »Blagoslovi, Gospod, vsemogočni Bog, ta kraj — da bo tukaj zdravje, čistost, zmagovita moč, ponižnost, dobrotljivost in krotkost — polnost postave in hvaležnost do Boga Očeta in Sina in Svetega Duha; — in ta blagoslov ostani na tem kraju in njegovih prebivalcih. — Po Kristusu, Gospodu našem« je pa gospod Andrej s tako vnemo pel, da z Blažem vred še marsikdo drugi ni vedel, ali naj gleda v monštranco, ali naj skloni glavo. Ko je prosil za polnost postave, je bil gospod kakor jezni Mozes, le dolge sive brade in dveh pramenov bleščečih žarkov na glavi mu je manjkalo.

Drugega blagoslova kar nihče v celi procesiji ni pobožno prejel. Po cesti navkreber je pribrčal avtomobil in trobil in trobil in hotel izsiliti, naj se mu procesija umakne. Da se je farno bandero umaknilo, to bi jih bil Zakrajnikov Štefan slišal doma.

Blaž je bil že pripravil za motilce procesije trpko besedo, pa je menda žensko, ki je vodila avtomobil, vseeno obšel sram, da je zakrenila in odpeljala naokrog.

Farno bandero se je zazibalo na Zakrajnikovi ledini. Blaža je pa zaskrbelo, če je Štefan odsekel dovolj širok red, da ne bodo ljudje pohodili mlade trave. In pa tistih orehov, katere je koj po vojski zasadil na ledino, letošnjo pomlad tudi še ni videl. Bolezen ga je zadrževala. »Le kako so odgnali?«

Ni še prinesel neba do srede ledine, že je uvidel, da je vseh petnajst orehov vzela zima. Da je takrat butil veter v nebo, bi Zakrajnik prav čisto nič ne bil obdržal in veter bi bil lahko treščil nebo na njegov lastni svet.

Tonejec, ki je krasil tretje znamenje, je imel navado, da je postavil dva para mlajev. Tudi letos jih je, samo da so imeli mlaji vrhove odsekane in namesto njih pribite lepo zelene trše, tako nizke, da prav gotovo pozimi nobeden ni gledal izpod snega. Zakaj je Tonejec tako naredil, Zakrajnik kratkomalo ni razumel. Menda samo zato, ker se tudi Dobravec in Poljanec nista obnesla. Tesneje je poprijel drog neba, sklonil glavo in bil žalosten nevnemarnosti tako trdnih gospodarjev: »Novak pri četrtem znamenju, prav gotovo vem, da se bo skazal.«

»Molimo,« je s poudarkom zapel gospod Andrej, tako s poudarkom, da ga je Blaž in vsakdo drugi moral slišati. In gospod Andrej

je zapel in pel molitev in poudarjal posamezne besede in stavke, kakor bi vpletal rože v venec, ki naj zgori Gospodu v dar:

»Vsemogočni večni Bog — pristani na naše prošnje, — in temu kraju, ki si mu stvarnik, bodi zavetnik — da nam tukaj nobena zloba sovražne moči ne bo škodovala, — in ti bomo vedno s čistim srcem in hvaležno služili —.«

»— in ti bomo vedno s čistim srcem in hvaležno služili —.« Gospod Andrej ni prosil. Sebe in vsega kraja prebivalce je nekako zaobljubljaj. Vsaj Zakrajnik je tako razumel.

»Pa kaj je danes gospodu Andreju?« je znova ugibal Blaž. Med potjo do četrtega znamenja je uganil: »Aha! Tudi njemu je nekaj narobe kakor meni, samo da on ve, kaj je narobe, jaz pa ne.«

Na Vrbančevi groblji je rasel med lipami za dobro stegno debel jesen. Tako visok in raven je bil, da je bil Zakrajniku že davno všeč. Tudi to pot se je od neba ozrl v leporaslo drevo in se močno začudil: »Na, le kaj mu je, da se suši? Drugo leto ne bo več ozelenel. Pa ja ni tudi njega letošnja zima stisnila, kakor moje orehe na ledini?«

Mlaje pred četrtem znamenjem je Zakrajnik že od daleč motril. Pa ni vedel, ali bi verjel svojim očem ali ne: »Kaj se je mar tudi Novak tako slabo izkazal? Saj ne more biti res.«

Pa bilo je le res. Vrhovi mlajev so bili rjavi, kakor bi bil Novak postavil svetemu Telesu na čast namesto zelenih mlajev sušce.

Kakor pri prvih treh, je tudi pri četrtem znamenju gospod Andrej z vsem srcem prosil, naj Gospod ohrani zemlje sadove. Ko je pa zapel: »Deli svoje milosti naši deželi in njenim oblastnikom,« je pa srcu še vso dušo pridejal.

Za sklep zadnjega blagoslova se je gospod Andrej obrnil zapovrstjo proti vsem štirim stranem sveta, vsako stran posebej z monštranco pokrižal, pel s povzdignjenim glasom in prosil Gospoda, naj nas reši: Od vzhoda — treska in hudega vremena, od juga — kuge, lakote in vojske, od zahoda — nagle in neprevidene smrti, in od severa — vsega hudega.

Proti Doberči, Begunjščici in Stolu obrnjen je obstal, odpel sklepni blagoslov, napravil še peti križ in še enkrat povzdignil monštranco. Zakrajniku se je zdelo, kakor bi duhovnik hotel samega živega Boga postaviti na vrh domačih gora v varstvo kraja in njega prebivalcev.

Med hišami so švigale lastovice in veter se je tako umiril, da so bandera zaspano ohlapno visela ob drogovich. Kljub temu je Blaž nebo že tako težko nosil, da bi ga še enkrat ne tvegaj nesti okrog in okrog. Bolj kakor hoja, teža neba in veter, so ga utrudile zaskrbljene misli. Nikamor več ni pogledal in kar oddehnil se je, ko so dospeli v cerkev in spet postavili nebo v kamne. Zavoljo zamišljenosti bi se bil kmalu pozabil pri blagoslovu v cerkvi, katerega je gospod molče podelil, na prsi trkati.

Iz cerkve je prišel Zakrajnik med zadnjimi. Ni se še dobro pokrili, že je opazil, da gospodarji in fantje, kateri naj bi v kratkem prevzeli

gospodarstva in se ženili, kar vsi vprek strme v vrhove mlajev. — Tiste tri pare mlajev za pred cerkev je od začetka vojske cerkovnik v Zakrajnikovih drvoščih sekal. — Skoraj bi bil Blaž zaklel, kakor se prav nič ne spodobi na tak svet dan, tako se je vznejevoljil na cerkovnika. Vrhovi vseh šestih mlajev so bili rjasto rjavi kakor pri Novakovem znamenju: »Pa kolikokrat sem mu zabičaval, temu preklicanemu Martinu, naj za božjo čast vselej lepe smreke poseka.«

Blaž je bil trdno uverjen, da vsi samo njega obirajo. Trpinec, ki ga tudi najtrša zima ni mogla pregnati z gora, še vsak praznik ne — preživil je sebe in svojo družino s tem, da je za gospodo srnjake in gamse, peteline in ruševce pasel — je v zeleni, lovski praznični obleki možem in fantom nekaj dopovedoval. Zakrajnik je postal za hrbti, prisluhnil in ujel:

»Res je, da je Blaž na svoje drvošče bolj navezan kakor na sadovnjak, za mlaje se mu pa tudi najlepših dreves ne zdi škoda.«

»Aha,« se je kar nekako razveselil Zakrajnik, ker je uganil, da njega premlevajo.

»Če ne verjamete, pa se prepričajte,« je rekel Trpinec, pristopil k mlajem in vsakega posebej potresel. Z rjastih vrhov se je usulo igličje: »Takole se usipljeta smreka in jelovec povsod Zavrhom, samo v najnižjih globelih ne.«

Zakrajniku je zaščemelo po hrbtu, kakor bi njemu samemu na golo kožo padale priostrene mrzle igle. Poslušal je, kako so vsevprek govorili o zimi, o burjah in mrazu, in kako je nekatere zaskrbelo, kaj bo. Pa bolj kakor njega samega ni moglo nikogar prizadeti. Čutil je, kako mu obraz leseni. V ušesih mu je čudno zapiskalo in koj nato mu je bušnila spet vsa kri v glavo. Potem pa je slišal tako razločno, kakor nobene besede vso procesijo ne, spregovoriti Trpinca:

»Drvošci se suše.«

Kakor bi presekala črna noč svetel blisk, je Blaž Zakrajnik jasno videl, zakaj je Dobravec postavil lipe namesto jesenov k znamenju. In Poljanec in Tonejec in Novak so bili pri priči vsi v njegovih očeh izgovorjeni. Živo je videl pred sabo zaskrbljeni obraz gospoda Andreja, obraz, katerega si včeraj, ko je gospod prihajal z gora, ni znal razložiti. Nič več mu ni bilo treba razmišljati, kaj ga je med procesijo tako motilo.

Blaž ni maral z nikomer govoriti in tudi bi ne videl rad, da bi njega samega kdo ogovarjal. Zaokrenil se je in neopažen odšel izpred cerkve. V ušesih mu je pa zvenelo:

»Drvošci se suše.«

Iz kuhinj je dišalo po zaseki in cvrtju. Zakrajnik bi bil pa rad dal najlepšo smreko, če bi mu opoldan ne bilo treba sesti za mizo. Vsaj malo bo moral jesti, da ne napravi ženi in otrokom prevelikih skrbi. Se bo že moral premagati, pa se bo težko.

Skrb zavoljo jedi je kaj hitro prevpila druga, večja:

»Drvošci se suše.«

Okrog hiš in hlevov so cvrkutaje švigale lastovice, na strehah pa so se ščebetaje ženili vrabci.

Blaž Zakrajnik pa nič rad ni šel domov k svoji družini. Doma je pa pozabil posvariti Janeza, ki je med procesijo gledal za škrjancem.

Blaž se je namenil, da gre sam gledat svoje drvošce, pa je Polona znala tako zasukati, da je navsezadnje moral vsaj Janeza vzeti s sabo. »Saj sam vidiš, da še nisi nič trden,« mu je rekla.

Zakrajnik bi bil bolj prav naredil, če bi bil privolil, da ga kdo izmed odraslih spremlja:

»Štefan bi vedel, kaj me skrbi, saj njega morebiti ne dosti manj. Kar lepo bi drug pred drugim molčala, ali pa bi se pametno pogovorila. Otrok pa vprašuje in vprašuje in nevede dregne tja, kjer najbolj zaboli.«

Tako se je bilo primerilo, da je v drvošču pod Plečem veter narahlo zamajal vrhove. Janez je prisluhnil, stegnil roko in opozoril: »Ata, dež.«

»Dež, dež. Samo ta dež bolj boli kakor toča,« je sam pri sebi pomislil Zakrajnik. Janezu je pa razložil, da se le igličje usiplje.

»V šoli smo se pa učili, da smreki, jelki in borovcu igle ne odpadajo.«

»Saj ni vedno vse do črke tako, kakor uči šola.«

»— Ata. Ali vsako pomlad odpadajo igle?«

»Prav vsako pomlad ne.«

»Zakaj pa letos odpadajo?«

»Zato, ker odpadajo,« je skoraj zarežal nad svojim najmlajšim, katerega je namenil v šole.

Otrok ga je začudeno pogledal. Takih odgovorov ni bil vajen. Dolgo ni upal nič več vprašati.

Na robu Oreharjeve frate sta sedla na ozke štorove in máličala. Po visokem, iz samega igličja znesenem mravljišču so gomazele mravlje. Zakrajnik je sam pri sebi dejal: »Nas velike je prizadelo, ti drobni tisoči so pa kar lahko veseli naše nesreče. Ne bo jim treba kaj prida trpeti za povečanje domačije. Saj se jim kar usiplje na stavišče.«

O mravljah je Janez več vedel povedati in je njih življenje bolje znal razložiti, kakor ga je poznal oče. O vojskah in roparskih napadih med mravljišči ni Zakrajnik do tistega dne še nikoli slišal:

»Kar dober bi bil fant za šole in bi čutil in trpel, kadar bi molitve pel pri procesiji za sadove zemlje in kraja prebivalce, če bi jih kdaj, kakor je čutil in trpel gospod Andrej. Samo —. S šolo bo komaj kaj —.

Drvošci se suše.«

Janez ni prezrl, da je bilo njegovo govorjenje očetu všeč, zato je skusil, kar je zagrešil v drvošču pod Plečem, kjer je zamenjal usipajoče se igličje z dežjem, kar koj za vedno popraviti. Spomnil

se je, kako mu je bil tisto leto, ko je v jeseni začel hoditi v šolo, prav na tem kraju ata pokazal ozke štorove in rekel, da Orehar zasluži šibo, ker seka kakor šibe tanko drevje. In — da naj si za vse življenje zapomni, da štorovi porumene, in da je zato les samo zatega denarja vreden. Hotel je pokazati, kako razume ata, in da zna biti že tudi gospodaren. Stegnil je roko proti frati, prav tako, kakor ga je gospodična naučila za igro, pokazal s prstom napol trhel štor, prav kakor na odru in nekako naučeno spregovoril:

»Kako je bil Orehar nespameten, da je posekal tako nedorasel les.«

Blaž je vstal, pogledal Janeza, se ozrl po frati, se zaokrenil in preletel z očmi vso Begunjščico in Doberčo in napol od otroka obrnjen odgovoril: »Morebiti je bil pa Orehar za vse nas pameten.«

»Ata?« ga je vprašujoče pogledal Janez.

»Saj morebiti tudi ni vse čisto tako res, kakor sem te učil.«

»O ne, ata. Vi imate zmeraj prav.«

Zakrajnik ni vedel svojemu najmlajšemu nič pametnega odgovoriti. Pobral je palico in odredil: »Pojdiva proti domu.«

Molče sta se spustila v globel. Zaškrtali so okovani čevlji na kameniti poti in konica Blaževe palice je odjekala med rahlo pošumevanje osipajočega se igličja.

V Oreharjevi frati pa je med trohnečimi štorovi in zelenečimi šopi trave veselo rasel nov nasad. Nič mu ni zima prizadejala. Varno je bil skrit pod snegom.

V vrhovih mladega smrečja je pa drobno počivkajoč stikala črnoglavka za živo hrano.

Na robu pri Svetem Petru je Zakrajnik spet sedel. Ne toliko zavoljo utrujenosti, kakor zato, da bi se še enkrat razgledal po Zavrhu, in da bi razmislil o vaseh in ljudeh pod sabo. Janez mu nič bolj ni mogel ustreči, kakor da je stekel proti cerkvi.

Dolgo je strmel Blaž v lesove na Stolu, Begunjščici in Doberči in skušal po bolj ali manj rjastih lisah dognati, kje se bosta smreka in jelovec najprej posušila: »Čim bolj so se komu drvošci smilili, tem bolj bo udarjen. Čim višje drevje ima kdo, prej bo na vrsti. In tisti, ki so zadnja leta polakotali ves les, se nam bodo v pest smejali. Ne rečem, da ni naredil prav, kdor se je rešil dolgova ali popravil in prizidal poslopja. Kdor je pa denar naložil, pa še nič ne ve, kaj ga čaka. Jutri se bo smejal on nam, pojutrišnjem se utegnemo že mi njemu, čeprav les nima več prave cene in jo bo še zgubil. Preveč ga bo moralo pasti. Marsikatero drevo na trdem pravilu bo v drvošcih strohnelo. Ne bo vredno toliko, da bi delo plačalo.«

Blaž se je obrnil z obrazom proti poljem in vasem, goram pa je zaokrenil hrbet. Oprl je komolce ob kolena, naslonil glavo v dlani in mrmraje pred se spregovoril:

»Drvošci se suše.«

Zakaj je sam sebi ponovil to bridkost, ni vedel. Občutil je le, kakor bi se bilo nekaj odtrgalo v njem, in misli so mu za dalj časa kar zastale.

Čez Zakrajnika, komaj za zvonik Svetega Petra visoko, se je z mirno razpetimi perutnicami pripeljal kragulj. Za njim se je nerodno poganjala vrana in se skušala zaleteti vanj.

Iz brezmiselja je Blaža zdramil Janez, ki se je oglasil v vrhu najvišje smreke na Straži. Vesel je bil njegov glas. Zakrajnik je dvignil glavo: »Najbrž je fant izteknil kakšne posebne sorte gnezdo. Naj se le spenja po drevju, da se čimprej utrdi. Trdo si bo moral z rokami služiti kruha. Kar škoda njegove brihtne glave. Ne samo njemu, tudi drugim bi lahko dokaj odvrnila, pa naj bi se obrnil, kjerkoli bi mislil, da bi v življenju več zalegel. Da bi svojega srca od naše zemlje in trpinov ne obrnil, bi že jaz poskrbel. Kakor najlepši mlaj sem namerjal postaviti svojega najmlajšega, pa —

Drvošci se suše.«

Ves strt je sklonil glavo: »Za dolga desetletja se zapro vrata višjih šol otrokom, rojenim iz zemlje. Dokler ne pride z žulji obdelovana zemlja do svoje pravice, bo narobe na svetu.«

Na šole, katere so se njegovemu Janezu tako daleč odmaknile, kar nič več ni maral misliti. Poigral se je s prsti leve roke z drobno srebrno verižico ob telovniku, pa je kljub temu pogledal za solncem, da bi določil, koliko dneva je že preteklo. Tako se je bil navadil v mladih letih, dokler si ni z očetovimi konji prislužil lastne ure. Triglav in njegove mrzle mejaše so zakrivali sivi oblaki, kateri pri našajo hudo uro in točo. Črnjava se je kopičila proti solncu, da ga čimprej zakrije: »No. Naj še toča pobije.«

Blažu je obstalo oko na jezeru, katero se je od predhudournega vetra razgibavano lesketalo, kakor od morja naplavljen, odprta školjka, z biserom na sredi.

Zakrajnik se je spomnil Anice, druge svoje hčere, ki je bila poročena na Bledu. Vedno je moledovala za les, da bi vzdignili hišo in oddajali čim več sob: »Naj si sedaj vzame lesa za tri hiše, da jih vzdigne, če hoče. Samo sekal in vozil ga ji jaz ne bom, že zato ne, ker vsi tujci niso kaj prida. Ne bom tajil, da puste nekaj drobiža pri nas. So pa zato za težke milijone zlate veljave našo zemljo skazili, in — kar še najbolj boli —: Kako se zavaljo tujcev nekateri domačini pačijo.«

Blaž je pljunil v nizko, z gostim cvetjem prepreženo travo.

Kakor skozi nebesno okno obsejana, je opozorila Zakrajnika na se Radovljica: »Seveda. Tisti štacunar Boštjan, ki ga je sam račun in sam denar, tudi še vedno misli, koliko mu še zavalim. Ne vem, kako se je mogla Lenka tako zagledati vanj. Saj jo imam rad. Samo — Najprej moram postaviti Štefana, da bo stal, četudi mu do žive skale voda odnese prst. In za Janeza poskrbim, da ne pojde bos skozi življenje, ko mu je letošnja zima snedla šole.«

Na graščinskem vrtu so, v čudno rdeče rute pokrite, plele kaz-njenke. Poleg njih je stala vsa bela nuna: »Morebiti je prav naša Polonica. Fant se ji je v Rusiji nekje zgubil. Oh, kako je bilo hudo, preden se je odločila. Sedaj pa tiste ženske, ki so zašle, delati uči. In še rada jih ima. Pravi, da res ni nobena več po nedolžnem zaprta. Ve pa tudi povedati, da se jih veliko zunaj v žido oblečenih z avto-mobili vozi, ki bi bolj zaslužile zapor, kakor te, ki ga prestajajo. Bog ve, kaj bi Polonica naredila, če bi se lepega dne Lovrenc vseeno vrnil? No, saj ga ne bo. Je tudi bolj prav, da ne pride več. Drvošči se suše.

Morebiti pa izmed mojih otrok prav Polonica, ki se je vsa od-trgala od zemlje, zrase v najlepši mlaj. Drugim pa utegne prav to močno narobe hoditi, ker sem jih preveč navezal na domačijo.«

Da bi odpodil pusto misel, se je začel razgledovati po vaseh in skušal uganiti, kje so postavili višji mlaj. Začuden je dognal, da daleč naokrog na nobenem mlaju ne visi zastava, kakor bi bil tudi mrtve mlaje, proti nebu vriskajoče stebre veselja, prizadel veliki udarec: »Saj, kakor kaže, kmalu ne bo kam obešati zastav.« Pod goro skrbi je Zakrajnik nizko k zemlji sklonil svoj obraz. —

— »Ata, ata!« je prisopihal po bregu navkreber Janez: »Poglejte!«

Držal je v naročju šop smrekovih vejic, na katerih sta sedela z belim puhom porasla mladiča.

»Le počemu ti bodo negodni mišarji,« se je vznejevoljil Blaž.

»Ah, kaj ptiči, smrečje pogledjte!« Janez je že sedel poleg očeta in hitel razkazovati in dopovedovati, kako v najvišjih vrhovih izpod odmirajočega igličja poganja novo igličje, živo zeleno, kakor upanje samo.

Zakrajnik je vstal in se zravnal. Kar nič več se ni čutil osla-belega od bolezni. Gledal je svojega najmlajšega, pa mu ni znal povedati, kar bi mu bil rad povedal. Pokazal mu je le stari kanji, ki sta žalostno obletavali prazno gnezdo in ga skoraj poprosil: »Janez! Vrne staršem otroke.«

Fant je poskočil po bregu navzdol, Blaž pa je pobral smrekovo vejico in jo še enkrat od vseh strani ogledal: »Res je. Drvošči znova zelene. Le kar je piškavega drevja, se posuši. Nam vsaj nekaj let ne bo treba premišljati, kaj naj iztrebimo.«

V Triglavu se je zabliskalo in zagrmelo. Blaž se je pokrižal: »Bog in sveti božji križ,« in se prestopil proti domu. Pri znamenju v gošči se je pa spomnil, kako ni bilo prav, da se vse te dni kar nič ni zmisлил na gospoda Andreja, ki je pri procesiji tako goreče molitev pel za zemlje sadove in tega kraja prebivalce.

Dohitel je Janeza. Prav takrat je na Gori zazvonilo hudi uri. Odkrila sta se in molila; sin naprej, oče za njim. Ravno prav. Saj si nista vedela nič več kaj posebnega povedati in — mudilo se jima je domov.

Nad vrhovi smrek so kakor živi bliski švigale lastovice.

Sl. 4. WŁ. SKOCZYŁAS, GLAVA JANOSIKA IZ L. 1923.

Sl. 5. WŁ. SKOCZYŁAS, KMEČKA MADONA IZ L. 1924.

Sl. 6. WŁ. SKOCZYŁAS, TATRANSKI ROPARJI IZ L. 1918.

Sl. 7. WŁ. SKOCZYŁAS, TRG V KAZIMIERZU IZ L. 1929.

KO SE URA USTAVI

V koči na samotni planjavi...
Od tu je daleč nazaj v moj svet.
(Čas ne drevi zaman.) Kot ujet
stojim sredi izbe. V poslednji solnčavi
živi kos trate v lino zajet.
Slutim — moral sem priti v ta svet.

Gledam — in čutim se skrčena pest —:
družina... tam mati, ki mora umreti.
Vdanost je groza. Živeti, živeti,
zavre mi upor. Nova zavest
se budi, a misel ne more objeti
vdanosti smrtne. »Sladko je umreti...«

Gledam... Ne vidim več. Že se temní.
Mislim na solnčno dekle iz vrtov...
»Že me kliče Glas Njegov,
čuj...« Telo se moje plaši.
Tako, tako gre človek domov?...
Molitev odmev je črnih zvonov.

Truden mož je stopil na prag.
Videl je v krčih že pol zemljé,
ve, da za vsako stvarjo so mejé
stoterih smrti. Ves mehak
in vdan sprejema bridkost molče...
Naposled vse v svoj konec gre.

Nenadoma so utihnili vsi,
kot da so obstali na robu sveta.
Ob okno je veja udarila.
Daleč nekje se svet vrti.
Tu pa je mir kot na kraju mejá.
Tak je utrip v središču sveta...

Telo strmi v razprte oči...
Kadar se usoda zgosti,
življenje samo še v molitev beži.

ANTON VODNIK

TOŽBA

Jaz sem votel, pretemen,
neviden Bogú in stvarem,
vsem je predaleč do mene,
kot da sem slep in nem.

Moja molitev je ptica
sredi mrzlih viharjev,
ki ranjena išče
tvoj zlati krov.

Moja molitev je ogenj
na zapuščenem ognjišču,
je pozabljen jok v temi
za zaprtimi durmi.

Moja molitev je sneg,
ki pada na gole veje,
je cvetje, padajoče
na moje trudne roké.

Naj mi rók ne omoči
več solza iz tvojih oči,
jaz sem votel, pretemen,
jaz sem le veter sredi noči.

BOGOMIL FATUR

PROŠNJI SONET

Ah! ne nehaj goreti
mi v srcu, strasti požar,
pekla najčistejši dar
duši, ne ugasni, sveti!

Zadnja med zadnjimi stvar
sem, če mejenjaš greti,
solnce ti moje, vzeti
mi zadnje iskre nikar!

Novega olja naliž,
me vrzi v še višji plamen,
naj se telesa kamen

mojega v luč pretopi.
Ko senca poslednja z ramen
mi pade, bom hostija, me použij!

BOGOMIL FATUR

SONET BOLESTI

Pridi, dobra hostija bolest,
ne zapusti me, vsakdanji kruh,
jaz sem tako slab in suh
brez tebe, sad zadnjih cest.

Razsvetli me, sveti, sveti duh,
božja prežareča pest,
padi na nemarno vest,
vse globlje zareži, duše plug.

Naj bom ves iz samih ran,
nepoljubljen, neobjokovan.

Naj iz mene teče kri,
srčna kri, ki vse poteši.

Moje nemaziljeno telo
naj žene in angeli razbičajo.

BOGOMIL FATUR

SONET SKRITOSTI

Zakrij me, vsega me zakrij,
čez mojo srčno stran dlani položi,
črne strune obupov razoroži,
mi v dušo vina hrabrih nalij.

Ljuba, ne veš, kako bridko boli,
kadar se dnevi kot žgoči noži
zabadajo vame, kot biči božji
padajo name brez spanja noči.

Brani me, bodi mi mogočen ščit,
tesnobi, nemirom varno zatočišče,
naj se prihajam vate radostit

ljuba, kot vernik v večno svetišče.
Ko vzame naju v svoje prgišče
Bog, naj kot biser v školjki bom skrit.

JOŽE KASTELIC

PASTIRICA

Ko si me k ognju klicala,
o pastirica,
so mi zavidali bratje,
so mi preganjali črede,
moj stan poteptali.
Na mojem samotnem ležišču
so mnogi bedeli do jutra.

Ko si me sklicala k ognju,
 o pastirica,
 sem bil pozabil na brate;
 pozabljene črede so pasli
 in v stanu plesali
 tuji ljudje.
 O Bog, na moje belo ležišče
 so mnogi v dvoje omahovali.

Ti pa si me sklicala k ognju,
 o pastirica,
 k ognju samotnemu
 sredi noči.
 Črede so v krogih ob nama polegale,
 kruh sva sveto razlomila,
 iz keliha srknila vino.
 Potem pa so zvezde zaspale, zvezde,
 potem se je svet umaknil, umaknil,
 midva sama sva bila vse —
 sva bila vse.

Ko si me sklicala k ognju,
 o pastirica,
 sem bil preziral brate,
 obrnil se od njih.
 Sedaj pa vem, da tudi ti ne misliš
 svet sovražiti do konca,
 sedaj pa vem, da hočeš
 prižigati ognje z menoj
 in klicati vso našo družino Adamovo
 k njim.

KSAVER MEŠKO

HENRIK, GOBAVI VITEZ

Božičen misterij v štirih slikah

OSEBE:

Grajska gospa na Ostrem vrhu.
Henrik, njen sin. V prvi sliki 24 let.
Felicita, njena hči. 17 let.
Lisbet, sorodnica gospejina, Felicita vzgojiteljica.
Oče Leopold, benediktinec, grajski duhovnik, verski vzgojitelj grajskih otrok.
Ljudovik, obubožan vitez, vzgojitelj Henrikov v viteštvu.
Blanka, najdenka, grajska rejenka.
Leonora, grajska hči z Visokega, Henrikova zaročenka. 20 let.
Vitez s Kamna, Felicitin mož.
Vitez z Vurmberga.
Stari kastelan.
Romar.

Čas križarskih vojn.

PRVA SLIKA.

Na sveti večer.

Grajska soba. Na steni, pod staro sliko Matere božje gori velika svetilka, ki polmračno, mistično razsvetljuje sobo.
Pri mizi, v bližini velike peči, ki gori v nji ogenj, sede, že praznično napravljeni: grajska gospa, Felicita, teta Lisbet, oče Leopold.
Felicita in Lisbet skupno izdelujeta neko vezenino.

Prvi prizor.

Gospa: Saj sem vedela, čutila sem že vsa leta:
doraste in odpade kakor zrel sad jeseni.
Oče Leopold: Usoda vse mladine. In vseh mater usoda, žlahtna gospa.
Gospa: Bridka usoda. Za matere vsaj.
Oče Leopold: Za nekatere res. Ki jim njih telesa sad, sin ali hčerka
— zadnje je morda še žalostnejše — odpade na napačno stran: v blato, gnilobo in pogubo.
Da, to je bridkost bridkosti.
A naš Henrik ne pade na napačno plat.
Felicita (*sunkovito pogleda iznad vezenine, odločno odkima*):
Ne, to ni mogoče! Henrik!
Gospa: Ako Bog za trpečega materinega srca zdihe in prošnje ni povsem gluh, ne bo, upam.
Oče Leopold: Najmogočnejša pri Bogu je prošnja in molitev materina. Zaklenjena vrata odpre, železne duri prebije taka prošnja. Kako ne bi našla poti do srca našega Boga. Saj je vendar oče!
Lisbet: A večkrat brž trd oče.

Oče Leopold: Ne pregrešite se, teta Lisbet!

Tako sodi naša pamet, človeška, zato omejena, vsa omračena. Sveča, slabotno in plaho brleča — kako naj ume luč in moč neskončnega solnca!

Lisbet: Vi, oče Leopold, sodite vse pač iz svojih višin.

Ves nad zemljo ste, ves božji. In sodite vsako stvar iz teh vidikov.

Oče Leopold: Mi ni žal. Tako hodim najvarneje:

po božjih stopinjah, v večnostnih resnic jasni luči.

Lisbet: Dobro, dobro. A vsi pač nismo svetniki.

Gospa: Težka je ta naša usoda, usoda mater:

trudimo se z otroki, trpimo z njimi in zanje — nekega dne jih pa nenadoma več nimamo.

Oče Leopold: Trud materin rodi zmerom blagoslov.

Gospa: Kakšen blagoslov, oče Leopold?

Ali ta, da zdaj, ko bi mi bil v največje veselje in srečo, odhaja?

Oče Leopold: Gre li na kako napačno pot?

Na božjo pot gre!

Reševat z drugimi križarji svete kraje iz nevernikov rok, reševat grob Gospodov, med vsemi svetimi najsvetejši kraj na svetu.

Bog ga kliče. — Kak klic in poklic bi mogel biti častnejši in svetejši?

Felicita (živahno): Oh, zakaj nisem fant! Šla bi takoj tudi jaz!

Lisbet: Vesela bodi, Felicita, da si dekle! Da si na varnem, tu za močnimi zidovi.

Felicita: Ah, ta varnost, ta mir! Kakor v ječi sem v njem, kakor v verigah.

Da bi vendar bila mož, vitez! Da bi šla v svet, v nevarnosti, v boje! Saj je le v teh življenje, vredno, da ga človek živi. A za nas, pravijo, to ni. Posedamo tu doma — večno stoječe, mrtve vode!

Kakšno življenje je to?

Oče Leopold: Vsako življenje je lepo in veliko, ako svoj namen izpolni.

Določeni svoj namen pa ima tudi najmanjše in najtišje življenje.

Namen Henrikovega je pač, da sledi stopinjam Gospodovim, da gre reševat posvečeno njegovo domovino.

Gospa: Hudò je za mater tudi to. Dasi tolaži misel:

Bog ga kliče, voljo božjo vrši.

Oče Leopold: In blagor mu, da temu klicu ni srca zaprl. Da si je dal prišiti križ na plašč kakor tisoče drugih.

Kakor plazovi ob toplem dihu juga je zajelo vse viteštvo. Plemenitejše vsaj.

Gospa: Volji božji se ne upiram. A mati sem.

Oče Leopold: Kakor toliko drugih mater.

A vsaka mati bi naj umevala: odpoved in trpljenje je matere delež.

Gospa: Bridek delež!

Oče Leopold: Bridek, mordà. A bogato blagoslovljen, ako v ponižnosti iz roke Vsemogočnega sprejet.

Gospa: Volji božji klonimo glave vse. A vse drhtimo, trpimo, jokamo. V tujino se razliva naša kri.

Oče Leopold: Za Gospoda in Zveličarja našega bo prelita. Ako bo prelita.

Kri njegova je pa bila prelita za nas. Draga cena!

Gospa: Neskončna cena. Blagoslovljena in hvaljena vekomaj. A vendar — kdo me reši boleče skrbi: »Ako pade?

Ako se mi ne vrne?«

Felicita: Mama, saj ne bo! In saj ne gre Henrik edini. Gredo tudi drugi.

Gospa: Gredo in so že šli. A koliko se jih ni vrnilo! Ne samo sovražni meč, toliko bolezni, se sliši, mori v tistih krajih.

Oče Leopold: Žlahtna gospa, smrt mori in kosi tudi tukaj. Ni ga mesta na svetu, kamor bi pred njo zbežati mogli, kjer bi pred njo varni bili.

Lisbet: Vi, oče Leopold, se je seveda ne bojite.

Vsak dan o nji premišljujete. Tako ste se z njo že čisto spoprijateljili.

Oče Leopold: Boji se je sleherni:

zakaj slovo je svetu. In svet je lep — delo božje. Korak je v večnosti temne, neznane pokrajine.

Kdo se ga ne bi bal?

A to pomislite, prosim: kje bi bila smrt lepša, srečnejša kakor v domovini Gospodovi?

Na poti h grobu Gospodovemu; v krajih, ki jih je Gospod s svojimi nebeškimi pogledi božal, jih s svojimi koraki blagoslavljal in posvetil? Morda tik pred obzidjem svetega mesta Jeruzalema.

Zdi se mi, da ne bi umiral nikjer tako lahko in srečno kakor tam.

Pogled uprt na goro Kalvarijo, po smrti Gospodovi posvečeni kraj.

Kri Kristusova bi se zlivala tam čezme, prala in čistila me za vstop v večno mesto božje, v nebeški Jeruzalem.

Gospa: O oče Leopold, duhovnik ste, služabnik božji. V letih, dobrih del bogat. Sam na svetu, že ves od posvetnega odtrgan, z Bogom združen z vsemi mislimi, vsem življenjem.

A Henrik — tako mlad je še. Stopa šele v življenje.

- Oče Leopold:** O gospa mati, ni življenje največ! Mnogo je pa: lepo življenje.
In za lepim življenjem — lepa smrt.
Največ je pa: za lepo smrtjo — še lepše življenje.
- Gospa:** Vem, verjamem, oče Leopold.
A moj otrok je, del mojega življenja. Kar mi je umrl soprog, moje ljubezni središče.
Zato trpim. Zato se tako bojim.
- Oče Leopold:** Trepeta za otroka vsaka mati.
Modra mati pa tudi ve: povsod je moj otrok pod roko božjo.
In močnejša je ta roka ko roka materina. Nikjer nismo tako varni kakor pod to roko.
- Gospa:** Naj bi ga varoval božji Zveličar, to noč nam rojeni!
Sliši se počasno, slovesno zvonjenje.
- Oče Leopold (prisluhne):** V vasi že pozvanja.
Svetonočni zvonovi. K polnočnici vabijo.
- Gospa:** Me smo pripravljene. A Henrika in Ljudovika še ni.
- Felicita:** (za spoznanje posmehljivo, nekoliko ljubosumno):
Veš, da se od neveste ne more kar tako ločiti.
- Oče Leopold:** Pravico ima, da se poslovi. Mislim, da tudi dolžnost.
Tudi gospodična Leonora bo hudo trpela. Zadelo bo slovo tudi njo, ne samo nas, sodim.
Grajski čuvar dvakrat zateglo zatrobi.
- Gospa:** Prihajata. Zahvaljen Bog, da ga bomo imeli med nami vsaj še te trenutke do polnočnice.
Iz cerkve takoj odjezdijo. Tam se še prav posloviti ne bomo mogli.
- Oče Leopold:** Poslavljali se bomo vso sveto mašo. Molili odhajajočim za srečno pot, nam za moč, vdanost in potrpljenje.
- Felicita:** In za srečno, zmagoslavno vrnitev.
- Oče Leopold:** Tudi, dragi otrok.
- Gospa:** Pripravljeno je menda vse?
- Oče Leopold:** Upam. Naročili smo, naj bodo hlapci s konji ob koncu polnočnice pred cerkvijo.
Pripravljene in z vsem oskrbljene vsi, ki s Henrikom in Ljudovikom gredo.
Od zunaj se zaslišijo glasovi. Vesel smeh Henrikov.
- Oče Leopold:** Gospa, bodite močni! Da mu ne otežite zadnjih trenutkov v domači hiši.

Drugi prizor.

- Henrik** (srečno, zvočno se smejoč; na pragu govori še njim, ki gredo z njim): Resnično, nisem še doživel tako čudovite svete noči. (Spoštljivo se pokloni materi in vsem v sobi): Mati, pozdravljam vas najspoštljiveje.

In prinašam vam božično darilo, da vam nisem takega še noben sveti večer.

Sámo božje Dete, nocoj rojeno, nam je poslalo ta dar.

Gospa: Kaj pa, Henrik?

Mora biti res posebna dragocenost, da si tako razigran, dasi ves snežen in moker.

Henrik: Oprosti, kar pozabil sem, malo se snega otresti. Dovolite, da se kar tukaj. (*Stopi malo iz sobe. Ko se vrne, vodi za roko drobno dekletce, trinajstletno, štirinajstletno, oblečeno v pisano tanko in slabo obleko. Deklica se boječe upira in jo Ljudovik od zadaj nalahko potiska.*)

In da vam kar pokažem to božično darilo: tukajle je.

Vsi začudeni gledajo neznanko.

Gospa: Joj, odkod pa imaš to?

Henrik (*vesel*): Saj pravim, mati: sámo božje Dete nam je poslalo tega otroka.

Lisbet (*bolj zase*): Se res zdi, da je iz štalice.

Deklica plašno in vprašaje ogleduje drugega za drugim. Ker se boji, se trdno oklene roke Henrikove in se boječe stiska k njemu.

Gospa: Čudim se. Povej vendar, Henrik.

Henrik: Vse povem. Je kratka storija.

Jezdiva z Ljudovikom z Visokega, od staršev Leonorinih. Molče, zamišljeno. Mi je bilo vendar bridko pri srcu, ko sem se poslovil od zaročenke in ne vem, jo li bom še kedaj videl in kedaj? Naletava sneg, da vidiiva le nekaj korakov predse; in mračilo se je že. Kar se izmota iz snežink in mraka pred nama voziček s plahto pokrit, v kakršnih se vozijo vaganti in potujoči glumači. Suh konjiček počasi gazi sneg, le s težavo vleče voz. Voznika ali kakega živega človeka pa ni nikjer videti. Ustaviva z Ljudovikom konje, tudi kljuse pred vozom kakor na povelje obstoji. Pogledava pod že vso zasneženo streho. »Kaj če je voznik zaspal? Pa se ta njegov odpočitek prelije ob ti zimi v večni počitek?« sva ugibala z Ljudovikom. In kaj mislite, kaj sva na vozu našla?

Gospa: Ali to drobno bitje?

Henrik: Da. A še nekogar. Ležal je na slami v vozu mož srednjih let — mrtev.

Gospa: Njen oče?

Henrik: Blanka pravi tako.

Lisbet: Blanka ji je ime? Čista, bela. Lepo ime — a njena vnanjost ni tako čista in čedna.

Henrik: Jo bodo pa služkinje čedno umile in okopale.

Obleko naj kar jutri sežgo. Blanka pravi, da ji je mati pred dnevi umrla za kugo. Morda tudi oče.

Gospa in Lisbet se zdrzneta, se umakneta proti oknu.

Felicita obsedi; z zanimanjem ogleduje tujko.

Gospa: Pa si jo privedel sem, Henrik! Vedno isti nepremišljeni, vihravi prenačljjenec!

Henrik: Ali mati! Pa bi jo naj pustil, siroto zapuščeno in samotno, v snegu na cesti?

Da bi tudi ona v mrazu in od pomanjkanja v večno spanje zaspala?

In to v sveti noči! Ko vendar veste, da so v sveti noči vsi tujci gostje Gospodovi.

Božje Dete, ki je med svoje prišlo, pa ga njegovi niso sprejeli, nam to noč tujce in goste pošilja.

Nikomur ne smemo nocoj strehe in gostoljubja odreči.

Oče Leopold: Hvalim te, Henrik. Vesel sem takega učenca.

Henrik: Kakor ste me učili, oče Leopold, po tem se ravnam. Zakaj kak pomen bi imeli vsi vaši nauki, ako jih ne bi z življenjem uresničeval?

Oče Leopold: Zahvaljen Bog zate, Henrik.

Gospa: In oče dekletov? Si ga morda tudi s seboj pripeljal?

Henrik: Tudi, mati.

Z vozom in njegovim konjičem in vsem beraškim njegovim bogastvom, z vsem smo prišli na grad.

Zato smo se malo zakesnili.

Gospa: In kje je?

Henrik: Voz smo zapeljali kar v kolarnico. Naj kljuse oskrbe, sem naročil hlapcem.

Mrliča smo prenesli v veliko družinsko sobo. Jutri ga boste na oder položili, potem lepo po krščansko pokopali.

Gospa: Henrik, Henrik! Mogel bi ga bil pustiti kje v vasi!

Henrik: Nikar ne bodite nevoljni, mati, lepo prosim.

Glejte, izročil ga je Bog meni, nikomur v vasi. Moj gost je, svetonočni gost, najsi mrtev.

Gospa: Vedno delaš po svoji glavi, Henrik.

Henrik: Mati, upam, da vsaj v tem po volji božji.

Po krščansko ga pokopljite, prosim.

Mislite si: »Morda tudi moj sin pade v tujini, v boju. Morda ga kje na poti smrt pokosi. Pa naj bo pogreb tega neznanca za pogreb mojega sina, neznanca na tujih tleh. Da bodo ljudje v daljnem svetu storili dobroto tudi mojemu sinu, njim nepoznanemu.«

Gospa (žalostna): Nocoj govoriš tako, o Henrik! O smrti in pogrebu! Na sveti večer, v uri tik pred slovesom!

Henrik: Kako ne bi, mati? Nič mi ni hudo ob teh besedah, ob misli na tujino in smrt.

Celo vesel sem. Vesel, ker nam je nebo ta večer tako milost skazalo. Da bo to blagoslov na najino pot z Ljudovikom, se mi zdi.

Gospa: Ko bi bilo tako! (*Zamišljeno*): Vse je tako čudno nocoj.

Ta deklica, želiš, bi naj pri nas ostala?

Henrik: Da, mati, prosim vas. Vaša bodi! (*Deklici*): Glej, Blanka, moja mati bo zdaj mama tudi tebi.

Blanka: (*se ga venomer drži za plašč*): Pa je tako imenitna gospa. Moja mama je bila siromašna. In zmerom vsa blede.

Henrik (*se dobrohotno smeji*): Verjamem. Jesti niste imeli, Blanka. A, glej, sveti večer je nocoj, spomin rojstva Sinu božjega, češčenega in slavljenega vekomaj.

To božje Detece te je k nam poslalo.

Na priprošnjo tvoje mame pač in tvojega očeta, ki sta zdaj oba pri Bogu.

Blanka joka.

Ljudovik (*ji gladi lase, jo tolaži, ji prigovarja*): Umiri se, otrok ti boječi.

Henrik: Nikar ne jokaj, Blanka ti mala!

Glej, na toplem boš tukaj. In imela boš spet mamo. In sestrico. Tule, glej!

Blanka (*plašno in nezaupno gleda Felicito*): Pa je dobra?

Henrik (*se smeje*): Seveda dobra. S teboj bo še prav posebno. S teboj mora biti dober pač vsak, ker te je božje Dete k nam poslalo. In ker si uboga in zapuščena, prav kakor je bilo božje Dete.

Blanka (*se mu privija*): Gospod, ti si dober, tako dober.

Iz vaške cerkve se oglasi slovesno svetonočno zvonjenje.

Henrik (*posluhne*): Pozvanja. Treba se bo pripraviti na polnočnico. Potem pa na pot!

Ljudovik, bo li vse pripravljeno? Konji osedlani? Orožje narèd? Spremljevalci oblečeni, z vsem preskrbljeni?

Ljudovik: Pogledam. In dam še zadnja navodila. (*Odhaja.*)

Henrik (*za njim*): Vsi, ki gredo z nama, k polnočnici! Da prosimo vsi varstva in blagoslova božjega. Potrebovali ga bomo zelo.

Gospa: Torej se bliža ura slovesa! Kako sem se je že dolgo bala. Najhujša mojega življenja bo.

Henrik: Pogum, draga mati!

Res, zdaj, ko je ura prišla, je tudi meni tesno pri srcu, dasi sem se je poprej veselil.

A glejte, mati, Bog kliče.

Kliče On, ki je bil to noč rojen;

ki je zaradi nas zapustil Očeta in slavo nebeško in je prišel v zemeljsko revščino, v človeško trpljenje;

On, ki smo mu toliko hvaležnosti dolžni;

On, ki ga vsi iz srca ljubimo.

Gospa: Da, ljubimo ga. A vendar — tudi On je imel mater. Pa zahteva tako žrtev od — matere?

Oče Leopold: Tudi On se je poslovil in ločil od matere, ko je ura prišla in ga je poklical glas iz nebes.

Bodite močni, gospa! Bogu darujete sina.

Blanka: (*plašno gleda gori k Henriku*): Gospod, ti odhajaš? Kdo mi bo pa potem tako dober, kakor si mi ti?

Henrik: Brez skrbi, Blanka!

Vsi te bodo radi imeli, vsi bodo z ljubeznijo zate skrbeli — kaj ne, mati?

Gospa: Zadnja tvoja želja, sin moj. Vestno jo bomo izpolnili.

Ljudovik (*prihaja*): Vse v redu, Henrik. Čakajo naju.

Henrik: (*preda Blanko Ljudoviku; ginjen, slovesno*): Prišla je ura. Mati moja! Kakor se je poslavljaj Gospod od Matere Marije, se poslavljaj zdaj jaz od vas: v ljubezni in hvaležnosti.

Gospa: Henrik, bil si mi, kar Gospod Materi Mariji: največ na svetu.

Henrik: Sreča moja je bila v tem, mati moja.

Ne bom vam pozabil vaše ljubezni do zadnjega diha, do pokoja v grobu.

Zahvaljena, mati moja, za vse toplo solnce, ki je sijalo iz vaše ljubeče duše v mojo.

Lepa je bila moja mladost ob vas, bogato blagoslovljena. Danes ji dajem morda slovo: začenja se resno življenje. Zaslužiti moram v bojih čast in pravico dobrega in zvestega viteza.

In vem, da je to mogoče samo s trdom in naporom, kakor se vse lepo in veliko zasluži le s trdim delom.

Tako sta me učila dobra učitelja: oče Leopold in stric in prijatelj Ljudovik.

Gospa: Zahvaljen Bog, dobra učitelja si imel.

Henrik: In kar je več: dobro mater!

Blagoslovljena, da ste me vzgojili poštenega moža.

Ako sem pa v mladostni nepremišljenosti zadal kdaj rano vašemu srcu:

odpustite, mati! (*Poklekne pred njo.*)

Gospa: Kaj naj odpustim, Henrik? Dober otrok si bil.

Henrik: Moja sreča, ako je bilo tako.

Tedaj zaslužim, upam, vaš blagoslov za neznane tujine, ki ne vem, se li kdaj vrnem iz njih.

Blagoslovite me, mati moja, z blagoslovom materinim, z blagoslovom najlepšim in najsvetejšim za blagoslovom božjim, kakor ste me blagoslovljali ob mnogih večerih, ko sem legal spat brezskrben deček.

Gospa (*globoko ginjena*): Naj te blagoslovi, sin moj, mogočnejša od mene, tudi mati, nas vseh mati, pomoč naša v najtežjih urah in dneh.

(*Sname s stene sliko Marijino, ga z njo pokriža in mu jo da poljubiti.*)

Ta naj te spremlja, kamor te jaz ne morem. Ta naj te blagoslovlja sleherno jutro in slednji večer, kakor te bom v mislih in molitvah od daleč, tu od doma, jaz.

Ta naj drži premogočno materino roko nad teboj v vseh nevarnostih,
ko te ne bom mogla varovati in braniti jaz.

Oče Leopold: Amen.

Henrik: Amen.

Gospa: In zdaj izročam kri od svoje krvi,
zadnjo vejo, ki lahko še zeleni in sad požene iz nje naš rod,
tebi, Ljudovik, stari prijatelj hiše naše in rodu našega.
Učil si ga meč in kopje sukati, vzgajal si ga v viteškem duhu.
Ta duh ga zdaj vabi in žene v tujino. Usoda mladine, usoda moža.

Bodi mu, blagi prijatelj, zvest in čuječ spremljevalec na vseh potih, bodi mu oče in svetovalec v sreči in nesreči.

Ljudovik (*položi roko na znamenje sv. križa na plašču*):

Bom, kakor mi Bog pomagaj in sveti križ Gospodov.

Henrik: Zahvaljena, mati. (*Ji poljubi roko. Gospa se jokaje skloni k njemu, ga poljubi na čelo.*) Zahvaljena tisočkrat! (*Vstane, poklekne pred očeta Leopolda*): In zdaj me blagoslovite še vi, duhovni oče, učitelj in voditelj moj od mladih dni, s svojim mašniškim blagoslovom.

Oče Leopold: Henrik, sin moj. Skoraj premaguje me ta ura, ura slovesa,

slovesna in častitljiva kakor ura smrti. Kaj naj ti rečem ob nji, da bi ne bile besede prazne, brez teže in cene?

Spominjam se dne, ko se je tvoj viteški oče za vedno od nas poslavljal.

Pa je zahteval od mene prisego, da bom skrbel zate kakor za lastno kri. Da te bom učil in vodil, kakor bi bil moj sin. Upam, da obljube, umirajočemu dane, nisem zanemarjal.

Henrik: Niste, oče Leopold. Zahvaljeni in blagoslovljeni!

Oče Leopold: Zahvaljen Bog!

Ako je tako, izpolnjuj, kar sem te učil. Pa ne moreš biti nesrečen, tudi v najhujši stiski ne.

Vse, kar boš počel, vse, kar bo čezte prišlo, ti bo naposled le v blagoslov.

Zakaj njim, ki Boga ljubijo, služi vse v dobro. Celo hudo.

Henrik: Dal Bog!

Oče Leopold: Voljno pero bodi v roki božji. Naj piše Bog s teboj po svoji volji. Tako bo napisano vse dobro in najbolje.

Henrik: Da, naj piše Bog z menoj vedno po svoji volji!

Oče Leopold: In tako te blagoslavljam za tvojo dolgo in sveto pot, kolikor morem in bolj, ko morem.

Henrik: Amen.

Ljudovik: Tudi mene, oče Leopold, prosim. (*Poklekne.*)

Oče Leopold: Tudi vas, vrli vitez.

Naj hodi Gospod pred vama na vseh vajinih potih, kakor je hodil pred Izraelci.

In naj vaju varuje z močjo, kakor je varoval Izraelce in jih rešil iz roke Faraonove.

Oba: Amen. — Amen. — Zgodi se tako! (*Vstaneta.*)

Stari kastelan (*vstopi, slovesno*): Gospod, vse pripravljeno.

Henrik: Dobro. Gremo. Bog z nami!

Posloviti se moram še od tebe, sestra.

Felicita (*se ga oklene*): S teboj bi šla, Henrik, v svet, v nevarnosti, v boje. Zakaj sem dekle!

Henrik (*spet vesel*): Nikar ne žaluj zaradi tega, sestra.

Po drugi strugi teče tvoje življenje, draga moja, a je lahko lepo ali še lepše ko moje.

Felicita: Najlepše bi bilo v bojih in zmagah!

A ker jaz ne morem in ne smem, bori se junaško ti, Henrik. Le daj jih, sovražnike svete vere! A varuj se, da te ne pohabijo. Z eno roko ali brez enega očesa se nam nikar ne vrni!

Henrik (*se veselo smeje*): O ti ničemurnica mala! Glej, ako gremo v boj, pričakujemo pač tudi rane.

Felicita (*ognjevito*): Ne! Zmago!

Henrik: To še bolj, seveda.

Aj, junaček si, Felicita, sestra. Junaka moraš dobiti za moža. In če meni določi Bog smrt, najlepšo smrt v bojnem metežu pred zidovi svetega mesta, tebi pa dobrega moža, daj, vzgoji sinove junake, viteze brez strahu in madeža.

Felicita: Kaj govoriš o smrti, o Henrik! S slavo ovenčan se vrneš. Kako bom ponosna na takega brata!

Henrik: Kakor bo Bog odločil, sestra.

In zdaj se poslavljam še od vas, teta Lisbet. Spremljajte me v tujino s prijaznimi mislimi in s pogosto molitvijo.

Lisbet (*joka*): To pač bom.

Vem pa tudi, da se ne bova več videla.

Henrik (*se smeje*): Nikar tako malodušno, teta Lisbet.

Ako ne tukaj, pa v nebesih.

Slovesno zvonjenje.

Zvoni. Treba bo iti.

Blanka: Gospod, gospod — odhajaš? S seboj me vzemi!

(*Se ga oklepa.*)

Henrik (*jo boža*): Joj, Blanka, saj si vsa prezebla. Zmrznila bi mi na poti. Tu na toplem ostani!

In Bog tudi s teboj, mala Blanka!

Gospa (*jo prime za roko, jo s silo loči od Henrika*): Blanka, stara služkinja Monika ostane nocoj s čuvanjem gradu doma. Pa te bo spravila spat, trudna si in vsa premražena. (*Blanka joka.*)

Prišel bo čas tudi zate, da boš šla z nami k polnočnici. Kadar boš večja, bolj zdrava, in boš imela toplo, prazniško obleko. Nocoj je treba, da si odpočiješ.

Henrik: In zdaj: zbogom vsem!

Ne zabite nas! Mislite pogostoma na nas! Zakaj sladka tolažba je človeku v tujini, če ve, da kdo z ljubeznijo nanj misli. *Vsi zvonovi zvone.*

Svetonočni zvonovi nas kličejo.

Vsi k polnočnici! Da se še enkrat priporočimo božjemu Detetu. In potem: v svet — na pot — v Jeruzalem!

DRUGA SLIKA.

Solnčen dan proti večeru. Ob koncu slike se že mrači. Soba kakor v prvi sliki.

Prvi prizor.

Gospa, precej osivela, in teta Lisbet sedita pri oknu. Gledata na polje pod gradom.

Gospa: Pridno delajo. Dnevi so lepi in dela polne roke.

Lisbet: Ustvarjen je kmet za delo. Dolgčas bi mu bilo brez dela.

Gospa: Mogoče. Vsak mora pač imeti nekaj, kar življenju utež in vrednost daje. Sicer bi bilo življenje dolga praznota, breme in žalost.

Lisbet: Ti se preveč vdajaš razmišljanju, Marija. Preveč v srce se pogrezaš. Ni dobro, zmerom le vase grebsti. Bolj navzven obrni oči, v življenje.

Gospa: Kako morem? Saj veš, kaj mi srce ranja, da nanovo krvavi dan na dan.

Lisbet: Saj pravim: bolj braniti bi se morala neprestanim otožnim mislim.

Življenje s svojimi skrbmi zdravi najbolje.

Gospa: Skrbi že so. — A moje življenje? Saj je skoraj brez pomena, odkar sem kakor suho drevo.

Felicita je šla za svojega srca izvoljenim.

Henrik — izgubljen.

Lisbet: Kdo ve? Morda se še vrne. Nihče nam ni še prinesel sporočila in zagotovila o njegovi smrti.

Gospa: Tega ni, res.

Tri leta — pa ni Henrika, ne novice o njegovi usodi.

Oj, me bedne matere!

Koliko srečnejša je kaka kmetica tu doli v vasi. Dela in se trudi ves dan, pa je vesela in srečna, ko svoje zdrave otroke krog sebe vidi.

Lisbet (zdihne): Joj, ne vem ti tolažbe, Marija.

Čutim vedno, kako slabotne so moje besede. Ne najdejo poti v tvojega srca globine, ne dajo pravega zdravila tvoje duše ranam.

- Da bi bil vsaj oče Leopold že zdrav! Ta zna modro tolažiti.
- Gospa:** Oče Leopold tolaži z usmiljeno in toplo besedo.
A se vendar večkrat vprašam: verjame li v resnici, da se Henrik še vrne? Ali govori tako le iz usmiljenja z mojo boljo? Dolžnost duhovnika je pač, da trpeče duše tolaži, onemoglim in omahujočim pogum daje, pod težo križa kloneče in padajoče dviga.
In oče Leopold to dolžnost vestno vrši.
Pa res tudi veruje skoraj neverjetno?
Veruje tako brez pridržka in dvomov kakor Blanka?
- Lisbet:** Da, ta je v svoji veri in svojem velikem zaupanju neomahljiva.
Dan na dan pričakuje čudež — da se Henrik vrne.
- Gospa:** Čudno, kako je to dekle, na cesti pobrano, hvaležno.
In kako z vsem srcem na Henriku visi.
Zato ne more verjeti, da se ne bi vrnil.
- Lisbet:** Morda govori njeno nedolžno srce še najzanesljiveje. Sodim pa, da je tudi oče Leopold prepričan. Je mož ves iz Boga. In ako stoji tako močno v Bogu zasidran, mu li Bog ne more te njegove velike vere čudežno poplačati?
- Gospa:** Globok studenec je vera.
A so boli, ki ob njih celo ta studenec usahne.
Grajski čuvar trikrat zateglo zatrobi.
- Lisbet:** Čuvar trobi. — Obisk? Kdo pač prihaja?
Se sklonita skozi okno, pozorno gledata v dolino. Molk nekaj trenutkov.
Saj je to Felicita in njen mož.
- Gospa:** In kdo še? Štiri vidim, a ne spoznam jih.
- Lisbet:** Če ni Leonora? — In vitez ob nji? — Ni li Vurmberški?
Ki se za njeno roko poganja.
- Gospa (trpko):** Naravno. Kjer je Leonora, ne bo Vurmberški daleč strani.
- Lisbet:** Ni jima zameriti. Leonora čaka že tri leta. A Henrika ne pričaka.
Naj li žaluje za njim vse življenje? Naj vse snubce odbije?
In ob tem odcveti?
In ko ne ve, se bo li Henrik še kdaj vrnil.
- Gospa:** Ah da! Ta negotovost. Tudi zame je to najhujše. Ko bi prišel kdo in mi naznanil: »Mrtev je!«
Zbolelo bi, vem, v globočino srca zarezalo. A vendar bi nosila laže ko to negotovost.
In vso materino ljubezen bi mu čez grob ohranila.
Kakor večna luč pred tabernakljem bi gorel v mojem srcu spomin nanj vse dni.
A zdaj?
Ne vem ničesar. Zato večni nemir. Vedno oprezovanje v skrivnostno temo, ki je prodreti ni mogoče. Vedno bolno ugibanje: »Živ? Mrtev? — Mrtev? Živ?«

Lisbet: Vse nas mori to.

Gospa: Verjamem. A najhuje mene. Mati sem!

Lisbet: Čuj, prihajajo. Zberi se! Ne kaži jim preočito svoje žalosti. Mladi ljudje je ne vidiyo radi. In slabo jo umejo.

Gospa: Ne bom. Kaj naj srečni z mojo bolečino?

Oni ljubijo. In vidiyo, kar ljubijo. Zato so polni upov. — Jaz ljubim izgubljeno. Upam proti upanju.

Stari kastelan (*vstopi in se pokloni*): Gospa hčerka, gospod soprog, gospodična Leonora z Visokega in gospod vitez Vurmberški prosijo, če bi jih žlahtna gospa sprejeli.

Gospa: Rada. Naj pridejo.

Stari kastelan (*na stežaj odpre duri, se zunaj stoječim spoštljivo pokloni*): Prosim žlahtno gospodo.

Drugi prizor.

Felicita (*vesela in srečna*): Pozdravljena, mama. Tako silno dolgčas nam je že bilo po tebi. (*Ljubeče pogleda moža.*) Dolgčas celo ob Hermanu.

In ker sta baš prišla Leonora in gospod vitez Vurmberški k nama, smo kar vsi prijezdili sem. Da pogledamo, kako se ti godi.

Pozdravljena, teta Lisbet! (*Se pozdravljajo.*)

Gospa: Hvala vam, otroci.

Kako se mi godi? Ako vidim krog sebe vas, mlade in srečne, se čutim še sama srečno.

Kako sicer — kakor se pač more goditi zapuščeni vdovi.

Felicita: Ali mama, saj vendar nisi tako zapuščena. Saj imaš vendar teto Lisbet! In očeta Leopolda — a ta je baje bolan?

Gospa: Bolan. Že teden dni. — Sedite, prosim. — Čez noč ostanete pač pri nas?

Felicita: Pa ostanemo. Oj, mama, toliko bi ti imela povedati. Kako sem srečna in vse mogoče.

Gospa: Hvala! Lisbet, naroči, da pripravijo. (*Lisbet odhaja.*)

Felicita (*se ogleduje po sobi*): Malo mirneje je pač zdaj v gradu, odkar mene ni tukaj.

Gospa: Nemir otrok je materi življenje. To čuti prav šele, kadar tega nemira več ni. In je v hiši le preveč mirno.

Felicita: Ko bi se Henrik vrnil. Bilo bi takoj spet v gradu dovolj življenja.

Pa nič glasu o njem?

Gospa: Nič. Sam Bog ve, je li še živ ali že mrtev.

Leonora (*globoko zdihne*): Ah, ko bi se moglo to dognati!

Felicita: Glej, mama, za Leonoro bi bilo to tako važno. Tri leta že čaka, sirota. Pa ne ve, dočaka li kaj ali nič.

Felicitin mož: In glejte, gospa mati, moj prijatelj, vitez z Vurmberga, se poganja za roko gospodične.

Felicita: Pa nikamor ne moreta. Kakor v začaranem krogu sta.

Leonora misli, da jo dana beseda še veže. Zvesta je Henrik.

Vitez Vurmberški: Zvesta morda čez grob. Je li to njena dolžnost?

Gospa (ranjena): Se ne ve. Srce mi pravi, da Henrik še živi.

Felicitin mož: A srca glas ni vedno trden dokaz. In mati upa zmerom.

Gospa: Gospodična je vendar svobodna. Voli lahko po mili volji.

Vitez Vurmberški: Prav zato smo prišli, žlahtna gospa. Da vaše mnenje slišimo, da bi vaše privoljenje dobili.

Zakaj ne bi radi delali proti vaši volji, žlahtna gospa, ne vas žalili.

Gospa: Gospodična Leonora ve, da ji jaz ne delam nikakih zaprek; tudi delati ne morem.

V njeni roki je njeno življenje, ne v moji; v njeni volji njena usoda. Odloča naj njeno srce.

Leonora: Gospa, tri dolga leta sem čakala, verovala, upala. A dan na dan je upanje bolj plahnelo. Zdaj ga nič več ni v srcu.

Gospa (žalostna): Ne zamerim vam, gospodična Leonora.

Kdo more večno ljubiti? Mislim, da edino mati. In ta ljubi v otroku sebe.

Leonora: Težko mi postaja življenje, gospa. Napoti sem že v domačem gradu, zlasti svakinji, kar sta mi oče in mati preteklo leto drug za drugim umrla.

Gospod Friderik pa me ljubi. Mislim, da bi bila srečna z njim.

Vitez Vurmberški: Da, Leonora, vso srečo, kar je le morem, vam bom dal.

Gospa: Vajina pravica — pravica mladosti. Ne jaz, ne moj sin, najsi je še živ ali že mrtev, ne more biti vajini sreči na poti.

Žrtvovali ste dovolj, blaga Leonora. Hvala vam!

Stopi k nji, jo na čelo poljubi. — Grajski čuvar trikrat zateglo zatrobi.

Lisbet (vstopi): Nov obisk. Tuji jezdec se bližajo gradu.

Gospa: Kdo bi bil?

Felicita: Poglejmo! Odtod jih moramo videti, če prihajajo po cesti navzgor, dasi se že mrači. (*Stopijo k oknu.*) Dva jezdec. Eden v viteški opravi. A drugi — bo li to kak redovnik? V sivi halji, s kapuco na glavi.

Gospa: V kratkem bomo videli. Sliši se že peket kopit čez most.

Ako so vitezi, se bodo gotovo zglasili tu gori pri nas, ne bodo ostali le pri služinčadi spodaj.

Felicitin mož: Vitez ima znamenje križa, se mi je zdelo. Morda se vrača iz Sv. dežele. Se še vedno vračajo.

Gospa (nemirna): Ah, ko bi nam vedela kaj o našem Henrik. Vsakokrat, kadar se oglase vračajoči se križarji, sem tako nemirna. Vsakokrat upam, da kako sporočilo prineso.

Do sedaj se mi upanje ni izpolnilo. A prej ali slej morda le kaj izvemo.

Stari kastelan (*vstopi, se pokloni*): Žlahtna gospa, dva tuja viteza. Eden se zdi hudò bolan. Je ves skrit v svoj plašč. Prosita, če bi jih žlahtna gospa sprejeli.

Gospa: Privedi jih!

Kastelan odhaja. Vsi zro molče, v nekakem nemirnem pričakovanju za njim. Čez nekaj trenutkov privede tujca, se pokloni in gre.

Tretji prizor.

Ljudovik (*osivel, a še pokonci mož, počasi vstopi; za njim vitez, oblečen čez viteško obleko v siv plašč, dolg in ohlapen, meniški halji sličen; kapuco čez glavo, da obličja ni videti. Oba se pri vratih globoko priklonita. Vitez v halji ostane pri durih, Ljudovik stopi za korak naprej*): Žlahtna gospa, spoštljiv vam najin pozdrav —

in vso srečo vam v imenu božjem.

Gospa (*se mu pokloni*): Isto vama, gospoda viteza. (*Pomolči, ga pozorno ogleduje*): A gospod, vaš glas se mi zdi znan. In vaša postava me nekogar spominja.

Ljudovik (*stopi nekoliko bliže proti gospe*): Gospa, pred tremi leti sem se prav v ti sobi poslavljal. Na sveti večer.

Gospa in Lisbet (*hkrati*): Jezus, Marija — naš Ljudovik!

Ljudovik: Da, gospa. Spet doma. Po treh dolgih letih.

Gospa: A Henrik? — Henrik, moj sin?

Ljudovik (*slovesno*): Ob slovesu ste mi položili na vest in na dušo, naj ga skrbno čuvam.

Gospa (*vsa razburjena*): In saj si, Ljudovik?

Ljudovik: Sem, gospa. Kolikor le premore človeška roka in človeška moč.

So pa še višje moči.

Gospa: In Henrik se ni vrnil s teboj?

Ljudovik (*počasi, iztežka trga besede iz sebe*): Vrnil. — A vrnil — bolan.

Gospa: Bolan? — Bolan? — A da je le živ! — Kje je?

Ljudovik: Tu, gospa. (*Stopi k spremljevalcu ob durih, ga privede za roko na sredo sobe.*)

Gospa: Henrik — moj sin — dete moje ljubezni. (*Plane proti njemu.*)

Ljudovik (*se postavi med njo in sina*): Previdnost, gospa! Gospod Henrik je — gobav.

Gospa (*se opoteče nazaj, kakor bi jo bil kdo s silo sunil; se zgrabi za glavo, krikne*): Gobav? — Nebeški Bog — gobav! (*Zajoka z glasom, da se ne da prav določiti, je li krčevit jok ali blazen smeh. Se zgrudi vsa onemogla v naslanjač.*)

Vsi navzoči (*se zdrznejo ob strašnem sporočilu; kakor silno splašeni otroci rinejo k stenam, v globeli oken, in drhte ponavljajo za gospo*): Gobav? — Gobav!

Ljudovik: Gospa in mati naša, kakršnega je naredil Gospod Bog, takšen je.

Ni pri grehu nalezel te strašne uničevalke moj gospod. Iz vojnega meteža je na svojih rokah nesel francoskega viteza. Iz hvaležnosti. Vitez je s svojim telesom pristrigel udarec zbesnelega Mohamedana, mojemu gospodu namenjen. Nalašč je morda iskal vitez smrti: bil je gobav.

Tega moj gospod ni vedel. Pobral je svojega rešitelja, nesel ga iz vrveža, da ga reši, ako je še življenje v njem, kakor je vitez rešil njega. Pa se je ob tem okužil. Strašno bolezen mu je poslal življenja in smrti Gospod — pač namesto smrti, ki mu je v zadnjem trenutku prizanesla.

Gospa (*kakor napol blazna*): Moj sin, moj Henrik — ki je odhajal lep in nežen kakor breskvin cvet — gobav! — Gobav — neumljivo, neumljivo!

Ljudovik: Neumljivo nam, gospa. A Večni piše drugačne račune, njemu vsekdar umljive.

Pomislite in pretehtajte pa tudi: že davno bi lahko trohnel vaš sin v tuji zemlji kakor toliko drugih, nekoč istotako nežnih in cvetočih, kakor je bil Henrik, naš gospod.

Pa so sedaj prah in pepel.

Vitez Vurmberški: A če zdaj tod trohnobo širi! Pa sme tak bolnik kar meni nič tebi nič tako po cestah in hišah hoditi? Kaj pa, če koga okuži?

Ljudovik (*udari ob meč; glasno in slovesno*): Gospod vitez, pod varstvom te roke in tega meča hodi. In pod varstvom še mogočnejše roke: roke božje.

Vitez Vurmberški (*se v zadregi umika*): Oprostite, gospod vitez, žaliti nisem nameraval.

A so nevarni časi zdaj; tuji ljudje trosijo nalezljive bolezni vsepovsod.

Ljudovik: Zahvaljen Bog, midva je še nisva trosila. Okužil moj gospod ni še nikogar, dasi se zdi skoraj čudež. Niti mene se gobe niso prijele, ki sem mu drug, spremljevalec in strežnik podnevi in ponoči.

Zdravja sva iskala pri slavnih zdravnikih, ne toliko, ker je bolezen tako strašna,

ampak da bi se vrnil Henrik zdrav k materi domov. Zakaj vsaka mati si želi zdravega in lepega otroka.

Dozdaj zdravila in pomoči nisva našla.

Pač volja božja.

Pa sva prišla domov taka, kakršna tu pred vami stojiva.

Če sva smela svobodno in nemoteno hoditi? Po zakonih, v vseh ozemljih krščanstva veljavnih, nama morajo biti odprta vsa pota. (*Pokaže na križ.*) To znamenje naju povsod varuje.

— (*Bridko*): Le ta pot danes — oj, da bi nama bila zaprta!

Henrik (*izpregovori proič, s suhim, hripavim glasom*): Ljudovik, prijatelj moj zvesti, tudi sem naju je vodila božja roka.

Ljudovik: Oprosti, Henrik, prenašlo besedo stavim. Žalost ji je bila mati, neblaga mati.

Razburjam se, ko bi moral ob svojih belih laseh le miriti in gladiti.

Da, Henrik, verjamem; tudi sem naju je vodila roka božja.

Felicita (*s plašnim glasom, da komaj govori*): Mama, oprosti, da pridemo kdaj drugič. Nocoj bi jezdili kar domov.

Felicitin mož: V resnici imamo doma opravkov v obilici.

Leonora (*vitezu z Vurmberga*): Gospod Friderik, zdaj, mislim, vam lahko dam roko z mirno vestjo. Saj z živim mrličem vendar ne morem zakona skleniti.

Henrik: Po pravici govorite, plemenita gospodična.

Odvezujem vas vaše pred leti dane besede. In vas zahvaljujem za zvestobo do danes.

Tri leta — mnoge niso zveste niti eno leto.

Idite mirno za izvoljenim svojega srca. Bog naj vajin zakon blagoslovi!

Lisbet: Pa vas jaz pospremim, ko pa Marija ne more. Oprostite ji, saj vidite, kako jo je zadelo.

Beže. Porivajo se skozi vrata v gneči kakor splašene ovce iz staje. Henrik zre z boleznim smehljajem za njimi.

Ljudovik (*z naježenim čelom; bridko*): Vsi beže! — O Henrik, ti si pa sanjaril, kako naju bodo sprejeli z blagimi, sočutnimi srci. O srca, srca!

Gospa (*sama zase*): Zakaj ga ni vzel Bog k sebi! Gledala bi ga vedno cvetočega in lepega, kakor je bil, ko je odhajal. Še povečala in olepšala bi smrt njegovo lepoto.

Saj smrt briše in — poveljuje.

Ljudovik: Gospod, še stojiva tukaj — tujca v rojstni hiši.

Še tvoja gospa mati se od naju odvrača.

Marija, Mati božja, se mi zdi, je ljubila svojega Sina najgloblje, ko ga je držala v rokah okrvavljenega in razmesarjenega.

Gospa (*plane kakor iz hudih sanj; skoraj srdito*): Zakaj mi nisi prinesel mojega sina mrtvega, razmesarjenega, polnega ran?

Vzela bi ga v naročje polna ljubezni tudi jaz,

trpeča mati, a ob tem še vendar srečna, da sina še vidi.

A takega — pri živem telesu trohnečega — oh ne, prehudo je to, prehudo! (*Pogleda sina, se zdrzne, si zakrije lica in oči, da ga ne bi videla.*)

Henrik: Ljudovik, prijatelj moj zvesti v lepih in črnih dneh, naj mi ne všteje za greh Vsemogočni, če ti zdaj govorim v bridkosti svojega srca in ti potožim, kakor je v svoje duše obupni žalosti tožil svojim prijateljem Job,

vélíki trpin.

Glej, svetla in presvetla zvezda mojemu življenju je bila nekoč moja zaročenka in nevesta.

Zdaj je ta zvezda zašla: z lahkim srcem je šla zaročenka od mene.

Ljubila je pač mlado mojo moč, cvetoče moje telo. Zdaj je odcvetelo in zvenelo. — Odcvetela, zvenela tudi njena ljubezen. Joj, prejoj, Ljudovik, prijatelj moj stari, kako loči življenje! Kako bridko loči bolezen in minljivost!

Zakaj loči tako neusmiljeno, tako slepo?

A ne bom vpraševal! Ako bi vpraševati začel, saj bi vprašanjem nikoli konca ne bilo.

In kdo bi mi odgovarjal?

Ko pa živimo sredi samih vprašanj, samih zagonetk in ugank, po večini nam nerazrešljivih.

In če premislim in presodim po pravici — jo li smem grajati?

Jo smem mrzeti?

Zdi se mi, da ne.

Ako hočem biti vesten in pravičen sodnik, je obsojati ne smem.

Pretehtal in presodil sem to že zdavnaj, odpovedal se ji v srcu, brž ko sem spoznal, da ne ozdravim nikoli več.

Je bila odpoved lahka, težka?

Ne vprašaj, prijatelj dragi! Zakaj taka vprašanja in odgovori nanja zadajajo nove globoke rane.

Ljubezen je pač cvet. Zakon sad tega cvetja. A kako naj rodim sad jaz — od življenja pohojen in pomandran, od smrti zaznamenan!

Zbogom, Leonora, nevestica moja sladka, zbogom! —

A sestra? misliš mordà v srcu.

Joj, Ljudovik, prijatelj moj zvesti, kako sem imel to deklico rad, veš sam.

Ljubezen do neveste sem tudi pred teboj skrbno, globoko v srce zapiral.

Skrivnost je taka ljubezen, ki o nji ne smemo mnogo in preglasno govoriti niti najboljšim prijateljem. Sicer jo omadežujemo.

A o sestrici sva govorila mnogokrat.

Kako sem jo ljubil!

Majhno dekletce sem jo, sam še fantič, na rokah nosil. In tega ne pozabimo izlahka.

Veselil sem se z njo, tolažil jo, če je jokala. Igral se z njo — srečni, srečni dnevi!

Kako je ne bi bil ljubil? Saj sva bila dva cveta, iz enega debla vzcvetela.

Toda — en cvet je zvenel in odpal: jaz!

Ona še cveti. — Naj cveti, naj uživa mladega življenja veselje in sladkost!

Oj, Ljudovik, ne zamerjam ji. Dasi me je v srce zbolelo, zapeklo, da bi na glas kriknil,

ko ni imela besedice za vrnivšega se brata, bednega in trpečega, ne besedice pozdrava, ne besedice sočutja, še manj ljubezni toplo besedo!

Zbežala je pred menoj!

Cvet se pač blata in trohnobe boji — ne zamerjam ji. Odpuščam ji!

Mladost, lepota — in jaz! Kaj bi moglo nas družiti? Prevelik je med nami prepad — ne moremo se več zbližati in združiti. Naj gre, kamor jo njene zvezde vabijo, kamor ji pot kaže njenega srca nagnjenje.

Ves blagoslov, vsa sreča z njo na vseh njenih potih! —

Toda joj, prejoj! Gorje, pregorje — mati, mati!

Mati, ki me je devet mesecev pod srcem nosila, me s svojo krvjo redila —

mati, ki me je v bolečinah rodila, me s svojim mlekom dojila —

materi se odpovedati, od matere ne blage besede dobiti, ne ljubečega ali vsaj sočutnega pogleda —

oj, Ljudovik, Ljudovik, pomočnik moj v hudih in najhujših časih,

zdaj mi na strani stoj, zdaj mi pomagaj!

Ne, ko sem na sebi neukrotljive in neusmiljene razjedalke prve sledi opazil in sem se na smrt prestrašil,

ni bilo tako bolno, tako malodušno in obupano moje srce.

A zdaj, o Ljudovik, Ljudovik — zdaj omagujem!

Kamen sem, ki se v morje potaplja. Česa naj se oprime, na kaj se nasloni, kje oporo najde?

Ljudovik: Ob roko Njega, gospod moj, čigar roka sega tudi v morjâ vodovje in globočine.

O Henrik, ta naju bo pokonci držal tudi v ti bedi. Ta edini! —

O Henrik, gospod in prijatelj moj, v lepih in hudih dneh sva si zvesto ob strani stala, skupno se veselila, skupno trpela. Skupno trpela bova tudi odslej. Zdaj, ko sva od vseh zapuščena, nepriznana, izgnana.

Kolikor bodo zamogle te stare roke, bodo delale in skrbele zate do zadnjega giba.

Henrik: Hvala ti, zvesti Ljudovik.

Hudo bo pač. Spet v svet zajadrava. Brezdomca sva od nocoj bolj, ko sva bila kdaj. Do zdaj je hodilo z nama upanje,

je grelo srce, je dajalo moč klonečemu duhu. Zdaj vsega tega več ne bo.

Izganca — brezdomca povsod in za vedno!

Ljudovik: Henrik, gospod moj, večji od naju je bil tudi brezdomec in ni imel, kamor bi glavo položil.

Tri leta popotnik in romar na vseh stezah in cestah domovine. Po njegovih stopinjah sva hodila v domovini njegovi, po njegovih stopinjah, v brezdomstvu in uboštvu, bova romala tu po najini domovini.

Henrik: Dobro, Ljudovik, da si me nanj opomnil v tem najtežjem trenutku mojega življenja.

Hvala ti, zvesti drug in prijatelj!

Ljudovik: Brez skrbi bodi, gospod moj. Jaz ti bom kažipot, jaz ti popotna palica.

Ako bom stradal jaz — rad. Moj gospod stradal ne bo!

Gospa (*ki je ob tožbi Henrikovi ves čas sama vase jokala in se ji je videlo, kako silno se sama s seboj bori, govori sama zase*): Kako — kako — moj Bog? V eni sobi z njim živeti — pri eni mizi z njim sedeti — ah, ne — ni mogoče!

Krik pred durmi. Duri se s hruščem odpro.

Lisbet se bori z Blanko, ki hoče s silo vdreti v sobo.

Četrty prizor.

Blanka: Pustite me! Pustite me!

Lisbet: Za božji čas, stoj vendar, otrok nespametni!

Daj si dopovedati: z gobami je udarjen od pet do glave.

Pa jih hočeš nalesti še ti? V tvoji mladosti, v najlepšem cvetu?

Blanka: Pustite me, teta Lisbet! — Ne, nihče me ne zadrži.

Ah, tu ste spet, tu ste, dobrotnik in rešitelj moj, moj gospod! (*Se iztrga teti, pohiti proti Henriku.*)

Ljudovik (*stopi med njo in Henrika*): Nazaj, dekle, gospod je gobav!

Blanka: Naj bodo gobe! Naj bo smrt!

Na cesti ste me pobrali, gospod moj predobri, ko sem bila garjeva, golazni polna, morda s kugo udarjena, saj sta mi oče in mati pravkar za kugo umrla.

Pa ste vi vprašali: »Kaj pa, če še jaz nalezem, če se okužim?«

Ne! Na cesti ste me pobrali, preblagi gospod vitez, na konja me dvignili,

v svoj plašč ste me zavili, s svojimi rokami in svojim dihom me greli, v svoj dom me prinesli.

Smrti ste me rešili.

Očeta, tujca, brezdomca ste mi častno in slovesno pokopali. In vse to naj pozabim? Pred nekakimi gobami naj trepetam? Pred svojega dobrotnika in gospoda stopiti ne bi smela? Ker je baje bolan in nesrečen.

O gospod moj, rešitelj moj, da le živite, da ste le prišli, da vas le še vidim!

Zahvaljen Bog tisočkrat za to milost.

Henrik (*trudno, otožno*): Prišel — in spet odhajam, Blanka, blagi otrok. Zakaj tu ni več moj dom. Ni več sedeža zame pri ti mizi, pri ti peči, kjer smo nekdanj posedali tako pokojno, tako srečni ob dolgih zimskih večerih.

Vse minilo! Vse le še bridki spomini.

Ali lepe sanje?

Ni tu več sestrice, ne neveste, niti matere ne. Berač sem. Cesta moj dom. Pod zvezdami božjimi prenočišče moje in Ljudovika, zvestega prijatelja.

Blanka: Gospod moj, z vami pojdem!

To milost mi skažite, da vam streči smem s temi rokami.

Samo to milost! Ničesar drugega vas ne prosim, gospod in dobrotnik moj.

Henrik: Da nalezeš gobe še ti! Kako bi te bilo škoda!

Blanka: Kaka škoda! Če sem sama na svetu!

Ako jih nalezem, pač umrjem.

Kako vrednost ima moje življenje? Komu koristi? Komu je potrebno?

Samo to milost, moj blagi, blagi gospod!

(*Odrine Ljudovika, pade na kolena, objame Henriku noge.*)

Gospa (*sunkoma vstane, kakor da je v hipu zmagala samo sebe in ves odpor v sebi*): Ah — ti — ti — tujka, dekle s ceste — pa me tako osramotiš! In jaz — jaz mati — se lastne krvi bojim! O Henrik — Henrik — sin moj edini!

Henrik (*nalahko odrine Blanko, pade pred mater na kolena*): Mati — Mati moja ljubljena!

Gospa se jokaje skloni in ga poljubi na z gobami zaznamovano čelo.

TRETJA SLIKA.

Noč v prvem poletju.

Soba o. Leopolda, preprosta. Na steni velik križ, pod njim klečalnik. V kotu sloni romarska palica.

V začetku soba prazna, popolnoma temna. Čez čas prideta o. Leopold in Blanka, ta v sivem romarskem plašču. O. Leopold jima sveti s starinsko svetilko, ki jo postavi kar na mizo. Razsvetljen je z njeno lučjo samo prostor okrog mize, vse drugo tone v polmraku. Na koncu, preden iz sobe odideta, jo upihne.

Oče Leopold (*slovesno*): Zdaj, otrok moj, si sprejela v naši grajski kapelici največ, kar sem ti dati mogel: Telo Gospoda in Zveličarja našega.

Blanka (*še vsa zamaknjena v skrivnost in milost presvetega zakramenta, počasi, kakor bi se iztežka iz sladke omamnosti zbujala*): Hvaljen in slavljen vekomaj!

Oče Leopold: V moči tega nebeškega kruha boš šla zdaj na pot, Blanka.

Ako je namreč še res tvoja trdna in nepreklicna volja, da se podaš na to pot, ki ti je lahko blagoslovljena, lahko ti pa tudi v globok padec in pogubo.

Da prosiš razsvetljenja Gospoda, kadar bo v tvojem srcu, sem ti naročil.

In si gotovo prisluhnila, kaj ti je v teh posvečenih trenutkih govoril.

Pomisli zdaj še enkrat, še je čas, o Blanka: V Rim!

V Rim! Dolga, neznana pot, nevarnosti in zadrge polna in prepolna.

Ti pa mlada deklica. In kar je še nevarnejše: lepa deklica! In še to pomisli, Blanka: po kosu svinca na cesti se skloni malokdo; še opazijo ga morda ne. A blesteč zlat vidi kaj naglo vsak. In iztegne roko po njem s hrepenenjem in poželenjem.

Blanka (*vsa prevzeta, razširi roke*): Odkar je Gospod Jezus v meni, mi kliče srce še glasneje: »V Rim! V Rim!«

O oče Leopold, kako jasno je zdaj v meni! Kako svetla je vsa pot pred menoj!

Oče Leopold: Ker si pravkar prejela Luč od Luči.

Kakor morja valovi se še zgrinjajo milosti te najčudovitejše skrivnosti krog tebe in te kakor lahko pluto s seboj nosijo.

A kadar ti trenutki minejo in pride morda mrak in tema?

Blanka: O, prihajali so mi že trenutki, ko sem se čutila silno slabotno.

Omahovala sem, v dvomih in strahu trepetala. Mrak mi je dušo zagrinjal, vso me je noč objemala. Tonila sem v malodušnosti: »Saj ne izvedem. Saj ne dosežem nikoli, kar sem si namenila.«

Oče Leopold: In pridejo morda take ure spet!

Glej, doma si še, Blanka, premisliš si še lahko.

V varnem zavetju si tu pri nas. Vsi te ljubimo, vsi skrbimo zate kakor za lastno hčerko.

A na poti, na neznanih cestah, v tujih krajih — brez spremstva in brez sredstev —

na milost in nemilost prepuščena vsakemu, ki te kje sreča, ki se mu po tebi zahoče —

ne vem, Blanka, če ne skušamo s tem Boga? Ni li to: predrzno se v nevarnost podajati, grešno varstvo božje izzivati?

Blanka: O oče Leopold, čemu toliko skrbi, toliko dvomov, toliko vprašanj?

Eno je jasno: naš mladi gospod je pomoči potreben! Bog ve za to. In ve, zaradi česar se na neznane ceste podajem. Da ne iz lahkomišelnosti, ne iz hrepenenja po prigodah in doživljajih.

Na cesti me je pobral gospod Henrik. Ako grem zdaj jaz na cesto zanj, samo dolg vračam.

Oče Leopold: In če bo tvoja pot brez uspeha? Ako ne ozdravi?

Blanka: Ako je volja božja, da ne ozdravi, se moramo pač vsi ukloniti. Vendar mi je duša polna upanja. Od tedaj, ko mi je star romar, ki je pri nas prenočeval in sva o gospodu govorila, dejal: »Bila bi še rešitev zanj. Ako bi nedolžna deklica v sam sveti Rim poromala, tam zanj molila in se sama zanj — darovala.«

Oče Leopold (*pozorno posluhne*): In se zanj darovala? Tega mi do danes nisi omenila.

Pa veš, kaj je hotel tujec s tem reči?

Blanka: Vem. Povedal mi je sam. Da bi naj bila voljna, tudi njegove gobe nase vzeti.

Oče Leopold (*prestrašeno*): In ti bi bila voljna?

Blanka: Voljna. Vsak dan in vsak trenutek.

Od tistega pogovora s tujim romarjem nisem mogla misliti ničesar, kakor edino to:

»Gospod Henrik me je rešil, na cesti me pobral.

Življenje mu dolgujem in vse dobro, kar sem ta leta imela in okusila.

Njemu in njegovi materi.

Pa gledam dan na dan, kako trpita, sahneta, polagoma umirata. In ah, to trpljenje gledati in ne moči pomagati — huje je ko gobe same!

Zato sodim, je moja dolžnost, pomagati jima. Nehvaležna bi bila, če bi še mnogo pomišljala, v dvomih čakala.

In sem zdaj narèd, da grem.

Boga ste mi dali na pot: največ, kar ste mi — duhovnik božji — dati mogli.

Oče Leopold (*ginjen, zaskrbljen*): Saj edino v njegovem varstvu in z njegovo pomočjo prideš varno tja in se nam varno vrneš.

Blanka: Živo čutim to. —

In zdaj, oče moj duhovni, učitelj in voditelj moj vsa ta leta, kar sem jih v tihi sreči tu na gradu preživela, iz srca vam izrekam zahvalo za vso vašo skrb in vso toplo ljubezen vašo. Tako dobri ste mi bili.

Oče Leopold: Kakšen bi pa naj bil? Bila si zmerom blag otrok.

Blanka: Povrni vam Bog, blagi oče.

In gospo tolažite, ako ji bo hudo.

Bojim se, da me bo imela za grdo nehvaležnico. »Na cesti sem jo pobrala, na cesto je spet ušla« — bo najbrž mislila. Sprejemam tudi to krivo sodbo, dasi me boli in peče. Boli zaradi gospe, ne zaradi mene. Ko mi je pa bila tako dobra, res mati, kakor jo je gospod Henrik prosil, preden je v tujino odšel.

Pustite ji, prosim, to zmotno prepričanje. Kam sem šla in zakaj, naj ne ve nihče razen vas.

Oče Leopold: Bodi mirna, Blanka. Skrivnost ostane med nama in med Bogom.

Blanka: Hvala! — Za slovo vas prosim še vašega blagoslova. In vaše vsakodnevne molitve.

Oče Leopold: Star mož sem, Blanka. Drevo, ki se že suši. Sam na svetu, brez bratov, sester, sorodnikov.

Pa si mi bila ti, odkar te je Bog k nam na grad poslal, kakor hčerka. Kakor sem molil do sedaj vsak dan zate, bodo šle moje molitve za teboj po vseh tvojih potih.

Blanka: Hvala vam, oče moj.

Oče Leopold: A to te prosim v ti težki in slovesni uri: Blanka ti je ime, la Blanche (Blanž), to je: čista, brez madeža.

Čista odhajaš, čista se vrni, Blanka moja.

Blanka (slovesno): Čista! Ali pa — ne pridem več.

Oče Leopold: Zakaj hujše gorje bi bilo, če bi se lepa tvoja duša v tujini gob nalezla,

kakor če naš gospodar polagoma za gobami izhira.

Blanka: Vem, častiti oče. (*Stopi h križu, položi roko nanj.*) Zato prisegam pri svetem križu Gospodovem: »Čista se vrnem ali — na poti umrjem. Kakor mi Bog pomagaj in sveti križ njegov.«

Oče Leopold: S sveto prisego si se zavezala, Blanka.

Da, rajši čista umri, kakor bi te morale moje stare oči kdaj gledati z gobami greha omadeževano.

(*Vzame s klečalnika dragocen križec na zlati verižici.*)

Tu, vzemi ta križec. Moj rajni brat, vitez s Sokolskega gradu, mi ga je prinesel iz Svete dežele, ko sem bil še mlad študent pri očetih benediktincih.

Obvaroval me je mnogo hudega v življenju.

Naj váruje tudi tebe!

Blanka (poklekne): Da bi me varoval!

Oče Leopold poljubi križec, ga da poljubiti Blanki in ji ga obesi krog vratu.

Blanka (skrije križec skrbno v nedrije): Spremlja me naj in váruje na vseh mojih potih.

In vaš blagoslov, častiti oče, naj me spremlja in váruje.

Oče Leopold: Ubog in grešen človek sem. A kolikor morem, ti blagoslova dam na pot s seboj.

Angel božji, ki je mladega Tobijo varno v tujino vodil, ga žrela požrešne ribe in še strašnejšega žrela peklenskega zmaja rešil, ki je vestno čuval nad njim vso pot in ga je zdravega in srečnega nazaj v očetovo hišo privedel,

naj spremlja in váruje tudi tebe,

naj te varno v Rim vodi

in te srečno nazaj k nam privede.

Blanka: Naj mi ga Bog pošlje!

Oče Leopold: Sama boš spet na cesti, brez matere kakor pred leti, ko te je naš gospodar Henrik našel.

Zato naj ti bo mati — Mati Sinu božjega, Mati žalostnih in trpečih:

Mati Marija.

Naj sprostre čez te kraljevski svoj plašč, pod katerim smo vsi najbolj kriti in varni.

Naj drži materino svojo roko čez te vedno in povsod.

Ona tvoja mati — ti njen dober otrok.

Blanka (*globoko ginjena*): Zgodi se tako, oče moj!

Oče Leopold: Jaz se bližam koncu svojega romanja; solnce mi že zahaja. Nadložen starček ne morem s teboj.

Zato sem ti dal na pot najzvestejšega spremljevalca, Gospoda našega, pod podobo svete hostije skritega.

S tem Močnim, Bogom našim, potuj, o Blanka. Z močjo tega, Vsemogočnega, se bojuj, se hudega varuj! V moči in po pomoči tega boš, upam, srečno svojega romanja cilj dosegla. In ako je njegova večna volja, dosegla tudi svojega romanja namen: našega gospoda zdravje.

Blanka: Amen! Amen!

Oče Leopold (*stopi k oknu, ga odpre, pogleda v noč*):

Temna je še noč. —

Sedi še, Blanka.

(*Pusti okno odprto. Stopi h klečeči Blanki, jo nežno dvigne, jo povede k mizi ter jo skrbljivo prisili na stol.*)

Odpočij si še zadnjič v ti hiši, ki ti je nocoj še zavetišče in dom.

Zakaj čez uro boš romarica brez doma.

Nežne so tvoje noge, težko bodo zmagovale daljno pot.

In ne vem, če ti bo mnogokrat rekel kdo zvečer s toplim in sočutnim glasom: »Sedi, deklica, k nam za mizo, odpočij si!«

In ne vem, te li bo mnogokdaj povabil kdo zjutraj s prijazno besedo: »Počivaj še, romarica trudna. Zakaj dolga je še pot pred teboj, trda je cesta, in silno pripeka solnce z neba.«

Zato si odpočij še zadnjič v hiši domači, ti romarica božja. *Blanka pridušeno joka. Sede, nasloni, premagana od bridkosti ločitve, glavo na mizo.*

Oče Leopold poklekne na klečalnik, upre glavo v roke, moli.

Daljši odmor.

V tišino in tesnobo sobe priplava nenadoma skozi odprto okno iz vaške cerkve sladka pesem majhnega zvoza, pojočega jutrnjico Mariji, Zgodnji Danici.

Oče Leopold (*vstane*): Zvonček Marijin v vaški cerkvi poje jutranje hvalnice Zgodnji Danici, nebes in zemlje Kraljici. (*Pogleda skozi okno.*)

Zvezde blede. Prve zarje se utrinjajo.

Blanka počasi dvigne glavo, se tiho pokriža, se s solzami v očeh blaženo smehlja.

Oče Leopold (*vstopi v kot, vzame popotno palico*): Pripravljeno imam že zate romarsko palico, blagoslovljeno, s križem na vrhu. Vzemi jo, Blanka.

Spominja in uči te naj ta križ, da za Križanim in h Križanemu romaš.

Da naj vsak korak, v pekočem solncu in v hladnem dežju, Križanemu posvetiš in daruješ.

Da vse težave in križe dolge poti po njegovem zgledu in iz ljubezni do njega voljno prenašaš.

Blanka: Bom, častiti oče. Z božjo pomočjo.

Spev zvona za kratke trenutke utihne. Nato zapoje še bolj kipeče, kakor v strahu, da ga ne bi do nebes slišali.

Oče Leopold (*izroči Blanki palico, jo za roko prime*): Pojdi zdaj, otrok moj.

Skozi vrt te povedem. Pri vratcih obvrtnega zidu te iz gradu spustim.

Da prekoračiš vas, preden ljudje iz trudnega počitka vstanejo, na dan božji pridejo in na dneva delo in trpljenje gredo. — Ob blagoslovljeni uri odhajaš, Blanka.

Zakaj prav zdaj odpirajo angeli, služabniki božji, nebeških dvorov duri in stolpov večnega Jeruzalema zlate line.

In nebes Kraljica trosi s kristalnega svojega prestola čez trpečo našo zemljo milosti in blagoslova najlepše bisere.

Da bi jih v obilici trosila tudi nate na vseh tvojih potih, pozdraviva in počastiva jo

z besedami poslanca božjega,

velikega angela Gabriela:

Angel Gospodov je oznanil Mariji. (*Upihne luč v leščerbi.*)

Blanka: ...in je spočela od Svetega Duha.

Oče Leopold: Zdrava Marija, milosti polna...

Polglasno moleča počasi odhajata. Zvon poje še venomer. Oder ostane še kratek čas odprt. Nato zavesa zelo polagoma pada. A pesem zvona še ne more izzveneti, kakor ne bi mogla dovolj blagosloviti romarice božje za njeno daljno, nevarno pot...

ČETRТА SLIKA.

Sveti večer.

Grajska soba kakor v prvih dveh slikah.

Prvi prizor.

Gospa in oče Leopold sedita za mizo. Na mizi luč. Tretji naslanjač ob mizi je prazen.

Henrik z oglavnico čez glavo sedi v naslanjaču v bližini peči, v kateri plapolata ogenj. Bolnik nekako ves izginja v stolu. V naslanjaču tik njega Ljudovik. Oba v poltemi, ker svetloba od luči na mizi v ti oddaljenosti že usiha.

Gospa si pokriva lica z rokami. Oče Leopold čita v stari knjigi. — Nekaj časa molk.

Gospa (*počasi povese roke, se z dolgim, žalostnim pogledom ozre po sobi, zlasti proti bolniku pri peči; zdihne*):

Samotni smo ta sveti večer.

Oče Leopold (*počasi dvigne pogled iznad knjige*): Meni se zdi samota v sveti noči najlepša. Človek se bolj zbere, srce se nemoteno pogreza v nedoumljive skrivnosti tega prečudežnega večera.

Gospa: Vi, oče Leopold, ste pač globlji ko mi navadni zemljani. Zato laže sami sebi dovolj. (*Obmolkne, se zagleda v tretji naslanjač*): Prostor Lisbete je letos prazen. Kadar ga pogledam, se mi zazdi, da še sedi tam in bo zdaj zdaj izpregovorila.

Pa me srce zaboli, ko se zavem, da v grobu spi.

In bi bila vendar tako rada še te praznike dočakala.

Oče Leopold: Praznuje zdaj lepše. Pri božjem Detetu.

Gospa: Edino to me tolaži. (*Zdihne, obmolkne. Čez dalje časa*):

Felicita in njen mož letos nista prišla.

Henrik (*govori počasi, s težavo, z glasom kakor počenega zvona tožeči glas*): Kaj naj srečni pri nas?

Sili li kdaj živ človek v grob?

O mati, zaradi mene ste se morali še hčerki odreči.

Gospa: Ne žali se, Henrik! Da le ti živiš! In mislim, da bo tudi Felicita še našla kdaj pot k nam.

Henrik: Ako bo kdaj nesrečna.

Kadar nesreča človeka upogne, se skuša ob drugem zravhati.

Oče Leopold: Kakor pač je: ene družji, druge odtuja.

Gospa: Nesreče ne želim nikomur, svojemu otroku najmanj. Ako je je naše nesreče strah — ne zamerjam ji, če se nas ogiblje. A v sveti noči srce pač vse živeje čuti: radost in bridkost. In si želi ob sebi dragih bolj ko kadarkoli v letu.

(*Se zamisli. Vsi zamišljeni nekaj časa molče.*)

Oče Leopold, berite nam na glas iz knjige božje. Kadar nam odpove vse, ostane ona, tolažnica naša najboljša.

In nocoj, ko je ves svet s svetonočno radostjo preplavljen, ko se vsa srca v sladko skrivnost rojstva božjega potapljajo, nismo li potrebni mehke besede in tolažbe tudi mi?

Preberite nam, oče Leopold, blagovest svete noči in svetega dne.

Oče Leopold: V vsem, kar je božjega, je tolažba in sladka radost. Nikjer pa ne toliko kakor na listih te knjige. (*Slovesno*): Evangelij svetega Luke evangelista, ki ga bere sv. cerkev v najskrivnostnejši noči rojstva edinorojenega Sinu božjega, Gospoda našega Jezusa Kristusa, slavljenega in hvaljenega vekomaj, pri polnočni službi božji ali angelski sveti maši: Tiste dni je izšlo povelje od cesarja Avgusta, da naj se popiše ves svet. To prvo popisovanje se je vršilo, ko je bil Kvirinij

cesarski namestnik v Siriji. Šel je torej tudi Jožef iz Galileje, iz mesta Nazareta, v Judejo, v Davidovo mesto, ki se imenuje Betlehem — bil je namreč iz hiše in rodovine Davidove — da bi se zapisal z Marijo, svojo zaročeno ženo, ki je bila noseča. Ko sta bila tam, se ji je dopolnil čas poroda. In porodila je sina prvorojenca, ga v plenice povila in v jasli položila, ker zanja ni bilo prostora v prenočišču. — V prav tistem kraju so pa pastirji pod milim nebom prenočevali in bili na nočnih stražah pri svoji čredi. In glej, angel Gospodov je k njim pristopil in svetloba Gospodova jih je obsijala, in silno so se prestrašili. In angel jim je rekel: »Ne bojte se; zakaj glejte, oznanjam vam veliko veselje, ki bo za vse ljudstvo: rodil se vam je danes v mestu Davidovem Zveličar, ki je Kristus Gospod. In to vam bo znamenje: našli boste dete, v plenice povito in v jasli položeno.« — In v hipu je bila pri angelu množica nebeške vojske, ki so Boga hvalili in govorili:

Slava Bogu na višavah

in na zemlji mir ljudem, ki so Bogu po volji!

Henrik (*vzneseno*): O, vidim jih
angele božje, kako hite z višav nebeških na betlehemske poljane.

Gledam jih, vse svetle, z nebeško slavo ožarjene.

Gospa (*bolno, pomilovaje*): Vidiš jih, Henrik? Ubogi moj otrok, ko si pa popolnoma slep!

Ko pa niti tvojim očem, tako jasnim in lepim nekdam, ne-
usmiljena zajedalka prizanesla ni.

Oče Leopold: Več vidiijo marsikdaj slepi ko mi drugi z zdravimi,
bistrimi očmi.

Zakaj njih duša gleda.

In skrivnosti, ki jih ne vidi nihče, vidi otroško čista duša.

Henrik (*napeto poslušaj*): Slišim srebrno plahutanje njih peruti. Nad
nami plavajo.

(*Se skloni iz naslanjača daleč naprej; poslušaj še pozorneje,
ves zavzet in prevzet.*)

In njih pesem slišim. Pesem najlepšo, najslajšo, kar sem jih
kedaj slišal.

Angelski glasovi (*iz daljave, samo Henriku slišni*):

Gloria in excelsis Deo,

et in terra pax hominibus bonae voluntatis.

Henrik ves zamaknjen, dviga roke, se blaženo smehlja.

Gospa (*žalostna*): Ubogi! Spet se mu blede.

Oče Leopold: Ne vem. Ki so v roki božji, slišijo marsikaj, česar mi,
v svet potopljeni, ne slišimo.

Henrik: Mirno mi je srce, pokojno in vse srečno kakor otroku na
prsih materinih.

Tvoj blagoslov je to, Dete betlehemske.
(*Skloni glavo kakor v vdani molitvi.*)

Gospa: Da je le srečen. Srečen v vsi svoji nesreči. Ko bi bila deležna takega blagoslova še jaz!

Oče Leopold: Vdanost v voljo božjo je zmeraj blagoslov.

A slušajmo dalje!

Evangelij svetega Luke evangelista kakor ga bere sv. cerkev na blagoslovljeni dan rojstva edinorojenega Sinu božjega, Gospoda našega Jezusa Kristusa, slavljenega in hvaljenega vekomaj, pri zorni službi božji ali sveti maši pastirjev:

In ko so angeli od njih v nebesa odšli, so rekli pastirji drug drugemu: »Pojdimo torej v Betlehem in pogledajmo to, kar se je zgodilo in nam je Gospod oznanil.« In pohiteli so, prišli tja in našli Marijo, Jožefa in dete, v jasli položeno. Ko so to videli, so povedali, kar jim je bilo o tem detetu oznanjeno. In vsi, ki so to slišali, so se čudili temu, kar so jim pastirji pravili. Marija je pa vse te besede hranila in jih v svojem srcu premišljevala. In pastirji so se vrnili in so Boga slavili za vse to, kar so bili slišali in videli, prav kakor jim je bilo povedano.

Henrik (*spet v vroči vznemerenosti*): Gledam jih, gledam jih, poljane betlehemske, vse z nebeško svetlobo ožarjene.

Ves svet drhti od potokov milosti, čezenj valovečih. V največji sreči pa drhte polja betlehemska, ubožni pastirji, štalica, prva in najsvetejša cerkev, tabernakelj najdragocenejši, po Bogu samem posvečen.

Ljudovik: Gledam jih tudi jaz, poljane betlehemske in Jeruzalem, mesto božje.

Mesto božje! In vendar — nama v bridko trpljenje.

Henrik: Kakšno trpljenje, o Ljudovik, prijatelj moj stari? Kakšno trpljenje, ko je pa Bog tako blizu!

Saj trpljenja ni! Le polna sreče je moja duša.

Gospa: Vidva sta jih v resnici videla, te svete kraje. In jih zdaj v duhu spet gledata — celo z izsteklimi, oslepelimi očmi.

Henrik: O mati, saj je najlepše, kar gleda duša.

Oči vidijo dostikrat nelepo, gnusobo.

Duša zre samo lepoto.

Oče Leopold: Lepa duša, da. Drugačne menda drugače.

A blagor mu, čigar duša je tako čista, da vidi samo lepoto in čistost.

A zaslišimo še evangelij svetega Janeza, apostola in evangelista, kakor ga bere sveta cerkev na blagoslovljeni dan rojstva edinorojenega Sinu božjega, Gospoda našega Jezusa Kristusa, slavljenega in hvaljenega vekomaj, pri tretji, veliki sv. maši: V začetku je bila Beseda in Beseda je bila pri Bogu in Bog je bila Beseda. Ta je bila v začetku pri Bogu. Vse je po nji

nastalo in brez nje ni nič nastalo, kar je nastalega. V nji je bilo življenje in življenje je bilo luč ljudi in luč v temi sveti in tema je ni sprejela. — Bil je človek, ki ga je Bog poslal, ime mu je bilo Janez. Ta je prišel v pričevanje, da bi pričeval o luči in bi vsi po njem vero sprejeli. Ni bil on luč, ampak je prišel, da bi o luči pričeval. Prava luč je bila ta, ki na svet prihajajoč vsakega človeka razsvetljuje. Na svetu je bila in svet je po nji nastal — in svet je ni spoznal. V svojo lastnino je prišla in njeni je niso sprejeli.

Henrik (*bolno*): V svojo lastnino je prišla in njeni je niso sprejeli! Niso je spoznali, bedni, bedni!

Gospa (*tolažeče*): Otrok moj, ti si jo spoznal in jo sprejel, kadarkoli se ti je razodela.

Oče Leopold: H kolikim pride nocoj in v vsaki sveti noči in v slednji noči v letu, vsak dan in vsako uro — pa je ne sprejmejo!

Henrik: Bedni! Bedni! Kako da je niso spoznali? Pa ni prišla s tiho, sladko, vse osrečujočo ljubeznijo?

Oče Leopold: Henrik, prijatelj moj dragi, Bog prihaja zmerom z ljubeznijo.

Zakaj tudi bridkost iz roke Gospodove — je ljubezen.

Henrik: Vem. Ljubezen, vse sama ljubezen. Tudi bridkost in trpljenje. Zahvaljen Bog za vse! —

A čitajte dalje, častiti oče.

Oče Leopold: Vsem pa, ki so jo sprejeli, je dala pravico, da postanejo otroci božji, njim, ki vanjo verujejo, ki se niso rodili iz krvi, ne iz poželenja mesa, ne iz volje moža, ampak iz Boga. In Beseda je meso postala in je med nami prebivala in videli smo njeno slavo, slavo kakor edinorojenega od Očeta, polna milosti in resnice.

Pri tem stavku oče Leopold in Ljudovik poklekmeta, se pobožno trkata na prsi. Gospa in Henrik se globoko priklonita, tudi ponižno in pobožno na prsi trkata.

Gospa (*tiho joka*): Meso postala to presveto noč. In srečo prinesla vsem stvarem.

Ko bi jo še nam, še nam!

Molk. Vsi se pogreznejo v premišljevanje. Iz vasi se zasliši globoki glas velikega zvona, k polnočnici vabeč.

Oče Leopold (*posluhne, na prsi trka*): In Beseda je meso postala. Dete nam je rojeno, Sin nam je dan.

Blagoslovljen, Ti v tihi, čudoviti, sveti noči, za nas Rojeni, nam na svet Poslani, Emanuel, to je: Bog z nami!

Blagoslovljen!

Grajski čuvar trikrat zateglo zatrobi. V pobožni zamaknjenosti se nič ne zmenijo za znamenje.

Henrik in Ljudovik (*pobožno ponavljata za očetom Leopoldom*):

Dete nam je rojeno, Sin nam je dan.

Blagoslovljen, Ti v tihi, čudoviti, sveti noči za nas Rojeni,
nam na svet Poslani, Emanuel, to je: Bog z nami!
Blagoslovljen!

Stari kastelan (*vstopi*): Žlahtna gospa, tuj romar z mlado deklico je na grad prispel. Prenočišča prosi.

Gospa: Sveta noč je, božja noč, noč Gospodova.
Vsak popotnik nam je v ti noči od Boga poslan. In je vsak kakor samo božje Dete dobrodošel.

Kastelan se pokloni, kani iti.

Sta li tujca hudo utrujena?

Stari kastelan: Deklica se zdi hudo. V kuhinji je sedla v kot in takoj zaspala.

Romar manj.

Gospa: Postelj naj pripravijo dekletu.

Romarju pa reci, da prosim, če bi se potrudil k nam.

Stari kastelan: Sporočim mu vašo željo, žlahtna gospa. (*Odhaja.*)

Gospa (*očetu Leopoldu*): Nemara nam tujec kaj pove o svojih romarskih potih.

Laže nam večer mine.

Oče Leopold: Ako je pravi romar, pobožen in svet mož, nam bo pogovor z njim blagoslovljena ura.

Drugi prizor.

Romar (*visok, vitek, okoli tridesetih. V obličje čudno sličen Kristus. Govori mirno, ljubeznivo in dostojanstveno obenem. Se ob durih na lahko pokloni, postoji*): Blagoslovi Oče nebeški vas, prejasna gospa, in vso vašo hišo.

Blagoslovi jo v ti sveti noči s prav posebnim blagoslovom, z blagoslovom Deteta betlehemskega.

Vsi v sobi se nekako zdrznejo, ga nekaj trenutkov molče gledajo, čudeči se, v začudenju onemeli. Nato se razen Henrika vsi dvignejo, se mu globoko poklonijo.

Henrik ves vznemirjen dvigne glavo, iztegne počasi roke proti tujcu, kakor bi v zraku nekaj iskal, hotel nekaj prijeti.

Gospa (*z nekako povsem izpremenjenim glasom, slovesnim in srečnim obenem*): Da bi se izpolnil vaš blagoslov, sveti mož.

Romar: Eden je svet, Oče v nebesih. Mi vsi smo služabniki njegovi.

Gospa (*nekoliko v zadregi*): Na božji poti, pobožni mož?

Romar: Vse poti človekove so božje poti.

Razen tistih, ki v greh vodijo.

Kratek molk. Vsi ga gledajo v napetem pričakovanju.

»Odkod in kam?« nameravate vprašati, prejasna gospa?

Iz večnosti v večnost romamo vsi.

Eni v mir božji, drugi v večno beganje.

Dopolnjenje in konec vsakemu romarju bi pa naj bil oddih in pokoj.

Najnesrečnejši, kdor ga izgreši.

Henrik (*ves prevzet od čudnega vznemirjenja*): Mati, mati — kdo je pri nas?

Čutim bližino njegovo. Nikoli nisem bližine tujega človeka čutil tako.

Gospa: Pomiri se, otrok moj.

Tuj mož, pobožen romar je naš svetonočni gost. Pove nam mordà kaj o svojih božjih potih.

Izvolite sesti, pobožni mož. —

Sámo nebo nam vas je nocoj poslalo. Tako samotni in žalostni smo.

Romar: Samota, prejasna gospa, je lahko sreča in veselje.

Kakor žalost lahko poganja iz blagoslovljene ali zastrupljene korenine. In je sama ali blagoslovljena ali zastrupljena.

A tudi to vem: hudo, najhuje trpi, kdor trpi celo v sveti noči. Nocoj, ko sijejo na svet zvezde nebeške kakor v nobeni noči vse leto.

Nocoj, ko tečejo iz nebes reke milosti in tolažbe božje kakor noben drug dan, nobeno drugo noč.

Gospa: Vem, tečejo.

In mnoge, mnoge osrečujejo. A mnogim teko mimo njih src. Zakaj vsa z bridkostjo so zajézena ta srca.

Vem, mnogim sijejo zvezde v ti noči — zahvaljen Bog v nebesih za to! — kakor v nobeni drugi v vsem letu.

A meni ne sijejo, meni, bedni in najbednejši vseh mater.

Romar: Vem, celo v ti noči trpi marsikako srce. Srca nesrečnih mater mordà najhuje.

A tudi za vse te je prišel na svet On, ki je bil v ti noči iz žene rojen,

in je pustil že ob rojstvu svojo Mater trpeti,

da bi mnoge trpeče matere potolažil in dvignil.

Gospa: Neskončno je trpela. Žalostna Mati. A jaz, saj sem istotako žalostna mati.

Romar (*resno*): Oče nebeški pretehtava enega s srečo, drugega z nesrečo.

In kdo more z gotovostjo reči, kaj je za človeka varnejše, kaj nevarnejše?

Jaz bi sodil, da je skoraj nevarnejša — sreča.

Eno pa vem: da Oče nebeški nikoli ne pusti na svoji tehtnici pasti skodelice z boljo in trpljenjem tako globoko,

da ne bi mogel na drugo skodelico položiti blagoslova in sreče, ki na mah odtehta vse prejšnje gorje.

Padajo in dvigajo se skodelice tehtnice božje, a vsekdar pravično, po večni pravičnosti

Gospa: Verujem, pobožni mož, pravičen tehtavec je Oče v nebesih.
Naj ne šteje v greh trpeči materi,
če je bridko govorila v svojega srca bolečinah.

Romar (*milo*): Najlaže bo odpuščen greh,
ki ga je ljubezen zagrešila.

Gospa: Ako ne bi toliko ljubila, ne bi toliko trpela.
Mati sem!

Romar: Podstat vsega življenja je ljubezen.
A največja je ljubezen materina. Ta nosi in ohranja svet!

Gospa: Joj nam materam!
Toliko sem nekdanj v svoji ljubezni upala,
toliko sem pričakovala od njih, ki sem jim v bolečinah
življenje dala!
Vso prihodnost, mir, udobnost in toploto svojih starih dni sem
nanje zidala.
Vso srečo življenja sem na otroke stavila — a zdaj — —
(*V bridkosti umolkne.*)

Romar: Večen stavitelj je človek.
Neumoren zidar v svojem hrepenenju, v upanju svojem.
Pa poseže Oče iz nebes s svojo roko v njegove zasnove, v
stavbe in statve njegove, na videz na tako močan temelj
postavljene,
tako krepko sklenjene, nezrušljive skoraj —
in jih poruši kakor otrok brezpomembno igračo. —
A kdo ima pravico, vprašati Vsemogočnega:
»Gospod, zakaj tako?«

Gospa: Vem, sveti mož, nihče.

Romar: Bi ne bilo dobro, ako bi povpraševali, se z Vsemogočnim pre-
rekli.
Zakaj človek zida kakor s slepimi očmi.
Bog edini pa vidi cilj in konec, dobro in hudo za nas.
In Bog edini lahko hudo v dobro zaobrne.

Gospa: Bo li zaobrnil kdaj tudi meni?
Oj, ko pa nikjer svetle zvezde zame ni!

Romar: Na zemlji, prejasna gospa, zvezd ni. Na nebu sijajo vedno.
Kdaj kdaj se res skrijejo, v oblačnih, temnih nočeh.
A zasijejo spet tem jasneje.

Gospa (*ginjena*): Pobožni mož, kakor nikoli nobene
mi zbuja v srcu upanje vaše besede.
Bolnika imamo v hiši.

Romar: Vem. Sina Henrika, gobavega viteza, viteza božjega.

Gospa (*se čudi*): Vi veste o njem?

Romar: Vem. Mlada romarica mi je v Rimu mnogo o njem pripo-
vedovala.

Oče Leopold (*glasno, ves razburjen*): Naša Blanka.

Gospa (*se čudi še bolj*): Blanka? — Ubežnica?

Oče Leopold (*se srečno smehlja*): Ne ubežnica, gospa.

Romarica božja. Romarica v sveto mesto, v Rim, da bi tam našemu gospodu zdravje izprosila.

Romar: Da, romarica. Ki je dan na dan v cerkvi sv. Petra klečala, jokala in molila.

Henrik (*tudi ves razburjen*): Naša Blanka? — Zame v Rimu?

Torej mi vendar ni lagalo srce, ki mi je venomer govorilo, da je dobra in nedolžna.

Da nas ni zapustila, ker se ji je zahotelo spet ciganskega življenja.

O ti blaga!

Gospa: A jaz sem jo obsojala, da je — nehvaležna — spet ubežala v svet, na tuje ceste, v cigansko življenje.

Oče Leopold: Zdaj smem govoriti: jaz sem jo v svet poslal.

Tuj romar ji je razodel, da bi v Rimu morda mogla našemu gospodu zdravje izprositi.

In mi ni dala miru, da sem jo blagoslovil, ji na daljno pot privolil.

Trpel sem od tedaj zanjo, trepetal vse dni in noči, dolge noči zanjo premolil.

A zdaj vem: Bog je bil z njo na vseh potih!

Zahvaljen tisočkrat!

Gospa: O oče Leopold, kako ste nam mogli to storiti!

Sámo ste poslali na tako dolgo pot, v take nevarnosti!

Mlado, lepo deklico!

Romar: Ni bila sama, o žena!

Na vseh njenih potih je bil z njo močan čuvar, njen angel varuh. In mati njena, nebes Kraljica, je držala čeznjo svojo materino roko in svoj kraljevi plašč.

Varno se hodi v takem varstvu.

Gospa (*joka*): Blanka, Blanka, otrok moj, kako krivico sem ti storila.

Romar: In ker so nam vsi trpeči in jokajoči bratje in sestre, nisem mogel več gledati njenih solz.

Pa sem jo vprašal nekega dne, kaj toliko žaluje in joka. In mi je odprla srce ter mi razodela,

česa je prišla v Rim prosit.

Oče Leopold: O da bi bila njena molitev uslišana!

Romar: Ako prosi molilec tako čistega srca in s tako vero kakor ta deklica,

kako Oče v nebesih ne bi taki prošnji prisluhnil, ne je uslišal?

In če rose nocoj nebesa blagoslov, milost in srečo vsemu svetu, kako je ne bi rosila na tega v trpljenju tako preizkušenega, a vedno zvestega viteza! (*Vstane, gre proti Henrikmu.*)

Vstanejo tudi vsi drugi razen Henrika. Vso sobo razsvetli čudežna svetloba, ki izžareva iz romarja, zlasti iz njegovega obličja. Vsi si prestrašeno zakrijejo oči.

Henrik, vitez božji, mnogo trpeči, a vedno v ponižnosti Bogu vdani,

božje Dete, v ti sveti noči rojeno,
ki je prineslo odrešenje vsemu svetu,
naj nakloni odrešenje tudi tebi!

(Razprostre roke čez njega kakor za blagoslov. Potem proti gospej.)

In naj da vsi vaši hiši mir, ki so ga nocoj oznanjali angeli vsem stvarjem. *(Gre počasi proti durim, ki se pred njim same odpro. Na pragu se obrne, počasi slovesno dvigne roke še za blagoslov. Luč nenadoma ugasne; vrata se sama zapro.)*

Angelski glasovi (*glasnejši ko prvič*): Gloria in excelsis Deo
et in terra pax hominibus bonae voluntatis.

Henrik (*se polagoma prebuja kakor iz sanj; odtegne roke od oči, nagiba glavo v stran, napeto posluša*): Slišim jih spet peti!

Gospa (*se tudi zdrami, odtegne roke, vsa zavzeta*): Slišim jih tudi jaz!

Oče Leopold (*se zdrzne*): O čudo svetonočno! Slišim jih tudi jaz!

Ljudovik (*pade na kolena*): O čudo, čudo! Slišim jih tudi jaz!

In zrem poljane betlehemske.

Henrik: Tudi jaz jih gledam! *(Nekaj trenutkov vsi molčijo, od strmenja prevzeti. Potem Henrik vzneseno)*: Mati — mati — vidim!

Gospa: Kaj vidiš?

Henrik: Vas, mati... očeta Leopolda... Ljudovika tule... Vse... vse vas vidim.

Gospa: Jezus, Marija — ali v resnici spet vidiš?

Henrik: Vidim kakor nekdej. *(Vstane.)* In močnega se čutim, zdravega. *(Se prime za lice.)* Tako čudna vročica me spreletava po obrazu. Ljudovik, pogledj, kaj je, da me tako peče.

Ljudovik: Oj čudo, čudo, saj nič več gob na licih ni! Cvetoč si kakor mlada deklica. *(Mu boža lica.)*

Gospa (*plane proti Henrik*): Res? — Zdrav? — Zdrav?

O Henrik, sin moj — nežen kakor črešnjev cvet v prvem maju. Lepši ko kdaj! *(Ga prime z obema rokama za glavo.)*
Naj se te nagledam, otrok moj, naj se te nagledam!

Oče Leopold: O Dete božje, kako si dobro, kako usmiljeno!

Gospa: O Bog, odpusti!

V sreči materinega srca sem pozabila zahvaliti najprej tebe, ti Predobrotni, Preusmiljeni.

Zahvaljen in čaščen vekomaj!

A kje je romar, sveti mož? Da zahvalimo tudi njega.

Vsi se ozirajo po sobi, vprašujejo: Kje je? Kje je?

Gospa: Odšel?

O Ljudovik, pohiti za njim. Naj se vrne, da ga zahvalimo, da ga obdarimo.

Hiti! Hiti! *(Ljudovik odhaja.)*

Henrik, Henrik, vse trpljenje, kar ga je do zdaj bilo,
kaj je vse v primeri s to srečo?

Samó da bi jo nositi mogla!

Samó da me umorila ne bi!

Oče Leopold: Kako je rekel romar?

Bog lahko položi na drugo skodelico tehtnice srečo, ki v
trenutku vse prejšnje trpljenje odtehta.

Gospa: Res jo je položil. Veliko, skoraj preveliko utež.

*V vasi zazvone svetonočni zvonovi. Duri se naglo odpro. Blanka
prihiti v sobo, v romarski obleki; oglavnico vrže z glave, da se ji
lasje razlijejo kakor zlat slap čez obleko in daleč čez pas doli.*

Tretji prizor.

Blanka: Moj gospod zdrav? — Res zdrav?

Torej ni bila zastonj moja pot,

ne izgubljene moje prošnje, v prah izjokane moje solzé?

Torej me ni le z lepimi, usmiljenimi besedami tolažil romar,
ko je z menoj potoval, na poti po očetovsko zame skrbel,
me tako skrbno varoval!

Moj gospod in dobrotnik ozdravljen, ozdravljen!

Zahvaljen, večni Bog! *(Pade pred Henrika na kolena, mu hoče
noge objeti.)*

Henrik *(jo nežno, ljubeče dvigne):* Da, zahvaljen večni Bog!

In zahvaljena ti, Blanka, blaga, čista,

Blanka, nevesta moja, v življenju in v smrti moja.

Zvonovi zvone še svečaneje. Nekaj trenutkov molk.

Gospa: Da, bodi tvoja! Tvoja sreča, otrok moj. Zaslužila je, zvesta,
zvesta!

Ljudovik *(vstopi):* Gospa, romarja ne morejo najti nikjer.

Nihče ga ni videl. Tudi vratar mu ni odprl grajskih vrat in
ga iz grada izpustil.

Oče Leopold *(z globokim prepričanjem):* Saj je bil Gospod Kristus sam!

Vsi se spogledajo v nemem začudenju. Zvonovi pojo.

Gospa: Da bi bil v resnici On? Zahvaljen in čaščen vekomaj!

Henrik: Ako ga ne moremo zahvaliti tukaj,

skličite ves grad.

Svetonočni zvonovi zvone in nas vabijo.

Vsi v vaško cerkev k polnočnici! Da zahvalimo božje Dete
za preveliko milost mojega ozdravljenja in za srečno vrnitev
Blanke, moje čiste, drage neveste. *(Privije Blanko na srce.)*

Zvonovi slovesno zvonijo.

FRANCE STELE

WŁADISŁAW SKOCZYŁAS IN POLJSKO NARODNO SLIKARSTVO

Što let je bila umetnost najzvestejša izmed Muz poljskemu narodu. Po ponesrečeni novemberski vstaji l. 1830 je spremila kot umetnost besede najboljše njegove sinove v pregnanstvo, doživela v poeziji poljske romantike z Mickiewiczem, Słowackim in Krasinskim najvišji vrh poljske literature in postala prvi temelj tistega kraljestva duha, ki je ponižanemu narodu bogato nadomestilo kraljestvo sveta, katero so mu nasilno vzeli. Po ponesrečeni drugi veliki vstaji v januarju l. 1863 je bila zopet muza umetnosti prva, ki je stopila tolažilno ob stran obupujočemu narodu, sedaj v svoji likovni obliki, ki odslej v družbi svoje besedne sestre ni le bodrila duhov, ampak predvsem izgrajevala tisto pokolenje, ki naj tretjič in z uspehom dvigne prapor svobode v svetovni vojni. Vloga likovne umetnosti v tem poljskem preroditvenem delu spada med najzanimivejše pojave umetnostne zgodovine in nam je zgovoren dokaz, kako smotreno se v življenju človeštva izrabljajo vse razpoložljive sile, kadar življenjski pratokovi usmerjajo razvoj usod narodov. Likovna umetnost je po ti drugi vstaji zgovorno izrazila vso bolečino naroda v delu Arturja Grottgerja, a mu že z delom njegovega vrstnika Jana Matejke začela bajati v tolažbo vizije iz preteklosti slavne zgodovine, ga v naslednjem rodu likovnih umetnikov zvezala s čarom svoje zemlje in ljudstva ter v delu Stanisława Wyspiańskiego, ki je enakovredno objel besedno in likovno umetnost, napovedala zoro bližajočega se vstajenja. Vso dolgo dobo od vstaje l. 1863 do svetovne vojne in obnovitve poljske države je bila likovna umetnost tako rekoč vsa v službi misli o svobodi in prerojenju naroda in redkokdaj je bilo sožitje in sotrudništvo likovne in besedne umetnosti tako tesno kakor v tem času med Poljaki. Način, kako so umetniki izpolnjevali to glavno nalogo, je bil različen in se je razvijal s časom, položaji in potrebami, in velezanimiv je razvoj poljske likovne umetnosti, če ga pogledamo prav s te strani. Dva rodova umetnikov sta posvetila tej struji vse svoje moči, tretja, ki je doživela osvoboditev, pa se je po vojni radostno pognala v tekmo s svetovnimi tokovi sodobne likovne umetnosti.

Vendar pa tudi v povojni poljski likovni umetnosti še prav živahno odmeva delovanje energij, ki jih je do silne napetosti zbrala predvojna doba. In tako stojimo pred dejstvom, da je na Poljskem poleg skupine, ki se je s čuvstvom, mislijo in delom odločila za svetovno umetnost, še danes druga, v primeri z ono še bolj strnjena skupina umetnikov izrazito narodne smeri, le da je oblika tega nacionalizma toliko sodobna, da se prav nič ne potrebuje ogibati svetovnega umetnostnega trga iz bojazni, da bi jo proglasili za nazadnjaško ali ne-

aktualno. Prav nasprotno smo doživeli ob nji, da je ravno ta struja doživljala največje uspehe na mednarodnih razstavah in danes velja za najprimernejšo za poljsko kulturno propagando v inozemstvu. In prav v ti narodni struji najdemo delo Władysława Skoczylasa, ki je razstavil v decembru l. 1933 svoje lesoreze v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani, kot enega njenih najvidnejših sestavin. Prav razumeti pa je mogoče to delo, če poznamo razvoj poljske likovne umetnosti kot narodno preporoditeljskega činitelja.

Zanimivo je opazovati razvoj poljske umetnosti od srede XIX. stol. od Arturja Grottgerja sem. Vezan je na več zgodovinsko važnih dejstev, s katerimi je tudi prav jasno pokazano ločilo generacij. Eno takih važnih dejstev je imenovanje Jana Matejke l. 1873 za ravnatelja umetnostne akademije v Krakovu, s čimer je dobila poljska slikarska umetnost tisto domače ognjišče, brez katerega si nadaljnjega razvoja ne bi mogli misliti. Čeprav Matejko ni ustvaril šole v ožjem smislu te besede in čeprav poljsko historično slikarstvo, ki se razvije vzporedno ž njim in deloma pod sugestijo njegove močne osebnosti, umetnostno ne pomeni mnogo (n. pr. delo Jana Styke, Zygmunda Ajdukewicza itd.), je vseeno prav on kot učitelj naslednjega rodu sprožil v njem sile, ki še do danes niso izčrpane. Najlepša imena stojijo v ti vrsti: Jacek Malczewski, Stanisław Wyspiański, Józef Mehoffer, in veliki naravnost zavidni vzpon poljskega cerkvenega slikarstva je brez njega komaj mogoč. Drugovažno dejstvo v tem razvoju je imenovanje impresionista Juljana Fałata za ravnatelja krakovske umetnostne akademije po smrti Matejke l. 1895. S tem je žezlo usod prešlo k mlademu rodu, ki je gojil nove umetnostne ideale in se je mogel sedaj prosto razmahniti. Ta rod je tudi vedoma in načelno prenesel poudarek na umetniško stran slikarskega dela, čeprav je vsebinsko ostal zvest tradiciji in potrebam narodnega življenja in to izrazil v imenu svoje prve poljske organizacije umetnikov, ki jo je ustanovil l. 1897 z imenom-geslom: Sztuka-Umetnost. Podlaga njene umetnosti je impresionizem, ki pa pri Poljakih ni nikdar postal sam sebi namen. Nasproti osnovam Sztuke in impresionizma pa je povojni rod l. 1922 ustanovil novo organizacijo s prav tako programatičnim imenom Rytm-Ritem. Ime poudarja izrečno formalni princip umetnine kot organizma, ki se izživlja v danih mejah in ni samo izrezek iz neskončne podobe, katero predstavlja impresionistu ves vidni svet. Iz slučajnega mehničnega organizma postaja novemu rodu slika zopet duhovni organizem in kot tak zrcalo in izraz zakonitosti duha, ki ga ustvarja. Idejno imajo v okviru novega gesla prostor tudi vse struje od kubizma, konstruktivizma in futurizma do neoklasicizma in nove stvarnosti, in je družba, ki se je oklenila tega imena, zelo pestra. Pa tudi sicer se je v položaju poljske povojne umetnosti marsikaj bistveno spremenilo. Tako je prenehala njena ozka vezanost na osnovni narodni interes in so se moči lahko po mili volji orientirale samo po umetnostnih smereh in interesih. Zato se predvojna strnjenost generacij sedaj

razdrobi na pisan sestav smeri in idealov. Skupina Rytm tudi ni pretrgala vezi s tradicijo likovne umetnosti med Poljaki, kar pri povojnih gibanjih pri drugih narodih tako pogosto opažamo, ampak je postala naravnost vez med narodno in mednarodno usmerjenimi umetniki in ji tako pripada tudi resnično osrednji pomen. Mnogo poljskih umetnikov se je po vojni naselilo v Parizu, Meki sodobnega slikarstva. L. 1928 so se celo organizirali v Krožku poljskih umetnikov v Parizu. Med njimi so mednarodno znana imena, o katerih pa svet pogosto niti ne vé, da so poljska, kakor Moïse Kisling, Louis Marcoussis, Leopold Gottlieb, Tamara Lempicka itd. Zvezo med to skupino in domovino oziroma Rytmom je predstavljal že umrli E. Zak, ki je deloval v Parizu, pa je bil član Rytma. Formalni ekstremisti so ustanovili več organizacij, med katerimi sta najpomembnejši Blok in Praesens in tudi v tem slučaju opažamo, da ime organizacije nazorno izraža njen konstruktivistično-kubistični ali futuristični ideal.

Poseben pomen v celoti poljskega sodobnega slikarstva ima tudi l. 1925 ustanovljeno Bractwo św. Łukasza (Bratovščina sv. Lukeža), ki so ga ustanovili učenci prof. Tad. Pruszkowskega. Ti gojijo pogosto z naslonom na pretekle dobe religioznega slikarstva versko slikarstvo, ki ima med Poljaki živo tradicijo do Matejke nazaj.

V Rytmu pripada posebna vloga umetnikom, ki so premišljeno postavili poljski sodobnostni ideal narodne umetnosti. Med njimi sta najvažnejša Wł. Skoczylas in Zofja Stryjeńska. Tej po svojih zastopnikih, katerih mnogi so učenci Wł. Skoczylasa, zelo številni struji pripada v povojnem umetnostnem življenju pri Poljaki poseben pomen. S to skupino je zvezan tudi razvoj poljske povojne grafike, ki spada med najuglednejše panoge povojne poljske umetnosti.

Preden pa si ogledamo delo te skupine, se nam zdi potrebno, da kratko posežemo nazaj v delavnost in uspehe glavnih zastopnikov poljskega predvojnega slikarstva narodne smeri.

Burni dnevi, ki so se pričeli v Warszawi l. 1861 in so se končali s ponesrečeno vstajo v januarju l. 1863, so dvignili iz duše mladega evropsko vzgojenega slikarja Arturja Grottgerja (1837—1867) zaklad, ki je obdržal svojo veljavo vse do vojne. V mladostnem navdušenju je bil pripravljen žrtvovati svoje življenje na oltarju domovine, kar mu zaradi rahlega zdravja ni bilo mogoče. V nekaj letih, ki mu jih je še bilo sojeno živeti, je dal mesto tega mnogo več, zajel je vso grozo in tragiko dogodkov, ki jih je doživel, in jo izrazil v peterih ciklih risb, Warszawa, Lituania, Polonia, Sibirija in Vojna ter ž njimi postavil enega osnovnih kamenov poljske narodne vzgoje. Vsebina teh ciklov je od začetka ozko zvezana z resničnim dogajanjem, a se pozneje stopnjuje od osebno in narodno pomembnega do občečloveško pomembnega spoznanja, do pretresljive pridige proti vojni v zadnjem ciklu, ko umetnik na koncu stopi pred platno in z odločno roko zariše nanje jeznega Boga, ki prekolne človeštvo kot Kajново pleme. To delo, ki ga je ustvaril malo pred smrtjo, l. 1867, ga je notranje

dvignilo do vloge vidca in preroka, tako da je že ta prvi poljski oblikovavec narodne vsebine prerastel ozko lupino časa in se postavil v vrsto oblikovavcev višjih duhovnih resnic, ki jim je služila vsa poljska umetnost od dobe sužnosti do svetovne vojne. Sam je krasno oblikoval spoznanje te duhovne dozorelosti z besedami: »Čutil sem, da se mi je začel odpirati nekak nov velik svet, ki mi je bil doslej poln skrivnosti in ki kaže vse bolj neko čudo. V ozadju vsega se je zdelo, da vidim nekak vrhunec onega, k čemur sem instinktivno stremil in kar bom verjetno v bližnji bodočnosti dosegel. Zdelo se mi je, da je moja desnica močnejša kakor sicer, da je moje risalo bolj zgovorno in da je prostor, kjer stojim, podstavek takega ogromnega kipa.«

Bolj kakor likovni umetnik je bil Grottger predvsem pretresujoč pesnik, ki je z brezprimerno zgovornostjo zajel vsebino svojega časa. Že on sam je obrnil oči od same resničnosti k njenim globljim pomembnostim, še bolj pa je storil to njegov vrstnik Jan Matejko (1838—1893). Od žalostne resničnosti sodobnosti se je njegovo oko obrnilo v preteklost svojega naroda in je skozi trideset let skoraj neprestano s čudovito večjim čopičem kot eden največjih slikarjev historikov čaral pred svoje rojake sliko za sliko iz poljske zgodovine. S tem je bodril duha sodobnikov z upanjem, da se vsa ta nekdanja slava nekoč še povrne. Druga za drugo so se vrstile slike, kakor: Bitka pri Grunwaldu, kjer je l. 1410 Wł. Jagiełło premagal križarje, Poklonitev Pruske, ko je l. 1525 na glavnem trgu v Krakovu pred sukiennicami kralj Zigmund Stari sprejel vazalsko prisego pruskega kneza Albrehta, ali Stančik, dvorni norec kraljev Zigmunda Starega in Zigmunda II. Avgusta, ki je Poljakom simbol v največji razcvet poljske moči in kulture prestavljenega samospoznanja lastnih napak in grozečih ponižanj v bodočnosti, ali Ljubeljska unija l. 1569, ko so Poljaki in Litovci »wolni z wolnemi, równi z równemi« (svobodni s svobodnimi, enaki z enakimi) sklenili zvezo večne zvestobe, ali Kralj Batory pri Pskovu, posebno pa veliki ciklus slik iz »Zgodovine poljske civilizacije«, ki obsega 12 slik. Med najbolj učinkovite Matejkovih slik spada nedvomno Pridiga Petra Skarge pred Zigmundom III. Vazo. Že zdavnaj so se uresničile njegove preroške besede: »...in ta nesloga bo prinesla suženjstvo, v katerem bo zatonila vaša svoboda, in vaš smeh se bo spremenil v sram... podobni boste zapuščeni vdovi, vi, ki ste upravljali druge narode... in železen jarem vam bodo položili za vrat!...« In kaj vse je govoril predvojni Poljski Rejtan in kaj skrivnostnega jim je bajal prerok Wernyhora! Ves blesk in vso pomembnost poljske zgodovine je razgrnil Matejko pred sodobniki — kako bi se žejna srca ne bila zavzela in uglasila za tisto veliko, zadnje čakanje, ki ga je Wyspiański v svojem Weselu-Svatbi tako sugestivno izrazil kot stanje v začaranem krogu usodnih sil, kjer manjka samo še čudežnega znamenja, da uspravane sile ožive in ustvarijo resničnost, ki mora priti, a nihče ne vé, kedaj napoči njena ura. Gospodar v

Svatbi izraža vsebino tega mističnega čakanja z besedami, »da se je to noč, ko smo mi pri godbi na svatbi, ko mi plešemo, tam nekje zgodilo nekaj tako velikega, da Krakov žari v ognjih in Mati Božja s krono na glavi na grajskem prestolu na Wawelu sedeč manifest piše: pisanje, ki bo poletelo po vsi deželi in tisoče zbudilo iz spanja in jih vžgalo...«.

To čudno uro čakanja, za katero nihče ne vé, kdaj udari, izraža v zgodovini poljskega slikarstva skupina društva Sztuka-Umetnost, ustanovljenega dve leti potem, ko so mladi s Fałatom prevzeli vodstvo krakovske akademije. Je to doba zavestne poglobitve poljske kulture na vseh poljih, posebno pa na umetnostnem, doba obrata od vizij preteklosti k resničnosti, k zemlji, k ljudstvu, k mističnim globinam poljske duše. Zmožnost doslej enosmernega poljskega slikarstva se je sedaj pomnogoterila, osebnost stoji ob osebnosti in vsaka po svoje končno vendar zasleduje z narodnega stališča gledano isti cilj. Podlaga te umetnosti je impresionizem, ki pa razen pri Stanisławskem nikjer ni čist, ampak povsod vprežen v službo osebnih stremljenj, posebno pa osebnega temperamenta. Po svoji notranji vsebini, po kultu poetičnega elementa v likovni umetnosti in po velikem spoštovanju pred umetnostjo kot izpovedjo in kulturo spominja to gibanje na veselo pomlad dunajske in monakovske secesije, umetnostno utopističnih razpoloženj fin de siècle-a in podobnih izrazito mladostnih gibanj. Nešteto voljnih delavcev se je sedaj razšlo po njivi poljske likovne umetnosti in vsak s svojim načrtom, s svojim ciljem. Dve skupini sodelujeta z ramo ob rami, ena mistično, poetično razpoložena, ki skuša zajeti in izraziti neizrazno vsebino realne sedanjosti, druga stvarno zemlji in ljudstvu vdana, ki si stavi bližje cilje, a v končnem rezultatu stremi k istemu cilju kakor ona, globoko poljskemu v umetnosti. Zemlja, ljudstvo, duša sodobne Poljske, vsakdanjost torej v nasprotju z vizijami zgodovinske veličine poljske preteklosti, so sedaj nove postojanke, ki jih v postoterjenih naporih osvaja poljska likovna umetnost. Vez obeh generacij je Jacek Malczewski, eden glavnih slikarjev predvojne dobe. Obsegel je v svojem delu vse občutje dobe od Grotgerja do Wyspiańskiego in je poleg njega najsvojevrstnejši pojav poljske umetnosti. Tam, kjer je nehal Grotger, začelja on, ko spremelja v svojem delu žrtve vstaje l. 1863 v Sibirijo. Njegova domišljija je pod močnim vplivom največjega mistika poljske romantične poezije Juljusza Słowackega, iz katerega del črpa svoje motive; podobno kakor Grotger v svoji Vojni ima tudi on svojo Beatrice, ki pa ni realno bitje, ki bi ga bil nepozabno doživel v svojem življenju kakor Dante ali Grotger svojo Beatrice, ampak ona ni nihče drugi kakor idealni lik ponižane Poljske (prim. njegovo sliko Umetnik), ki ga vodi pri njegovem delu kakor vso generacijo sodobnikov. Pod njeno inspiracijo se mu odpre poseben svet življenja slutenj, videnj in simbolov, ki je značilen za njegovo zrelo umetnost. Videz je sicer resničen, vzet iz znanega življenja, pogosto celo v obdelavi v polni osvetljavi tako

resničen, da je komaj kateri drugi poljskih slikarjev dosegel toliko iluzijo resničnosti kakor on, pomen pa je skrivnosten, čutno večinoma naravnost nedostopen, ker se pretvarja v fantastično simbolnost in bolj služi nejasni slutnji neizraznega kakor otipljivemu razboru resnično gledanega. Značilne za to razpoloženje njegove umetnosti so simbolične slike iz poljskega bitja in žitja, ki so dobesedno sploh neizrazne, ki pa s svojo globoko pomembnostjo s svojimi slutnjami segajo prav do korenin njegove usodnosti. Razen Wyspiańskiego ni nihče globlje pogledal v poljsko dušo, ni nihče bolje od njega zajel v vidnih likih in simbolih svojevrstnega stanja poljske duše na pragu vstajenja. Zanj je ves svet poln čudno skrivnostnega razpoloženja in simbolike, ki jo kot dušeslovni komentar osebnosti rad slika v ozadijih svojih portretov in nje vsebino pooseblja s fantastičnimi figurami satirov, favnov, angelov, tigrov itd.

V skrivnostni svet poljskih duš grebe tudi njegov sodobnik pesnik, dramatik in slikar Stanisław Wyspiański, ki je največji izraz poljskega umetnostnega napora v generaciji pred vojno. Podobno kakor v literarni tako tudi v likovni umetnosti on nikakor ni enostaven. Nobeden izmed impresionistov ni tako prepričevalno izrazil poljske krajine kakor on. Tudi človeškega v sodobnosti ni nihče bolje izrazil kakor on v svojih portretih. Posrečilo pa se mu je tudi, da je ekspresivno izrazil tudi sveto in nadčloveško vzvišeno popolneje kakor drugi v svojih slikanih oknih v frančiškanski cerkvi v Krakovu (prim. Boga Stvarnika ali sv. Salomejo).

Wyspiański je van Gogh poljske krajine; njegova dela se v tej panogi kosajo z ekspresivno sugestijo najboljšega povojnega slikarstva. Jan Stanisławski, najizrazitejši poljski impresionist, jo je zajel čisto impresionistično kot poezijo neprestano se menjajočih razpoloženj, zajetih z najčistejšim liričnim občutjem. Največji mojster poljske krajine pa je Leon Wyczółkowski, ki je tudi največji mojster poljske impresionistične grafike, posebno litografije. On doživlja krajino s temperamentom suverenega slikarskega znanja, kjer v prvem stvariteljskem zaletu osvojena črta in lisa, deloma sorodno kakor pri Wyspiańskem, povesta več kakor bi mogla izraziti dolgotrajna likovna borba s predmetom.

Tretja skupina predvojnih slikarjev je sledila propagatorju poljske narodne umetnosti Stanisławu Witkiewiczzu in pisateljema K. Tetmajerju in Wł. Orkanu v Zakopane in Tatire in v poljsko vas, da tam spozna poljsko ljudstvo in ga zajame v svojih umetninah v vsi njegovi folklorni prvotnosti in pisanosti (K. Sichulski, Wł. Jarocki, Wł. Tetmajer in dr.).

Ta struja je bila tista, ki je doživela posebno velik razmah po vojni in v kateri se do danes nadaljuje tradicija poljske narodne umetnosti. Krog umetnikov, zbran v društvu Rytmi-Ritem, je uveljavil nove, impresionističnim zavestno nasprotne principe. Stvariteljska volja je postala sedaj gospodar umetnine, umetnina pa organsko izgrajen

likovni organizem. In ravno v tem krogu je doživela tradicionalna smer narodne umetnosti svoje zatočišče, le da zanjo življenje poljske vasi, njen folklor in njena motivika niso več neposreden izvor, ampak bolj vzpodbuda domišljiji, ki v tem okviru snuje dalje. Posebno veliko vlogo igra v tej struji grafika, ki se je povzpela sedaj na mednarodno ugledno mesto. Glavna mojstra te smeri sta Zofja Stryjeńska in Wł. Skoczylas s svojim krogom.

Zofja Stryjeńska si je izoblikovala s pomočjo sodobnih stilističnih tendenc značilen dekorativni slog, s katerim se udejstvuje v raznih krasilnih tehnikah, pri tem pa motivno in oblikovno sistematično izrablja zakladnico narodnega blaga. Njena glavna dela so Meseci, Poljski plesi in Poljski Olimp s slikami staropoljskih božanstev.

Utemeljitelj sodobne poljske grafike pa je Władisław Skoczylas, ki je v decembru l. 1933 že drugič razstavil v Ljubljani v Jakopičevem paviljonu. Rojen je bil l. 1883 v Wieliczki. Vzgojen je bil v smeri poljskega impresionizma in je šele l. 1908, ko je kot učitelj šole za lesno obrt v Zakopanem prišel v ožji stik z ljudsko umetnostjo, zaslutil, da resnične stvariteljske vrednote v umetnosti ni mogoče doseči z impresionističnimi načini; obenem je začel študirati narodno umetnost. Po l. 1910 se je šele začel baviti z grafiko, in sicer najprej s tako zvano suho iglo. Ta tehnika ga je prisilila k strogi risbi, s čimer je naravno prestopil na impresionizmu nasprotno osnovo. Svoje pravo polje pa je našel šele l. 1913, ko se je seznanil z lesorezom, ki je postal odslej njegov glavni delokrog. Kot učitelj na grafičnem oddelku Umetniške šole v Warszawii je vzgojil celo vrsto učencev in l. 1926 ustanovil društvo poljskih grafikov Ryt-Rez. Njegovo grafično delo, v katerem prevladuje lesorez, obsega več skupin, med katerimi so glavne religiozna, tatranska (l. 1920 Teka zbójnicka¹, 1921 Teka Podhalańska²) in iz življenja poljskih malih mest in vasi. Ta vsebinski okvir je značilen za ves krog grafikov iz njegove bližine.

Ljubljanska razstava je bila dobra in izčrpna slika Skoczylasove lesorezne umetnosti tako po njeni oblikovni kakor po njeni vsebinski strani. 54 lesorezov je obsegalo ves njen razvoj od prvih del v tem načinu iz l. 1913 do zadnjih v l. 1933. Vsebinsko je to gradivo osredotočeno na značilni svet skoczylasovske grafike, to je svet poljudnih nabožnih motivov, ljudskih, posebno hribovskih tipov, junaške pripovedke o tatranskih razbojnikih, slik ljudskega življenja in življenja malih mest ter več portretov. Lesorezne ilustracije pričajo predvsem o odličnem tehniku, nekaj motivov iz Italije pa je obdelanih in občutenih tako, da bi jih človek skoraj ne spoznal in je umetnikov severni temperament popolnoma zasenčil njihovo južnaško značilnost. Izmed značilnih slik so bile razstavljene Dekle na livadi, barvast

¹ Vsebina: Janosik, Baca, Berač, Pietà, Sv. Trojica, Glava junaka, Ples roparjev, Janosik z ljubico, Pohod roparjev, Roparji s plenom.

² Vsebina: Ljubimkanje, Lov, Zabava, Ples roparjev, Roparski grad, Umetnost, Giewont, Boj z zmajem, Speči vitezi, Sv. Boštjan, Sv. Krištof, Umetnost.

lesorez čisto impresionističnega načina, Glava gorjanca iz l. 1913, kjer je bodoči mojster že v polni meri pokazal svojo veliko spretnost in skoraj vso značilnost svoje umetnosti. Kljub temu pa je prav v ti glavi (sl. 2) ohranjen še rahel, nekam nezavesten odmev impresionističnega lesoreza, h kateremu se to delo postavlja že v odločno nasprotje: dočim je desni del glave osvetljen in skoraj konsekventno izrisan in izmodeliran, je levi del pogreznjen v polno temo, iz katere begotna luč le prav rahlo dviga samo nekaj podrobnosti, tako da je ta glava zgrajena v bistvu le še na črno-belem kontrastu velikih lis in je novo oblikovno stremljenje tu uporabljeno na formalni podlagi, ki je značilna za lesorez prejšnje generacije. Skupina nabožnih motivov iz let 1915 do 1917 (Sv. Krištof, Sv. Boštjan, Kristus, Božja milost, Sveta Trojica, Madona) je značilna za njegov zreli slog, obenem pa imamo v nji naznačeno tudi njegovo poreklo iz poljudne grafike domače preteklosti. Značilno za ta način je, da v nasprotju z zgodovinskim lesorezom, ki posnema risbo peresa ali risala, lesorezec tu dosega modelacijo in risbo z belim črtkanjem plošče. Pri odtisu ostane vrezana črta bela in se podoba uresničuje po beli risbi na črnem tlu osnove, pri čemer ostane osnova dane plošče vselej okvirno važna za dano podobo in se življenje vsakega umetnostnega organizma izživlja avtonomno v tem lastnem okviru. Je to način, ki je strogo zvest prirojenemu značaju gradiva in ne stremi po mojstrstvu, ki bi uživalo v tem, da ta značaj zabriše in išče od njega neodvisnih učinkov. Značilna dela tega sloga so v letih 1918 do 1928 nastali listi iz tatransko junaškega kroga (Hajduka z zakladom, Junakova glava, Ples hajdukov, Janosik z ljubico, Boj z zmajem, Profil Janosika, Vrnitev z lova, Lokostrelec, Lov (sl. 6), razne glave (sl. 4), inicialke, Madona z detetom (sl. 5) in Madona s solnčnico, Trg v Kazimierz (sl. 7). Izboren primer za to, kako bela črta ustvarja slike, je naša sl. 6. Mnogi od teh listov so kolorirani, tako list z Madono z detetom (sl. 5); naslon na poljudno grafiko in slikarstvo na steklo je prav v tem listu posebno očividno tako radi dekorativne motivike kakor radi načina stiliziranja predmetov. Razmerje do barve je v teh delih drugačno kakor v barvastem lesorezu v impresionističnem načinu iz l. 1913 (Dekle na livadi). Tam barva soustvarja, tu samo pomaga po lesorezu doseženi obliki. Tam imamo barvast lesorez, tu barvan lesorez, tam je barva tiskana na list s ploščo, tu je z roko nanešena; tako torej kakor na preprostem poljudnem barvnem lesorezu, nabožni podobici in pod. V vsem je torej prevladal v delih, kakor je ta Madona, ljudski način, seve skrajno kultiviran: motivno, oblikovno in vsebinsko. Ta način, ki je v Skoczylasovem delu ozko zvezan s poljudno nabožno in pripovedno vsebino, se v zadnjih letih umakne dvema drugima bolj rafiniranima, čeprav ga tudi po l. 1928 poleg onih še uporablja. Ta dva načina, katerih začetki segajo pred to leto in ki nastopata sedaj vzporedno in si delita vloge, moremo označiti kot način reprodukcijske lesorezne grafike, ki je cvetel pred iznajdbo

reprodukcijskega foto-kemično izvršenega klišeja, in skrajno lesorezni način. Ta zadnji način, ki smo ga videli na razstavi v Baci iz l. 1918, v mali glavi gorjanca iz l. 1928 (sl. 5), v portretu g. W. iz l. 1932 in v glavi pastirja iz l. 1933, je soroden prvemu Skoczylasovemu načinu (sl. 2) po tem, da kakor oni dosledno modelira, razlikuje pa se od njega po tem, da je strogo lesorezno materializiran in pristen, dočim se je prvi spustil v tekmo z drugimi svobodnejšimi načini modeliranja. Kot izrazito lesorezen način je soroden srednjemu Skoczylasovemu načinu, pomenja pa njegovo izpopolnitev v toliko, da je površina predmeta kakor v mozaiku razdeljena v sestavne dele, ki jo enakomerno in enakopravno sestavljajo v podobo dosledno in enakomerno izmodelirane površine. Popolnost strogo lesoreznega načina je dosegla v teh delih višek.

V reprodukcijskem načinu pa, ki se uveljavlja vedno bolj od l. 1928 dalje, se je Skoczylas še bolj kakor že v prvih delih načina naše sl. 2 iz l. 1913 spustil v tekmo z drugimi risarskimi in grafičnimi načini in se pri tem ni pomišljal, da porabi od novejše umetniške grafike perhorescirane načine nekdanje reprodukcijske lesorezne tehnike. Višek tega načina je dosegel na Danaji iz l. 1928, kjer s temi sredstvi ni dosegel samo grafično dosledne plastične modelacije telesa, ampak se je približal naravnost tonski modelaciji, ki je lesorezu bistveno tuja, razen če se posluži barve. Sledovi tega načina segajo nazaj do l. 1923 in so značilni za njegovo ilustrativno delo sploh. Nedvomno je, da je pri tem podobno kakor pri grafiki z versko in poljudno vsebino inspiriran od stare ilustrativne lesorezne grafike. Kakor sodobna ruska lesorezna ilustracija se družijo tudi Skoczylasova ilustracija, ki je bila v Ljubljani zastopana z več dobrimi primeri, z neke vrste klasicistično čistočo in enostavnostjo izdelka. Ta reprodukcijski način porablja Skoczylas rad tudi pri mestnih pogledih, n. pr. pri Wawelu iz l. 1928, pri Grajskem trgu, pri Ulici Mostowi, Ulici Nowomiejski itd. Med odlična dela v tem načinu spadata posebno Beethoven iz l. 1928 in Glava starca iz l. 1933 (sl. 1). Ta glava nam kaže vse značilnosti in vse vrline tega načina. Jasna je ozka zveza načina, v katerem je delana ta glava, z načinom prejšnje skupine, ki bi ga lahko imenovali pralesorezni način. V obrazu in na čelu opazamo podobno razčlenitev kakor tam, na njo naslonjeno modeliranje je podobno onemu, samo mnogo gostejše, tako da se mesto lesorezne razsekanosti že pogosto pojavlja ton; modelacija gornjega čela pa je izvršena že na čisto nelesorezen način, ki je po tehniki in učinku izposojen iz reprodukcijske grafike.

Skoczylasovo dosedanje umetniško delo pa ni pomembno samo v lesorezu, katerega preporoditelj je on postal na Poljskem, ampak je značilno in pomembno tudi kot celota, ki je svojevrsten izraz življenja v likovni umetnosti. Prva doba tega razvoja se naslanja na poljski impresijonizem, s katerim se je S. seznanil 1904-6 kot dijak na akademiji v Krakovu pri Axentowiczu in Wyczółkowskem in pa ob delih

mojstra poljske impresionistične krajine Stanisławskiego. Impresionistična krajina je bilo njegovo prvo torišče. Toda ta umetnostni ideal se je zamajal l. 1908, ko je prišel v Zakopanem v neposreden stik z ljudsko umetnostjo. To je začel marljivo študirati in z naslonom na njena načela sodeloval pri povzdigi poljske krasilne obrti. Pot za novimi vzori ga je gnala 1910 v Pariz v šolo kiparja Bourdelle-a; moral pa se ji je odreči vsled bolezni na rokah. V tej zadregi se je oprijel grafičnega načina, suhe igle in ujedkovine in ustvaril vrsto priznanih del, predvsem glav in arhitekturnih podob. V Lipskem je nato l. 1913 spoznal tehniko lesoreza in s vojim dvajsetletnim delom v ti tehniki, s katerim smo se bavili zgoraj, postal utemeljitelj sodobnega poljskega lesoreza. V zadnjih letih se zopet mnogo ukvarja s slikarstvom, posebno z akvarelom. Motivni svet je isti kakor v lesorezu. Slogovno pa je tu porabil svoje umetniške pridobitve osvojene po lesorezu in postal tako mojster zares monumentalno zajetih slik iz poljskega življenja in osredja, vresničenih po dozdevno nemonumentalni akvarelni tehniki. V akvarelu in lesorezu je doslej jedro njegove posebne likovno izrazne moči.

V Skoczylasu smo spoznali enega izmed prvih sodobnih lesorezcev. Ni čuda, da je njegov vpliv na sodobno poljsko likovno umetnost izredno velik in da je nastala ob njem iz njegovih učencev kar cela šola. V glavnem sloni ta šola na istih osnovah kakor delo njenega učitelja. Podlaga ji je strogo lesorezni način, naslon na domačo poljudno grafično tradicijo, nabožna in ljudska motivika in bogata gibka domišljija. Glavni zastopniki te šole so: Bogna Krasnodębska-Gardowska s cikli Križevega pota in Skrivnega razodetja sv. Janeza, Janina Konarska s ciklom Svetnikov zaščitnikov, Marja Dunin, ki je upodobila Poljske pregovore, Tadeusz Kulisiewicz, ki oblikuje življenje in tipe poljske vasi, Chrostowski, Mrożewski, Cieślowski in dr.

Sodobna poljska likovna umetnost ima izrazito dvojen obraz, z enim je obrnjena vase in nadaljuje že blizu stoletno tradicijo narodne umetnosti, z drugo je obrnjena v svet in v tekmi z vodilnimi umetnostnimi tokovi sedanjosti rešuje osnovne likovne probleme. Tu postaja pogosto tako mednarodna, da njeni zastopniki nastopajo kot odlični predstavniki sodobne umetnostne mode in so izgubili vsak naroden značaj. Druga je v mednarodni tekmi bolj cenjena od prve kot pojav narodnega likovnega genija, ki je v sodobni umetnosti redkokje močnejši kakor pri Poljakihi. Čeprav drugorodcem ni vselej neposredno razumljiva, jo vseeno z največjo pozornostjo sprejemajo. Nam Slovanom pa mora biti tem bolj draga, ker je poleg ruske edina, ki nosi izrazit slovanski značaj in v splošni povodnji mednarodne likovne mode jasno kaže, kje so živi viri umetnosti, ako noče zapasti popolnemu izenačenju v oblikah modnega pojava, hladne rutine in rafiniranega čutnega mamila brez globlje, gotovo pa brez resne prave človeške duševnosti.

JEZIK NAŠIH PRIPOVEDNIKOV

V naslednjih vrstah bom analiziral jezik naših pripovednikov, od prvih pomembnih do najnovejših. Govoriti ne mislim o umetnostni uporabi jezika, ampak o jeziku kot gradivu, iz katerega ustvarjajo pisatelji umetnine. Analiza bo pokazala, da se tudi v jeziku kot umetnostnem gradivu kaže pisateljev značaj in njegove umetniške zmožnosti. Pisatelji izbirajo besedni zaklad, rečenice, skladne posebnosti itd. po svojih darovih, kakor jih sili umetniški nagon ali kakor jih vodi umetnostni namen, če se tega po svoji izobrazbi zavedajo. Kakor so pisatelji po svoji naravi bolj čustveno, razumsko ali domišljijsko nadarjeni, tako bodo našle te duševne zmožnosti svoj izraz tudi v jeziku. Odsevajo pa iz jezika še druge pisateljeve lastnosti: njegovo mišljenje, razna nagnjenja itd. Jezik je podoba pisateljeve notranjosti.

1. Jurčič

Umetnostno pripovedno prozo je prehitel časnikarski in poljudno-znanstveni jezik, ki so ga ustvarile Bleiweisove Novice in so uvedle z njim Slovence v tedanji izobraženi svet. V Novice so pisali pisatelji vseh strok in so ustanovili izraze za znanost in politično narodne zadeve. Ta proza se ni razvijala samo iz ljudskega jezika, ampak je bila pod rahlim vplivom tujih znanstvenih strok in političnih časnikov. Nosila je na sebi že tudi znamenja srbskohrvatskega jezika, ker so tako časnikarji kakor znanstveniki jemali srbskohrvatske izraze, največ iz Mažuraničevega besednjaka iz l. 1842, ki je bil med Slovenci zelo razširjen (Bleiweis, Matija Vrtovec, Mihael Verne, Caf, Matija Majer itd.), pozneje pa iz Janežičevih besednjakov iz l. 1850 in 1851, v katera je privzel pod močnim vplivom ilirskega gibanja l. 1848—1850 veliko srbskohrvatskih, čeških in ruskih besed. V času, ko še ni bilo pripovednega jezika, sta bila ta dva že lepo razvita. V takem stanju so našli pismeno prozo prvi pripovedniki. Ti so dobro čutili, da ta jezik ni popolnoma naroden, zato so se zatekli k ljudstvu. Levstik je prinesel v pismeni jezik kmetski govor Velikih Lašč, S. Jenko in Val. Mandelc sta pisala v jeziku kranjske okolice, Erjavec je pisal, kot se govori v ljubljanski okolici. Vendar se pa pripovedna proza ni mogla več povsem dvigniti iz narodne govorice, ampak se je morala nasloniti na že obstoječo časnikarsko prozo.

Erjavec in Jenko sta bila dobra opazovalca in sta ustvarila lepe realistično pisane povesti, Jenko je dejanje v povesti tudi psihologično poglobil. Še več kot ta dva je storil za narodni jezik Levstik. Poleg kmetjskih ljudi so jeli po malem opisovati že tudi izobražence, Erjavec: Zamorjeni cvet ter Huzarji na Polici. Tu je začel ustvarjati jezik

izobražencev, ki se loči od kmetskega v tem, da obsega take tujke, ki so med izobraženci navadne, in nekatere slovanske izposojenke, vzete iz tedanjega časnikarskega jezika, ki je že začel na izobražence polagoma vplivati. Erjavec je prvi pisatelj, ki je čutil, da je treba pisati jezik onih ljudi, katere v povesti obdeluje.

Tega načela se nista zavedala Mencinger in dr. Val. Zarnik — pisatelja, ki jima je manjkalo čustvenosti in domišljije in sta povesti snovala iz hladnega razuma. Zarnik je pisal časnikarski Noviški jezik tako v črticah, zajetih iz dunajskega visokošolskega življenja (Originali iz domačega življenja, Novice 1862, v več številkah), kakor v kmetskih povestih (Ura bije, človeka pa ni, Glasnik 1862). Ta povest se godi na kmetih, a obsega izraze, ki so celo za tedanji časnikarski Noviški jezik nenavadni (n. pr. pa dobro zapamti 153, mlada narava nadvlada 151, se je brinila 153, mladež 156 itd.). Jezik se tudi pri Mencingerju dosti ne loči, pa naj bo snov kmetska (Jerica, Bore mladost, Zlato pa sir itd.) ali pa vzeta iz meščanskih in izobraženih vrst (Vetrogončič, Skušnjave in skušnje); toda o Mencingerju bom govoril v posebnem članku.

Jurčič se od vseh teh pisateljev v jeziku loči, ker je bil drugačnega značaja kot oni.

Jenko je, kakor se kaže v svojih povestih (Spomini, Tilka, Jeperški učitelj), mirna, globoko čustvena narava, ki ne išče močnih zunanjih dogodkov, ampak ljubi vsakdanje življenje in ga mikajo tudi duševna dejanja junakov. Dogodke, ki jih opisuje, je sam doživel ali pa od blizu opazoval — vsi so postavljeni v domačo vas. Tako je tudi vsebino jezika, s katerim dogodke spremlja, občutil in zlepa ne zapiše besede, ki bi je sam ne govoril ali bi ne živela med ljudmi, ki jih v povesti opisuje. Jenko gleda na čustveno vrednost jezika, zato ljubi ustaljeno pisavo (oblike, pravopis) in besede, ki žive v ljudstvu ali pa so že desetletja v rabi v knjigi, zato ne mara za nove ali v besednjakih živeče besede, ker zvene prazno. Le v Jeperškem učitelju sta mu ušla dva izraza, ki pričata o njegovem študiju slovanskih jezikov: to znamenje olikanosti je odlikovalo učitelja od Jeperčanov, Glasnik 1858, II. 161; odlikovati se rabi v ruskem pomenu: razločevati se; s čim = shr. čim = sl. ko: bil je že po koncu, s čim je zasvitalo, 176, ta izraz je rabil še na str. 189, 290. Iz besednjaka je vzel le en izraz: po vsi pravici se je dalo pričakovati, da bo kmalu jelo naškrapljati, dobil v Janežiču 1851: naškrápljati = zu regnen anfangen; v Jenkovem domačem kraju izraz ni znan. — Manj ljudski pa je v tvorbi stavkov.

Podoben jezik piše Erjavec; tudi on ljubi to, kar je v jeziku in pisavi utrjeno. V svojih poljudno znanstvenih spisih rad rabi tuje, manj znane in izposojene besede. Ko pa pusti svojo stroko in se zamakne v življenje, mu zapoje kmetski jezik ljubljanske okolice, kjer se gode njegove povesti. Tega jezika tudi po l. 1860 ni spremenil, ko se je preselil v Zagreb (povesti: Zgubljen mož, Hudo brezno, oboje

iz l. 1864). Jezik izobražencev pa piše v povesti *Zamorjeni cvet* 1861 in v onem delu povesti *Huzarji na Polici* (1863), ki se godi na gradu med gospodo in ogrskimi častniki; kar se godi v vasi med kmeti in prostimi vojaki, je pisano v čistem ljudskem jeziku. Jezik izobražencev je označen z nekaterimi tujkami, ki so med njimi navadne (n. pr. rodila se je antipatija v njenem srcu, *Huzarji*, *Glasnik* 1863, 108; je koketirala z lepim lajtnantom 5, indiskret 2 itd.), in z izposojenimi slovanskimi izrazi, ki so prišli po Novicah v njihov govor (n. pr. odlični gostje 38, dragocena obleka 136, divni plamen 176, izbuljene oči 134, ritmajster je prelistal suhoparne vrstice 172; en shr. izraz ni vzet iz tedanjega Noviškega jezika, ampak ga ima iz Zagreba ali iz Janežiča: veteranjak 5; v povesti *Zamorjeni cvet* nas samo dva izraza spominjata, da živi v Zagrebu: ljubomorno srce, *Glas* 1861, 54 in: pobratime! 66, zvalnik). Erjavcu je do tega, da nam opiše resnično življenje, zato je tudi jezik tak, kakor se govori med ljudmi, ki jih opisuje; življenje in jezik sta mu ena celota.

Jenko in Erjavec sta v jeziku realista in računata s tem, kar je v njem dano, in nimata z njim drugih namenov kot umetnostne. Drugačen pa je jezik Jurčičev.

O Jurčiču ni mogoče reči, da bi se bil naslonil na dotedanjo pripovedno prozo, ne v umetnostnem, ne v jezikovnem pogledu. Jurčič ni imel tistega čuta za umetnostno uporabo jezika kot Erjavec. Prva leta je pisal z istim jezikom vse povesti, pa naj so bile vzete iz kmetškega življenja ali pa iz meščanskih in graščinskih krogov. Loči pa se tudi jezikovno. Učil se ni pri nobenem izmed svojih prednikov, niti ne pri Levstiku kot pripovedniku, ampak le kot časnikarju in jezikovnem mojstru. Levstik je tudi po l. 1861, ko je začel časnikarski in znanstveni jezik bogatiti s slovanskimi besedami, pisal povesti (do l. 1870) v ravno tako čisti dolenjščini kot prej Krpana, Potovanje ali po Andersenu prevedenega *Svinjarja*. Jurčič je izšel iz Levstikove časnikarske (list *Naprej* l. 1863), ne umetnostne proze. Njegovo reformo časnikarskega jezika je prenesel v umetnostni jezik.

Jurčičev jezik se ujema z njegovim značajem in njegovimi umetniškimi zmožnostmi. Po značaju je bil novotarske narave, njegova umetnostna moč pa je v domišljiji in izredni pripovedni sili. On se ne pogloblja v duševni svet svojih ljudi, mikajo ga zunanji dogodki. Domišljija ga žene od mirnega, vsakdanjega življenja k močnim dejanjem, zapletenim dogodkom. Zato tudi potrebuje jezika, ki bi to razgibano življenje ubral. Njemu jezik ni samo zadeva umetnosti, ampak tudi bogastva in zunanje lepote. On ne tehta besed kakor Jenko ali Erjavec, ki jima mora vsaka nova beseda izraziti nov pojem, novo doživetje in spoznanje. V svoji romantični domišljiji gleda na zunanji blesk besed in premalo pazi na njih pomen in vsebino; to ga je zavedlo večkrat k pleonazmom in neumetnostni uporabi jezika, da rabi besede, zlasti izposojene in neknjižne, v takih zvezah, v kakršne po psiholoških zakonih ne spadajo. Jezik mu neredko služi

političnim, narodnovzgojnim namenom,¹ večkrat tudi njegovemu zanimanju za narodopisno znanost. Njega ne mikajo samo umetnostni, ampak tudi jezikovni problemi. Zato je razumljivo, da je imel pogled obrnjen ne le na živ ljudski jezik, ampak vedno tudi na jezik knjige. Iskal je redkih, znamenitih, zlasti narodnih ali pa slovanskih besed po Novicah, Napreju, Glasniku, Slovencu, po Janežičevem in Cigaletošem besednjaku, po l. 1871 pa se je obrnil k srbohrvaščini, ruščini in staroslovenščini in je take besede rabil tudi v povestih. Želja po bogastvu jezika ga je zapeljala, da ga ni tako strogo umetnostno uporabljal kakor pred njim Erjavec, Jenko in Levstik (do l. 1870), ter pozneje Kersnik, Tavčar, Cankar in drugi.

Preiskal sem jezik Jurčičevih povesti in našel vire, iz katerih ga je zajemal. Določiti se dá, kaj ima iz dotedanjega pismenega jezika, kaj iz domačega in drugih narečij, kaj je našel v pisanih virih in kaj je sam naredil. O njegovem časnikarskem in umetnostnem jeziku po l. 1871 sem pisal v članku O časnikarski slovenščini, Dom in svet 1933, str. 255 sl. in 312 sl.; tam sem tudi rekel, da je Jurčič nagnjenja, iz katerih se je razvila njegova mnogoličnost v jeziku, kazal že v mladosti (str. 263).

Jurčičevo delo je celo življenje veljalo bogatitvi jezika. Kako je skušal to doseči s proučevanjem ljudskega jezika, nam je popisal dr. Iv. Prijatelj v Jurčičevih Zbranih spisih I, str. VII. Kakor Levstik, tako je tudi Jurčič študiral ves jezikovni sestav ljudskega govora, ne samo besedni zaklad kakor Jenko, Erjavec in Mencinger. Le-ti pišejo ljudski besedni zaklad, delajo pa knjižne stavke; Jenko se ravna po pismeni tradiciji, Mencinger pa po šolskih, po starih jezikih posnetih pravilih. Jurčič dela svoje stavke tesno ob kmetovih stavkih in ob njegovem pripovedovanju ustvarja svoj pripovedni jezik. V črtici »Jesenska noč med slovenskimi polharji« sam omenja, kako se je učil jezika: »...ker sem rad zahajal med starikove, koreničaste in nepopačene Slovence, da bi se med njimi in iz njih navdal (tako!) pravega narodnega jezika« (Glas. 1864, 56). In o jeziku povesti Domen piše: »Ko bi imel tako pamet, da bi si bil mogel Oralkovo povest do besede zapomniti, rad bi jo povedal po starčevem jeziku« (r. t. 134).

Tudi najboljši dotedanji pisatelji se mu niso zdeli dovolj ljudski. L. 1866 je v članku »Pomenki o domačih rečeh«, v 2. odstavku: Slovensko lepoznanstvo premalo narodno (Glas. 1866, 64 sl.) rekel: Vidijo se tu in tam lepe moči, ta in uni se nam je prikupil z lepim jezikom, več mladih pisateljev je pokazalo, da imajo veliko darov od Boga, da umejo lepo pripovedovati, da imajo precej humorja in znajo na pravem mestu dobro dovtipnico vplesti; ali pri večini izmed teh jaz ne oporečem besede: premalo narodno so pisali in pišejo. Gospod Levstik

¹ Prim. zglede, kakor: Tam bo mogel določiti smer, pravec ali kraj, od katerega je prišel (str. 53); ima isti pravec, isto smér pred očmi (54); da bi naredil zvod (ali kontrapozo) (57). Kako je Kotarjev Peter pokoro delal, Koledar Dr. sv. Moh. 1880.

je bil menda prvi, ki je te slabosti omenil zastran jezika in zastran pisanja sploh, ko je že pred več leti kazal mladim pisateljem edino pravo pot: od n a r o d a se učite (podč. Jurč.). Ne vem, da bi bilo precej tačas kaj izdalo; ali prav v poslednjem času se vendar naleti včasih kaka črta (tu misli na svoje povesti, op. pis.), ktera priča, da one besede niso bile zastonj, in da so jeli nekteri spoznovati, kako je treba najprvo narod poznati, predno se da njemu po volji in čudi pisati... Vselej boš prav hodil, ako boš ostro opazoval svoj narod, ako boš nabiral obraze in uzore iz naroda, ako boš svoje mišljenje z narodnim strnil, resnobne in smešne strani narodove začutivši, idealno je obrisal po primeri tiste poezije, ktero boš iz narodnega pesništva in ostankov zgodovinske tradicije spoznal, sam svoje umotvore stvaril itd. (66)... Zato pa jaz menim, da se pravi n a r o d n i pisatelji ... ne godé za zeleno mizo samó, med knjigami in ukom. Začetek naj nam bode živ učitelj, n a r o d« (67).

Poslušal je, kako govori oče, kako mati, sosedje, znanci in drugi ljudje, ki jih je srečaval po okolici. Izpričati se dá, da je nekatere izraze slišal od svojega očeta, ki je bil doma na Jablanici pri Kostanjevici (v Domnu, Glas. 1864, 268 piše: berač z mavho počénča; izraz ni znan v Jurčičevem kraju, govori se na Jablanici: počénča = potrese, strese malho).

Posebno močen je ljudski jezik v prvih povestih; ostal je glavna sestavina njegovega jezika tudi v njegovi poznejši prozi, tako časni-karski kakor umetnostni po l. 1871, ko se je začel jezikovno v drugo smer razvijati. Spreminjala pa se je oblika ljudskega jezika. V prvih povestih je ohranil ljudsko obliko in pisal mnogo provincializmov, ki so umljivi samo rojakom, pozneje pa se je vedno bolj bližal knjižni skladnji in splošnemu besednemu zakladu. Kakor se je snovno od-mikal ljudstvu, tako se odmika tudi v obliki jezika; jezik je vedno bolj abstrakten in poduhovljen. Ljudskega jezika ni nikoli prenehal študirati. Z leti je prišel v dotiko tudi z drugimi narečji. Ko se je l. 1869 preselil v Maribor, kjer je bival s presledki (1868—70, 1871—72) dalj časa, je imel priliko poslušati vzhodnoštajerska narečja, odkoder je vzel več izrazov, ki jih je pozneje porabljal in polagal celo dolenj-skim kmetom na jezik, n. pr. tako ti piha (= konj) kakti blisk (govori hlapec, Doktor Zober, 1876, 4; Levec in Prijatelj sta popravila: kakor); mi peš za njim pridemo, konči nij daleč (Mej dvema stoloma 1876, 7; tu je Levec vzhodnoštaj. izraz pridržal, dasi nerojakom ni razumljiv, tudi Pleteršnik ga ne navaja v tem pomenu (= saj), ampak v pomenu: vsaj). »K a (= da) brati ne znaš, čemu bi se sramoval,« govori do-lenjski kmet, 10. »Kaj so te pa naučili učena gospoda, k a je toli in toliko denarja treba bilo?« (28; Levec izraza ni razumel in je be-sedilo pokvaril: kaj (!) je toliko denarja treba bilo). V Sl. Narodu je pisal še več štaj. oblik, n. pr. končem = konči. Za povest o Lepi Vidi si je preskrbel nekaj kraških posebnosti, s katerimi je označil

ondotni govor: kakó si mi odsvetávala (govori Basnigoj, Zvon 1877, 36); je pasel svojo brav, 2, itd.

Ni pa ves besedni zaklad Jurčičevih povesti vzet iz dolenjskega narečja, kakor piše dr. Iv. Prijatelj (Jos. Jurčiča Zbrani spisi, I. zv., str. VIII): »Kar se tiče jezika, se mora reči, da temelji ves Jurčičev besedni zaklad, vsa njegova frazeologija in zlasti vsa skladnja na dolenjskem, od Levstika tako priporočanem narečju. Neologizmov skoraj ni najti v njegovih prvih spisih, več takozvanih provincializmov«. Jurčičevih neologizmov je res malo, naredil je le nekaj sestavljenk (n. pr. je dostavljala vsakovrstne pravljice in čudozgode, Sl. vila 1865, 35; izraz je naredil po Janežiču čudna zgoda s. v. Abenteuer, ki ga je prepisal iz hrvat. Mažuraničevega besednjaka iz l. 1842: čudna sgoda; dobrovedo pozabljevši novejšo navado, r. t. 93, naredil po nem. wohlwissend; matoro — stari ded, 42; urnojezične sosede, Kol. dr. sv. Moh. 1864, 48; sivostari očetje, Juri Kozjak 1864, 91; v zrelejših letih se je takih tvorbo ogibal). Ima pa mnogo provincializmov, še več pa vsakovrstnih drugih besed.

Že v svojih prvih povestih se ni zadovoljeval s samim ljudskim jezikom in s književnim jezikom dotedanje slov. povesti, ampak je rad segal po redkih, v pripovednem jeziku nerabljenih izrazih, ki jih je nabiral po časopisih in besednjakih in jih vpletal ne le v opis ljudi in krajev, ampak tudi v jezik svojih kmetov. Mogoče bi bilo, da so na njegovo mišljenje o jeziku vplivale tudi besede Gregorija Kreka v Glasniku 1863, 59, kjer v članku »Kos kritike« glede bogastva jezika pravi, »da več pomenov za eno besedo jezik bogati, gibčen in bogat jezik pa je znamenje gibčnega in duševno bogato obdarovanega naroda. Po jeziku sodimo manjšo ali večjo izobraženost narodov. Bogat jezik je ogledalo bogatega dušnega stanja in izobraženosti (kulture) narodove, reven pa živa podoba siromašnega, zanemarjenega duševnega življenja« (podč. Gr. Krek). Če ni bil že sam nagnjen h kopičenju izrazov, ki jih najdemo tudi v njegovih povestih, so ga mogle take besede zapeljati h krivemu umevanju jezičnega bogastva.

Že v mladih letih je kazal veselje tudi do jezikovnih redkosti. Kakor je iskal med ljudmi originalov, tako je rad videl tudi v jeziku originalne izraze in jezikovne posebnosti. Ko je iskal po Janežiču in Cigaletu izrazov, ki jih je v povestih potreboval, od začetka morda ni vedel, da so besede, ki jih izpisuje iz njih, večinoma slovanske izposojenke. Dokazuje pa njegovo izbiranje vsaj to, da je ljubil nenavadne izraze. Če je imel Janežič ali Cigale za kak pojem po dva izraza, domačega in izposojenega, je vzel navadno poslednjega. Gotovo pa je, da se je kmalu zavedel, da piše veliko slovanskih izposojenk; že v Slov. vili 1865 rabi take izposojenke, ki jih ni dobil v Novicah ali v navedenih besednjakih. V začetku l. 1866 že zavestno piše o njih v imenovanem članku v Glasniku, kjer svari pred njimi, toda govori tako, da jih svareč priporoča. Ko govori o prevodih iz tujih slovstev,

pravi, da so slabi zaradi preobilih tujk. »...da bi si dali (pisatelji) učen obraz, nakopičijo veliko nepotrebnih besed iz drugih narečij, in s tem ne dosežejo družega kakor to, da če kak novinec naleti na tako nepotrebno tujko, da se mu po njej vse pisanje priskuti in vrže knjigo proč. Sploh bi jaz hotel vsem lepoznavskim pisateljem živo nasvetovati, naj se varujejo preveč štuliti izraze iz družih slovanskih in neslovanskih jezikov v slovenščino, vzlasti tam, kjer imamo mi Slovenci svojo staro, dobro besedo, kajti vsak se pri mladih ali neomikanih starših bralcih lahko prepriča, kako to več škoduje ko koristi. Skušajmo biti tudi v pisavi narodni, mislimo vselej: kako bi tû narod govoril, in le tam, kjer smo izrek izgubili, nameščujmo ga z drugim. Res je sicer, da narod v zvezi s celoto tudi neznano (str. 65) besedo hitreje pogodi, kakor bi si mislil; ali če je več tacih neznank zaporedoma, zmešajo mu misel in mu še tisto veselje vzmó, kar ga ima do reči (66).

Če bi hoteli izpisati iz Jurčičevih povesti vse izraze, ki jih ima iz dotedanjih časopisov, iz Janežičevega in Cigaletovega besednjaka in drugod, bi nastala lepa besedna zbirka, ki bi nam pa ne dala prave podobe o njegovem jeziku. Pravilno podobo bi imel le oni, ki bi vse te izraze iskal z njegovimi povestmi v roki, gledal življenje njegovih junakov, poslušal njih besede in bi ob tem videl, da se ti izrazi v primeri s celoto zguhe.

Željo po jezikovnem bogastvu razodeva tudi ono razmerje, ki ga je imel do Levstika. Jezik Napreja iz l. 1863 mu je bil evangelij; iz njega je sprejel oblike, besede in, kar je glavno, jezikovnega duha. Nihče ni šel za Levstikom, Novice niso sprejele nobene nove oblike ali besede, ne urednik ne dopisniki, edino nek dopisnik iz Celovca (1863, 29—30) je rabil nekaj Levstikovih besed: nasvêt (= predlog) ni dobil podpore, torej ni zmogel. Posnemal ga tudi ni noben pisatelj, ne Mencinger ne Erjavec. Jezik Napreja je ostal zaradi prehude novotarije osamljen, edino Jurčič se ga je oklenil. Že v prvih povestih beremo Levstikove oblike (vzlasti, vojaci, oblaci, Spomini na deda 1863; hudodejec, hudodejka, brezi skerbi, J. Kozjak 1864, 14, tej groznej družčini, končnica -je: ciganje, vaščanje, konečni) in besede: krut, dovtipen, dovtipnica, številiti (redno v Napreju), odobravati, nastopek itd.

Do Levstika je imel spoštovanje vse življenje in če ni nihče sprejemal njegovih novotarij, Jurčič jih je; tako je tudi še pozneje vplival nanj, zlasti po l. 1876, ko mu je predelal Tugomera in je njegove nove oblike pisal tudi v povestih, Doktor Zober, Mej dvema stoloma. Sprejel je vse, kar mu je pokazal kot slovensko, jezikovno pravilno, duhu časa in slovanski vzajemnosti primerno.

Levstikove oblike so mu veljale več kot živ dolenjski jezik. L. 1860 je Levstik v Glasniku, II, 45 priporočal notranjske glagolske oblike na -evati: hodévati, videvati, koševati, imevati; Jurčič jih je pisal

že v prvih povestih: hojéval, Kozjak 87,¹ ivje se je tajévalo, Domen 171 itd. Dalje je priporočal obliko zabiti (= pozabiti), ki jo je slišal na Krasu, na Pivki in Jurčič jo je položil celo na jezik dolenjskemu kmetu, dasi med Dolenjci ni znana: »Pa tega tudi nikar ne zabi, da boš povedal«, Domen 201.

Našteti hočem nekaj izrazov, o katerih bi na videz sodili, da jih ima Jurčič iz svojega domačega kraja; a tam niso znani, nabral jih je po časnikih in besednjakih.

Iz časnikov ima: Mlaji so razkačeni djali: »Nocoj to noč gremo doli ob Krki, premlatimo Žuženberčane do živca«, Spomini na deda, Nov. 1863, 257; ne pride do živca, Domen 169; ima še kaj živca za nohtmi, Glas. 1866, 87. Rečenico je dobil ali v Glasniku ali v Novicah; Glas. 1858, II, 69 ima med »drobtinami slovničnimi«: Čutnica je skovana za narodno živo besedo »živec« (-vca). Beli Kr[anjec]. Prišel mu je do živca = do živega. Iz Glasnika so posnele Novice 1859, 99: živec, živca (nervus), med Belimi Krajnci doma. Prišel mu je do živca = do živega. — Grajsko poslopje je bilo v dva gorna (stropja), Deseti brat 1866, 21; izraz je dobil v Slovencu 1865, 56: »hiša na dva gorna«, Celovška okolica; izraz stropje ima iz Janežiča 1850, Cigale ga nima.

Veliko več izrazov je vzel iz besednjakov. Izpričati se dá, da je rabil Janežičev nem.-sl. del 1850 in sl.-nem. del 1851 ter Cigaleta. Naj navedem nekaj primerov: sneg pada v debelih plahticah, Domen 235, rečenico je dobil v Cigaletu s. v. Schneeflocke snežena plahtica; na Muljavi in v okolici beseda ni znana, Pleteršnik navaja to mesto iz Jurčiča; — staro Meto so djali na skolkke 236, dobil v Cig. s. v. Bahre: die Leiche liegt auf der Bahre merlič leži na skolkah; izraz rabi zaradi bogatega opisa, na isti strani rabi še dva izraza: merlič ne sme sam ležati na mertvaškem odru ter v dialogu: »še matere ne bo videl na parah«; — besede siloma izgolčene 140, besedo je našel v Cigaletu s. v. Sprechen: in St[eiermark]. golčati, golčim ausgesprochen; glagola ni znal spregati in je naredil napačen deležnik: izgolčen, ki ga imajo pa še vse današnje izdaje! — kralj Matjaž bo prišel z vojno, Sl. vila 1865, 42; besedo vzel iz Janežiča 1850 s. v. Heer: »vojska, vojna« (Cig. drugega izraza nima); mesto dokazuje, da je Jurčič rad segal po nenavadnih izrazih; — pa sem tvoje lepo in gladko postavljene besede z okornejimi slovi nadomestil 112, iz Jan. 1850 s. v. Wort: reč, slovo, beseda; — star menih je govoril množici, kako lahko postane človek, slika in prilika božja po duši — podoben peklenškemu duhu, Grad Rojinje, Večern. 1866, 54; dobil pri Jan. s. v. Ebenbild: das wahre Ebenbild des Vaters slika in prilika očetova, Jan. je prepisal rečenico iz Mažuranića 1842: Ebenbild: das wahre Ebenbild des Vaters slika i prilika njegova (otca); Cig. besede nima; — pismo je bilo narejeno, Francelj s Krivčevo hčerjo oklican in zdaj je bilo pirovanje Des. brat 109; enako: Grad Rojinje 59, dvakrat,

¹ Vse navajam po prvotiskih.

iz Cig. s. v. Hochzeit; godci in mala nebesa — to sta dva razumka, ki ju ne morej vselej ločiti 109, iz Cig. s. v. Begriff, Jan. besede nima.

Od kraja, zlasti pri Jurju Kozjaku, je moral pogosto v besednjak pogledati, ker mu je manjkalo slov. izrazov; iskal pa je v njih tudi redkih, nenavadnih besed, ki pa so bile večinoma slovanske izposojenke. V Kozjaku ima: sinovec 31, 43, proti koncu povesti rabi bratanec 103; ni se spomnil slov. izraza za nem. Neffe in je moral pogledati v Cigaleta, kjer je našel sinovec (izraz je shr.) in bratanec, izraza stričnik ni notri; v poznejših povestih je slovanske izraze opustil in pisal stričnik stričnica, Des. brat 206; — čarobnija 37, 57, dobil pri Jan. s. v. Zauberei, Cigale nima tega izraza; čarobnica je pisal v več začetnih povestih: Domen 207, kjer jo položi celo na jezik beraču Urhu s Kostela: »To pa to, pravim jaz, tebi pa grem na Klek, kjer stanuje hudir in čarobnica pleše na metli.« Janežič je prepisal izraz v tej obliki iz Mažuranića s. v. Zauberer, čarobnik, čarobnica; — pod tujim odelom 52, našel pri Jan. ali Cig.; poleg domače besede krdelo (Vitovec vodi krdelo 15, kerdelce hlapcev 22, od kerdela zadaj ostane 52, Ahmed paše krdelo 64 itd.) rabi shr. četo, ki jo je našel pri Jan. ali Cig. in je bila v našem pism. jeziku dotlej še neznan: Vitovčeve čete 22, v razbojnih četah 5; — brat odšel v vojno 6, 20; našel v Jan. ali Cig.; besedo je uvajal Levstik šele l. 1870/1871 ob nem.-franc. vojski, doslej in potem še desetletja se je rabila domača beseda vojska; — iz besednjakov je dobil še: kervolok 86, okrutno 87, naj se otroci odgojujejo 50, hudobovati se (Slomškova beseda): gospod se je hudoboval nad njimi 12; nekaj izposojenk je dobil pač v Noviškem jeziku: vojniki 16, 32, sposoben 17, dragocenost 85, 102, itd.

Besednjak je imel odprt tudi še ob poznejših povestih: Jesenska noč med slov. polharji: opustošen 57, divnost 56, tuga 121; Tihotapec: odvažen 4, iz Jan. s. v. Entschlossen, Jan. ima iz Mažuranića; nenaden 8, iz Jan., on ima iz Mažuranića; to je učinilo, da je pozabil zabave 36, Jan. s. v. Bewirken; razjarjen 103, iz Cig. s. v. Wuth, Jan. nima; Slov. vila 1865: jo krene po naznačenem potu 6, iz Jan. 1851: naznačiti andeuten, bezeichnen; tako s premislikom ni šel še nobeden v svojo propast 7, Jan. 1850 s. v. Ruin Cig. nima; vlastita moč v jeziku 11, iz Jan. s. v. eigenthümlich; brineč se za mraz 13, Jan. s. v. kümmern, je šel v ljubljansko mesto, kjer še zdaj životari (20, besede je položil kmetu na jezik, Cig. s. v. vegetiren, Jan. nima; mladež 24, Cig.; on ima predsode 31, Jan. s. v. Vorurtheil; moj razsod 95, Cig. ima s. v. Urtheil: razsod, razsodek. Jurčič je vzel manj navadno besedo; Klošterski žolnir: državni verski zalog 2, iz Cig. s. v. Religionsfond verski zalog, Jan. nima; ognjevite oči 52, Jan. ali Cig., domača oblika, ki se je tudi še dolgo potem rabila, je: ognjen; Hči mestnega sodnika: potrjujejo to in ono privilegijo, več tacih sloboščin, 242; to je ena naših privilegij 356: iz Cig. s. v. Privilegium russ. privilegija, svoboščina, Jan. nima; po postavi in zastavni vzrasti soditi 247, iz Jan. s. v. Wuchs uzrast, kar je prepisal iz Mažuranića s. v. Wuchs uzrast,

domača oblika je zrast, prim. Danjkova slovnica 107 zrast vollendeter Wachsthum, kot vzhšt. besedo ima tudi Plet.; v Des. bratu je rabil tudi domačo obliko, ki jo je lahko našel pri Jan. Wuchs, ki ima oboje: zrast, uzrast; Des. brat: cela zrast jej je dajala lepoto 24, 149. Des. brat 1866: razsip stanovanja nekdanjih gospodov na Slemenicah 21, iz Jan., Cig. Ruine; vpotrebljevati 39, Jan. anwenden vpotrebiti, vpotrebljenje; z njim njega upropastiti 64, Jan., Cig., za Grunde richten, itd.

Z besednjakom v roki je pisal tudi še poznejše povesti, toda v listu, kakor je Dom in svet, ne kaže navajati nadaljnje zglede. Za nekatere izposojenke si lahko mislimo, da jih je dobil v Novicah, kjer so bile že tudi v navadi: čudom se je čudila, Klošt. žolnir 6; borivec, gospica, malenkost, mladež, povestnica, prislovica, vešč; zahtevati, zahteva, Slov. vila 38, 39; zvrha (= svrha) Sl. vila 103, enako Grad Rojinje 31: dosegla sta zverho svojih naklepov. Po l. 1871. je začel rabiti tudi časnikarske tujke, večkrat celo v kmetskih povestih.

Glede izposojenk in nenavadnih besed Jurčičev jezik ne zaostaja za časnikarskim Noviškim jezikom.

Iz pisateljev ni jemal besed in rečenic, ampak le tu in tam kako obliko, n. pr. čaravnica Kozjak 3, 27; Koled. dr. sv. Moh. 1864, 37; obliko ima iz Mencingerja: Zlato pa sir, Glas. 1860, II, 4, 35, 36, 66, itd. Iz Erjavca ima: prišed (= prišedši), Grad Rojinje 1866, 3, 57, dobil pri Erjavcu, Hudo brezno 1864, 5: prišed do gozda. Iz pisateljev ima tudi romanske neodvisne konstrukcije, ki so jih rabili, dasi bolj redko, vsi pisatelji razen Erjavca in Levstika: V zadnjem kotu je ležala Domnova mati na mertvaškem odru, suhe, koščene, z molekom opletene roke na persih, ustnice sklenjene, lice blede, telo brez duše, Domen 262. Marsikaka ženica je, blagoslov v sercu in na jeziku, iz za ogla gledala za vojakoma, Grad Rojinje 9. Take stavke dela Mandelc, Jenko in Mencinger. Mandelc: Ko vun stopi, sedi v veži berač v razcapani obleki, bisago čez kolena, in prebira kosce kruha, Glas. 1858, 5, Jenko: Treslo me je, če sem se ozerl na ležečega, ki je, oči zaperte, roke na persih sklenjene, tako enakomerno dihal, r. t. 103.

V zvezi z njegovim pojmovanjem jezika so tudi pleonazmi, ki jih tu pa tam najdemo v njegovih povestih. Včasih nima sluha za izrazno vrednost besed in kopiči istopomenske besede, n. pr. Grad Rojinje: In kedar bom slišal, da si si prisvojil kreposten in možat značaj, potem imaš pri meni še vedno pribežališče in zavetje 9; značaj izraža isto kot domača metafora možatost, zavetje je isto kot pribežališče. Des. brat: da ne bi tudi dobre lastnosti, čednosti in kreposti prehajale od enega človeka na družega 148; čednost je kranjska, krepost štajerska beseda za isti pojem. Želé si včasi perotnice in krila, da bi kakor Dedal leteli po zraku 164; perotnica = krilo pri pticu. Dokt. Zober, 97: Kako se slučaj in naključje veže meni na uslugo (slučaj = naključje).

RAZGLEDNİK

KNJIŽEVNOST

W. Shakespeare, **Hamlet**. Prevel Oton Župančič. 8. zv. prevodov iz Shakespeareja. Tiskovna zadruga v Ljubljani 1933.

Več ko četrto stoletje je minulo, odkar smo dobili Slovenci prvi prevod Hamleta v Gabrščkovi Salonski knjižnici II. l. 1899. Prevel ga je Ivan Cankar, in ves sedanji rod je ob njem prvič v lepi domači besedi spoznaval to klasično žaloigro in si iz nje za celo življenje nabral lepo kopico izkristalizirane modrosti, ki je že zdavnaj postala v obliki krilatice vsakdanji zaklad vsakega izobraženca in prav v Cankarjevi obliki zavzela važno mesto v naši stilistični in jezikovni izobrazbi.

Ko smo sedaj po 35 letih dobili nov prevod iz peresa našega najboljšega prevajavca, bo vsak nedvomno takoj vprašal po tem, kakšno je razmerje med obema prevodoma, koliko se je Župančič naslonil na Cankarja in ali ni mogoče celo sploh samo popravil njegov prevod. Da Župančič smatra svoj prevod za samostojno delo, vidimo že iz tega, ker Cankarjevega prevoda nikjer ne omenja. In ko smo primerjali oba prevoda, smo se prepričali, da opravičeno; sicer je tu in tam porabil Cankarjev tekst, merodajen pa je bil zanj v prvi vrsti originalni angleški tekst in je svojo nalogo videl posebno v tem, da tega čim bolj točno in kratko poda v slovenščini. Pri čitanju enega in drugega prevoda opazimo razen važnih in pogosto zelo vidnih stvarnih razlik predvsem razliko v slogu enega in drugega: Cankarjev tekst je s stališča slovenščine bolj gladek in krasnorečiv, Župančičev predvsem jedrnat in bister. Cankar si mora pogosto pomagati z dodatki in tako težja mesta zajema predvsem po vsebini, ne toliko po miselno stilistični obliki; Župančič pa se podaja v boj prav posebno s to in je najbolj zanimiv tam, kjer se sreča z duhovitostmi, besednimi igrami in miselno bistrimi formulacijami. Njegovo obvladanje originala gre tako daleč, da skoraj brez izjeme izhaja z istim številom verzov kakor original, a je kljub temu po vsebini največkrat mnogo točnejši kakor zgovornejši Cankar. Kar smo opazili že pri prejšnjih Župančičevih prevodih, se je tu še stopnjevalo. Ni pa dvoma, da mu je pri tem prav dobro služila tekma s Cankarjevim tekstom. Posrečene formulacije tega je pogosto porabil ali jih tudi dobredno pridržal, drugod, kakor posebno pri nekaterih splošno znanih krilatih mestih, se pa zdi, da je šel

v stremljenju, da bi kak že zdavnaj splošno udomačen Cankarjev prevod nadomestil s svojim, kar predaleč. V naslednjem bomo posvetili prevodu takih mest posebna pozornost, da se prepričamo, ali je bil njih novi prevod res potreben ali ne; načelno namreč mislimo, da bi bilo prav, če bi se taka splošno znana mesta, ki so prešla v zakladnico vsakdanjih rekov, krilatice in modrosti, ako ne nasprotujejo smislu originala ali sodobnega živega jezika, ohranila.

Oglejmo si Župančičev prevod najprej s stališča njegovega razmerja do originala in vzporedno do Cankarja, da uvidimo njegovo stvarno prednost pred tem; potem se doteknimo razmerja Ž. do proze v Hamletu, ker bi tukaj najmanj mogli pričakovati večje razlike med obema prevodoma in so te, ki jih ugotovimo pri Župančiču, tembolj značilne za njegov način prevajanja; nazadnje si oglejmo prevode znanih krilatih mest pri obeh s posebnim ozirom na to, ali so Župančičeve spremembe upravičene ali mogoče samo posledica pretiranega stremljenja po samostojnem prevodu.

Že začetek, ki je navidez pri obeh enak, je značilen za Župančičevo razmerje do originala, v kolikor se razlikuje od Cankarja. Orig.¹ str. 5, Ž. 7, C. 1.: »Nay, answer me: stand, and unfold Yourself,« dobesedno: »Ne, odgovori meni: stoj, in razodeni se,« je pri Ž.: »Ne, meni odgovori: stoj, kdo si?« nedvomno bolje in jedrnateje kakor pri C.: »Ne, meni odgovori: kdo si ti, stoj!« Ali: Orig. 5, Ž. 7, C. 2: »You come most carefully upon your hour,« C. ne čisto jasno: »Natančno prišli ste na svojo stražo,« Ž. pa res ustrezno: »Natanko ste prišli ob svoji uri.«

Mojstrski je n. pr. Ž. prevod Hamletovega odgovora kraljici v I. dej., 2. prizoru. Vzporeditev obeh prevodov pové več ko dolgo dokazovanje:

Župančič str. 18:

Zdi? Ne, ne, je; jaz ne poznam nič ,zdi'.

Ne le ta temna halja, draga mati,

niti navadna slavnostna črnina,

ne burni vzdih obteženih prs,

niti kipeča reka iz oči,

niti pobitost mračnega obraza,

vsa običajna šega žalovanja

ne kaže me, kot sem: to res se ,zdi',

zakaj te kretnje dajo se igrati:

a notri tu imam več kot ta vid;

vse to je toge lišp le in nakit.

Cankar str. 15:

»Zdi?« — ne, ne, pri meni: »je!«

Pri meni ne veljá nobeno: »zdi!«

Ne samo oblačilo moje temno,

ne črne žalosti navadna noša,

ne težki vzdihljaji potrlih prs

in solznih ne očij tekoča reka,

ne od trpljenja sključeno teló —

nikjer je ni oblike žalovanja,

ki mogla mene bi naslíkati;

to vse je le na videz, samo kretnje!

Jaz nosim v sebi več kot to zunanost,

ki je le žalovanja oblačilo.

Na prvi pogled je C.-jev tekst zvočnejši, vendar ta zvočnost pri zadnjih dveh verzih, ki sta v originalu rimana, zastane in neenergično izzveni, dočim je Ž. vrnil tekstu odločno moško rimo v zadnjih dveh verzih in že s tem

¹ The plays of William Shakespeare, 22. zv. Hamlet, Bazel, J. J. Tourneisen 1802.

tok razgovora izboljšal. Če pa prevod podrobno primerjamo z originalom, se nam šele odkrije občudovanja vredna vernost Ž.-evega in razblinjenost C.-vega: Že prvi verz je pri Ž. doslovno točen in res enakopraven energičnemu originalu: »Seems, madam! nay, it is; I know not seems.« Da bi zajel vso njegovo vsebino, je moral C. dodati cel drugi verz. Tudi 2. Ž. verz je dobeseden, C. pa je moral izpustiti »good mother«; tudi 3. je pri Ž. izčrpal vso angleško vsebino (nor customary suits of solemn black), dočim je C. dodal »žalost« pa izpustil vsebinsko važnejšo besedo »slavnostna«. V 4. je »burni« pri Ž. za windy odločno boljše kakor »težki«, 5. verz je pri obeh več ali manj enakopraven. V 6. je obraz boljši kot telo. V naslednjih 2 verzih pa C. zapade naravnost patetiki, ki je v besedi »naslikati« za »denote« naravnost slabotna, in ki daleč zaostaja po zvestobi originalni misli pri Ž. Mesto C.-eve uvodne patetike se tu v 8. verzu postavi vsemu povedanemu nasproti zares energični »to res se, zdi«, ki je enakovredno angleškemu: »These indeed, seem.« Da je C. izrazil to potezo, je moral žrtvovati skoro ves sledeči verz, kjer je Ž. temu nasproti zopet točno posnel original. In čeprav sta tudi pri Ž., ki je prevodu vrnil rimo, zadnja verza precej prosta, sta vseeno vsebinsko občutno boljša od Cankarjevih.

Prav tako poučen je v tem oziru takoj sledeči govor kralja. Tudi tu C. porabi več besed in verzov za vsebinsko bolj razblinjen prevod, kakor Ž. Kljub temu pa je C.-jev »zaklepal v srce« za »take it to heart« (vzeti si k srcu) v primeri s točnim Ž.-evim »si k srcu gnal«, naravnost slab. Kako medel je dalje n. pr. pri C. (str. 49) prevod »če ga dolžiš takó napak neznatnih, kot da se je nekoliko omagal¹ pri delu« za angl. (str. 92) »You laying those slight sullies on my son, as 'twere a thing a little soil'd i'the working«, v primeri s plastičnim Ž.-evim: »če sinu naložiš teh lahkih peg, kot vjame jih blagó v delavnici«. Krasen primer je dalje konec tega razgovora med Rejnaldom in Polonijem (Ž. str. 48., C. str. 50).

Pa vzemimo n. pr. znani samogovor Hamletov v 2. prizoru 2. dejanja (Ž. str. 73, C. 80, angl. 146): Kako medlo je pri C. »O jaz ničvrednež, o jaz podli suženj« za energično angl. »O, what a rogue and peasant slave am I!«, kar je Ž. klasično prevel s: »O, kakšno teslo, kakšen štor sem jaz!« Ali malo dalje C.: »Z besedami bi groznimi ljudém v znemirjal srca«, Ž. pa zvesto po originalu kot da z besedo slika: »Z besedo grozno vsem ušesa klal.« In še toliko drugega v tem samogovoru!

Primerjajte dalje n. pr. konec 3. dej. pri Ž. (str. 114) in pri C. (str. 131) z originalom ali konec zadnjega dejanja, — povsod se vam pokaže isto značilno razmerje med obema prevodoma in med njima in originalom.

Isto se nam odkriva pri prevodu mest v prozi. Samo par značilnih primerov naj zadostuje, ker bi nas podrobno primerjanje predaleč zavedlo. Za angl. (str. 119): »so shall my anticipation prevent your discovery, and your secrecy to the king and queen moult no feather« je C. v borbi za frazo originala, ki dobesedno pomeni »goliti se«, dal naravnost smešno

¹ Domnevam, da gre za tiskovno napako namesto omazal, kar ustreza angl. soil, se omagati je pa itak brez smisla.

in nerazumljivo prestavo (str. 69): »takó vaju obvarujem, da bi mi izdala kako skrivnost, in vajini molčljivosti napram kralju in kraljici se ne bo treba briti«, dočim se je Ž. v pametni skromnosti držal samo pomena ne pa podobe in prevel (str. 63): »tako prehitim vajino odkritje, in vajina molčljivost, ki sta jo dolžna kralju in kraljici, ostane brez najmanjšega očitka.«

Ali primerjajte samo še krasni Ž.-ev prevod iz 4. dej., 5. priz. (angl. str. 275 in 276):

Ophelia: There's rosemary, that's for remembrance; pray you, love, remember: and there is pansies, that's for thoughts.

Laertes: A document in madness; thoughts and remembrance fitted.

Župančič str. 132:

Cankar str. 155:

Ofelija: Tukaj je rožmarin, to je za lep spomin: prosim te, ljubi moj, spominjaj se me: in tu je božja misel za lepo misel.

Ofelija: Tukaj je rožmarin; prosim vas, dragi moj, spominjajte se náme; in tu so sirotice, te so za zvestobo.

Laert: Zlat nauk v blaznosti: misel združena s spominom.

Laert: Moder izrek v blaznosti: zvestoba združena s spominom.

Razen tega, da je Ž. točneje posnel smisel, je predvsem rešil in oživil prelepo besedno igro *pansies* — *thoughts*. *Pansy* pomenja C.-jevo »sirotico«, pa je besedno sorodno s franc. *pensées*, kar pomeni isto kot *thoughts*. Ž. tu poetično ni samo dosegel originala, ampak ga mogoče celo prekosal.

Ž. je torej mojster jezika — ali se je torej opravičeno lotil nanovo tudi tistih v naši jezikovni kulturi po Cankarjevem prevodu že krilatih izrekov, ki so prešli v duhovno zakladnico vseh izobraženih ljudi? Opravičeno bi namreč pričakovali, da bi bil tu obziren do Cankarjevih besedil do skrajnosti.

»Slabost, ime ti je ženska!« (C. 17, Ž. 21) je ostala.

Vse mojstrstvo je Ž. porabil za ponovni prevod naukov, ki jih naroča Polonij v 1. dej., 3. priz. Laertu. Že Laertov uvod »slučaj smehlja se novemu slovesu« (str. 28) za »*occasion smiles upon a second leave*« je prijetno presenečenje mesto C.-jevega nerodnega (str. 27): »Slučaj obeta mi slovó še drugo.« Potem pa Ž. kar natrosi izkristaliziranih misli in resnic, ki imajo pristen cvenk. Celo znani in ne slabi C.-ev: »Poslúh daj vsakemu, besedo redkim; poslušaj sodbo vseh, a svojo hrani«, se je moral umakniti točnejšemu in bistrejšemu: »Daj sluh vsakómur, redkim le svoj glas; sprejmi vsak svèt, a hrani svojo sodbo.« »Priateljstvu posojevanje škodi« se je opravičeno, ker boljšemu, umaknilo prevodu: »Z denarjem vred prijatelja zgubiš,« čeprav nam je za C.-jev krilati, četudi prosti prevod skoraj žal. Prav tako se kar neradi odrekamo C.-jevemu (str. 45): »Več je stvarij na zemlji in v nebesih kot šolska vaša si modrost jih sanja,« za Ž.-evo (str. 44) resda rahlo bolje niansirano: »Več je stvari v nebesih in na zemlji, kot si jih sanja vaše modrijanstvo.«

Tudi slavni samogovor Hamletov v 1. priz., 3. dej. z začetkom »Biti, ne biti« je pri Ž. temeljito predelan in izbrušen. Redkokatero mesto tako jarko osvetljuje značaj obeh prevajavcev kakor to. Na Župančičevi strani

je vsa ojstrina izraza, vsa pronicavost vživetja v originalno besedilo, kakor povsod drugod, a kljub temu se nam zdi prav pri tem samogovoru nekam preutrujen in ne tako neposreden kakor pri težkih mestih sicer. Upoštevati pa moramo tudi, da je komaj še kak drug del te žaloigre bolj prenasičen misli in slik kakor ta in za prevajavca skoraj gotovo najtežji.

Nobenega dvoma ne more biti, da moramo Župančičev prevod Hamleta smatrati za nov prevod. Zanimivo ga je opazovati, kako se razvija ves čas v najtesnejši naslonitvi na original in mu skuša ostati vedno in povsod enakovreden drug. Že ta samozavestna borba našega jezika za enakopravnost z izrazom velikega svetovnega jezika pridobiva naše simpatije. Gotovo je tudi, da je značaj jezikovnega sloga Župančičevega zelo soroden Shakespearejevemu in je posebno tudi v tem oziru njegov prevod daleč pred Cankarjevim. Brez vrednosti pa Cankarjev prevod le ni bil za Župančiča, čeprav ni mogoče reči, da bi mu bil služil za podlago. Tu in tam bi se bil mogoče lahko celo bolj naslonil nanj, ker se je marsikaj iz njega z našo jezikovno in duhovno kulturo že tako zrastlo, da se mu kar nekam neradi odrekamo. Primerjava obeh prevodov pa je poučna tudi po tem, ker nam je Ž. prevod jasen dokaz, kako je v zadnjih 30 letih napredoval naš jezikovni izraz in kako se je izostril tudi za najzrelejšo literaturo. Poskus tako tesno z originalom živečega prevoda takrat bi bil bržkone še zelo šepav in odtujen živemu jeziku. Pri Župančiču pa je redek verz, ki bi se upiral naravni govorici. Frst.

Nekaj leposlovja naših književnih družb

Matija Malešič, Izobčenci. Slovenskih Večernic 86. zvezek. Družba sv. Mohorja v Celju 1935. 119 str.

Ob času slovenskega impresionizma se je zdelo pisanje Lee Faturjeve prenapeto in premalo življenjsko. Toda bodočnost jo je opravičila, iz podobnega življenjskega čuvstva pišeta v naši dobi Magajna in Malešič. Ker ni objektivnih meril za vrednotenje v leposlovju, ker v estetiki ni teleoloških pojmov, moramo priznati modo in relativnost umetniškega dogajanja: Naj pravijo, kar hočejo, v bistvu je vse negodno tavanje v subjektivnost, kar gre preko karakteristike dela in njegove notranje smotrnosti. Čisto napačno bi bilo, kdor bi utelešenje drugega in novega življenjskega čuvstva sodil po starem, kajti pomembnosti se spreminjajo. Drugačen duh ima drugačne nujnosti tudi v oblikovanju. Etični nazor se drugače uresničuje kot čutni. To pravim, ker bi rad sebe prepričal, da Malešič morda ni na krivih potih, saj to so navsezadnje pota H. Mazzettijeve. Morda bi se tudi Malešič bolj izživil v zgodovinskih povestih iz religioznih dob, kjer elementarnejša in svetejša čuvstva dvigajo krila v višji polet. Tam bi bilo tudi primerno mesto za nečloveško usmiljenje z živim mrličem Cecilijo, kakor ga ljubi H. Mazzetti. v sedanjem času je to le sramota za zdravstvene urade. Ves patos in napeta razgibanost njegove povesti bi bolj pristojala sijajnim junakom in asketičnim postavam starih menihov kakor osebam iz kmeškega življenja. — A poglejmo si povest samo.

Zgradba je vsekako neoporečna. Zdi se, da v Malešiču podzavestno živi shema narodne pesmi, kjer se začetni tema po zapletih in ovinkih ob koncu

prečiščen zopet povrne. Po priznanem epičnem vzoru gre takoj in medias res in pozneje objasni predzgodovino, še bolj pa spominja na analitično grško tragedijo, ki je prav za prav odkrivanje usodne preteklosti, tragična anagnorisis. A Malešič ne gre v tragično. Po razburljivem začetku, ki se mestoma nadaljuje z neznosno napetostjo, se povest uleže v spravljivo pomirjenje, ki je tudi že ob začetku nakazano z Barico. A ritem je čisto neepičen, podoben je bolj izbruhom in eksplozijam v vojski, kadar se onesveščeni ljudje zavedo in prepadeni gledajo razdejanje; kakor v celotnih poglavjih deluje tudi v odstavkih in v tipičnem stavku: Oživi starka, vrne se Barica. To je logičnemu nasprotni red iz višjega, poetičnega izražanja, n. pr.: Stoji, stoji ravno polje, Pa bil je Martin svoje dni vojak vam. Heine sicer pravi, da se dobra proza ogiblje poetičnega reda, a to velja le za dober realizem. V impresionizmu je glagol malo pomembna vez med subjektom in kvalito. Baročni ekspresionizem pa hoče obuditi energijo stavka z glagolom, zato uporablja izrazite glagole, ali pa jih stavi v inverzijo, na prvo mesto; to je odstop od logičnega reda v red močnega čuvstva, predvsem pa v red volje. Najprej dejanje, potem ga šele objasni s potrebnimi členi stavka. Temu slogu ni toliko za obuditev logično gramatične resničnosti, saj ekspresionizem je ravno ogorčenost nad resničnostjo celotnega življenja. Z novo aktivnostjo želi v nove svetove. Inverzija stavkovih členov, zlasti glagola, je pri Malešiču hotena energija čuvstva, ki gre čez opazovano resničnost, dasi je izvil, na primer v poglavju o občinski seji, ali v prizoru »Barici vedno obvelja«, tako dražestno sliko iz življenja, da bi mu človek rekel: Malešič piši o mladih dekletih na deželi, »o kmečkih bunkah, tako rekoč«. A Malešiča zanaša v včasih bolesten patos. Najprej dejanje, osuplost, potem šele zvemo, kdo je bil. Mestoma nas že z vso spretnostjo deva na natezalnico, ker smo vedno v dvomu, kdo govori: Ali je to pisateljevo pripovedovanje, ali morda samogovor oseb, ali pa dialog. Vse je spremenjeno v doživljanje, naj bo, čigar hoče, pogosto ni mogoče določiti. Distančno epično pripovedovanje je spremenjeno v neposredno dramatično uprizorjanje. S tega vidika je gledati ne samo stavke, kakor: Oživi Barica, Pa je prekoračila Soka že petdeseto leto, ampak tudi vzklike, emfatične ponovitve, nedokončane stavke. Pisatelj te sili, da vse doživljaš kot na odru, ne pa, da se je samo nekje godilo. Gotovo je zvedel Malešič že tudi za še novejšo modo, ki se od dramatičnega pripovedovanja vrača zopet k epičnemu in umirjenemu, kakor se tudi Malešičev ritem stavka in večje celote nagiblje od razgibanega in razburljivega čuvstva v pomirjeno in v trezen premislek. Za zdaj je njegova izrazna sila v obujanju stavkove energije, le malokje uporablja podobe in metafore. Je to nekaj igravskega, ki gre na efekt, kot se tudi druge osebe (župan, Barica) rade zavijajo v igravsko vlogo, da oponašajo. Slednjič je tudi ta patos nekaj igravskega, stremljenje po utelešenju neke druge realnosti, ki išče svoje zakone v moralnem svetu. Malešič se je pridružil pisateljem, ki jih ne zanima vizija realnosti, ampak vizija etičnih človeških zahtev, za katere še ni domovine na svetu. Odtod nemir in čudaštvo v osebah in izražanju. (N. pr. str. 78: »Ture čuti bolečino v roki, ki je udarila po vratih«, ne »ko je udaril po vratih«.) V umetnosti gre le za doživljanje likov, nekateri ga sugerirajo z

imitacijo resničnosti, drugi z ekstazo in gorečnostjo, a glavna oseba, Ture, je kljub stopnjevanemu jeziku neprepričevalna. Povest je ostala na potu od zgodbe do umetnosti, ali jo bo Malešič dosegel?

Mara Hus, Njene službe. Mohorjeva knjižnica 59. Založila Družba sv. Mohorja v Celju 1933 — 128 str.

Proza pisateljice še ni prečiščena in ustaljena. Na posameznih mestih zaslišimo v pretežno realističnem slogu glasove skoraj vseh slovenskih pesnikov. A iz tuje in neorganične figurativnosti gredo energični koraki do lastnega izražanja, skoraj paralelno z glavno osebo, ki se s krepko voljo dviga od služkinje do boljšega poklica. Z njenimi uspehi se razmahne tudi slog, da začutimo resnično utelešenje prave pisateljice, ki nekaj obeta. Kar lepo je čitati nekatera lirčno vznešena mesta, čeprav nekoliko spominjajo na znane pisatelje. Tipična vzor-junakinja jo sicer sili v slikanje tipičnih, večkrat brezpomembnih položajev, tudi glede psiholoških nujnosti bi ji bilo kaj očitati, zato pa je ta realizem glasnejši in gorečnejši od običajnega, ker ga podžiga moralna ideja in volja do zmage. Kot pri Malešiču, je tudi pri njej sled onega časovnega duha, ki so mu v umetnosti važnejši življenjski cilji kot umetniški.

Ivan Molek, Veliko mravljišče. Prosветna matica 10. Izdala Cankarjeva družba v Ljubljani 1934; strani 192.

V času, ko besedo mučijo, hoteč narediti iz nje poslušno orodje za hipne vtise ali izraz še nerojenega človeštva, je Molek slog prijeten in s svojo preprosto idejo aktivnosti neutrudno vleče za sabo kot vrtenje mogočnega kolesa. To je preprost realizem s svojo ekonomijo duha, ki dela s spominsko zaokroženimi slikami; zato ljubi tudi dobro urejen stavek, idejo in stvarnost. Prav nič ne misli na literarno modo, a je vendar dovolj prečiščen in izdelan, včasih je tudi zabeljen s tipično ameriškim že nekoliko kultiviranim prostaštvom. Po lahkotnem in nevsiljivem pripovedovanju prav nič ne zaostaja za Adamičevo Džunglo, dasi nima še njegovih kritičnih pogledov v celotno snovanje amerikanizma; on se je tudi omejil na sliko slovenskih delavcev v Čikagi. In ko gledamo v ameriškem slovenstvu odvratno zrcalo lastne domovine, se nam zdi, da je Hitlerjev nacionalizem vendarle napredek. Narodnost mora imeti tudi svojo etično idejo, drugače pa to niso več narodni organizmi, če se en del bori zoper drugega za uničenje. V domovini je imel razredni boj vsaj smisel koristi, med amerišskimi Slovenci pa je to le avtomatično zabavni podaljšek v korist različnih odborov in časopisov. Tolstoj pravi po krščansko, da je življenje resnica moralnega sveta, kjer sveti altruizem in žrtvovanje, Marksovemu materializmu je življenje boj materialnih interesov. Tak socializem ima pa iste posledice kot kapitalizem: uničevanje, zaslužjevanje, nasilje in vladohlepje. Avtor si ne beli glave s takimi vprašanji, ostaja preprost vernik socializma in skuša celo ohraniti dobrohotno nevtralnost do drugih dveh strank, kolikor je njemu dostopna. Verniku-borcu ni za objektivno resnico, dasi kaže večkrat nalete v tej smeri, in tako je povest ostala socialno demokratiški vidik z evangelijem dela, s čimer pa ni rečeno, da je svetovni nazor odločilen za kvaliteto proze.

Peter Dörfler, **Mutasti greh**. Poslovenil Janez Pucelj. Mohorjeva knjižnica 58. Založila Družba sv. Mohorja v Celju 1933. 95 strani.

Povest je še bolj poslovenjena kot Krivični vinar, a najbrž bo bolj utrudljivo kot umetniško dvigajoče to tisočkratno zrcaljenje neke možnosti, ki se sploh ne razodene. Kakšen greh je naredil nekoliko manj vredni vaški črednik, nas ob koncu prav za prav tudi več ne zanima, kajti pisatelj je hotel razložiti predvsem skrivnost greha sploh v svitu vesti in katoliške vere. Greh je glavni junak, ki vsak hip neutrudno preganja svojo žrtev, prilike dovolj za pisateljevo psihologijo in doživljanje trenutka. Dejanje se vrti le v duši in vesti, a se konkretizira komaj opazno v kakem razločnem dejstvu, včasih skoraj utone v preobilnem govorjenju, iz katerega pa se ob koncu dvigne nad vse lepo zarja odpuščanja in sprave z Bogom. Je pa ta grešnik blizu protestantske miselnosti, ki ne pozna spovedi, slovansko velikodušje, ki pozna vso naslado muke priznanja, je bliže krščanstvu in pravemu človeštvu.

Velimir Deželić ml., **Kragulj**. Poslovenil Lojze Golobič. Mohorjeva knjižnica 60. Založila Družba sv. Mohorja v Celju 1933. 255 strani.

Knjiga nadaljuje lepo hrvaško tradicijo o obujanju slovanske preteklosti, o duhovnih vrednotah slovanstva, ki smo zdaj dalje od njega kot pred 100 leti. Drugi narodi pišejo zgodovinske romane, da obujajo višje zavedanje historičnega človeka, Slovani ostajamo igrača dnevnih teorij. Zato je pozdraviti to zgodovinsko povest o sv. Cirilu, apostolu iz Soluna. To je doslej še edina konkretnejša ideja, ki vse Slované druži. Dasi se Deželić mlajši v oživljanju snovi ne more meriti z bujno fantazijo starejšega Deželića, skuša pa zato podati točnejše črte časa z opisom bizantinske ceremonijelnosti, s posnemanjem starih pisateljev, posebno legende o sv. Cirilu, zlasti pa z vpletanjem istodobnih pesmi. Okorno počasni ritm časa je dobro zadet v tej široki epiki, ki se ji nikamor ne mudi.

Dr. J. Šilc

Ivan S. Turgenjev, **Lovčevi zapiski I.**, Lj. 1933. Izdala Jugoslov. knjigarna (Ljudska knjižnica 53). Iz ruščine preložili † Bogomil Vdovič, Marija Kmetova in Janez Rožencvet.

Ivan S. Turgenjev, **Plemiško gnezdo**. Roman. Lj. 1933. Izdala Jugoslov. knjigarna (Leposlovna knjižnica 14). Iz ruščine prevedel Jože Arko.

Z izdajo teh dveh del smo se Slovenci lepo oddolžili spominu Ivana S. Turgenjeva za petdesetletnico njegove smrti. »Lovčevi zapiski« gredo s tem prevodom drugič med slovenski narod. (Prvič jih je prevedel Fr. Jos. Remec in izdala Matica Slovenska, I. del 1882). Roman »Plemiško gnezdo« je pa sedaj prvič preveden v slovenščino.

»Lovčevi zapiski« — svojevrstna zbirka slik-akvarelov ruske prirode in ruskega človeka štiridesetih let prejšnjega stoletja — so prinesli Turgenjevu pisateljsko slavo in so še danes morda najbolj znano njegovo delo v svetu. Iz njih odseva življenje ruskih predreformnih podeželskih graščakov, graščinskih ljudi in kmetov v najbolj jarkih osvetljavah. Četudi Turgenjev pogosto nakazuje, da s položajem, v katerem je bil ruski kmet

v njegovi dobi, ni zadovoljen, vendar ne more prikriti radosti, ki jo ima sam kot pisatelj ob toliki pisanosti motivov in taki raznosti dobrih, povprečnih ter okrutnih graščakov, dobrih in slabih, veselih in žalostnih, previtih in zabitih graščinskih ljudi in kmetov — češ: »Glej, to je naša stara Rusija!« Prav tako uživa ob množini motivov v prirodi, katero podaja v vseh mogočih inačicah: v jutranjem hladu in solnčni pripeki, v svetlih in temnih nočeh, v dežju in nevihti; nedogledno ravnino in neprehodno goščo, visoka obrežja in odljudna močvirja.

Vendar pa so nam danes tako ljudje kakor priroda pri Turgenjevu podani nekam prezunanje. Čutimo, kako je Turgenjev dojemal svet pretežno optično in pogosto pogrešamo pri orisih oseb psihološke poglobljenosti in človeške problematike. Pri popisih prirode pa imamo pogosto vtisk, da so slike prirode podane sicer z veliko spretnostjo, a nekam zunanje, radi njih samih. Intimnih vezi med človekom in prirodo Turgenjev še ni znal podajati tako, kot jih podaja od modernih n. pr. Knut Hamsun, ali od mlajših n. pr. Wagnerl (Das Wiesenbuch).

Uvod Janeza Rožencveta v jedrnatem orisu podaja socialno sliko Rusije za Turgenjeva ter glavne poteze in odlike pisateljskih del, zlasti »Lovčevih zapiskov«.

Prevod prvih desetih slik je oskrbel Bogomil Vdovič. Pri prvih straneh enajstega zapiska (Pisarna) je prevajavca prehitela smrt; nadaljevanje je prevzel Janez Rožencvet, ki si je zagotovil pomoč pisateljice Marije Kmetove. Prevod je v celoti mojstrski. Zlasti pri B. Vdoviču je opaziti težnjo, da bi bil prevod čim dobesednejši, čim zvestejši originalu. S to težnjo in pa z velikim poznanjem slovenskega jezika je prevajavec dosegel, da je v prevodu vsa svežina in ostrina originala in se mu približuje tudi po bogastvu in lepoti izraza.

Vendarle sem si iz prvih šestih in zadnjih dveh slik zapisal nekaj nepravilnosti, nejasnosti in netočnosti, katerih naj nekaj tu navedem: Imena kakor Polutikin, Nahimov itd. je treba v slovenščini sklanjati dosledno samostalniški, ne sedaj samostalniški, sedaj pridevniški (s Polutikinim 13, Pučikovim 18: Polutikinu 22 itd.). Stremljenje po čistosti izraza je ponekod večje, ponekod manjše: na str. 28 imamo taško za naboje, a drugod je celo bolj uveljavljena beseda par nadomeščena z dvojico (29 in drugod). Stremljenje po dobesednem prevodu je ponekod preveliko: *небольшой* je vseskozi prevedeno z *ne velik* (namesto *majhen*); na str. 31 je govor o izrazu v licu Jermolaja, »kadar je vgriznil obstreljeno ptico,« v orig.: »когда онъ прикусывалъ подстрѣленную птицу“; glagol *прикусывать* je nedovršnik in znači »prigrizovati«; lepše in bolje je to prevedel Remec: »Kadar je jedel ustreljeno ptico« (21). Na pretesno hojo za originalom kaže besedni red, kakršen je n. pr. na str. 43: »Zdaj je Stepuška sedel pod mejo in redke glodal, ali koren sesal, ali umazano zeljnato glavo drobil podse... zdaj je pod lončkom ogenjček kuril in neke črne koščke metal izpod pazduhe...« V slovenščini stavimo v teh primerih nepoudarjeni objekt za glagol. Na str. 42 je za stavkom »— o tem sploh ni imel nihče niti najmanjšega pojma« izpuščen stavek: „да и правду сказать, ни-

kogo ne zanimali эти вопросы». (Imam Marksovo izdajo zbranih spisov Turgenjeva iz l. 1898). Na str. 46: sta spet dva nedovršna glagola napak prevedena z dovršnikom (Remec ima obakrat nedovršnik!): »K njemu so včasih prišle, lahko rečem, prve osebe...« in: »Vezene kaftane... je naročil...«; orig.: »къ нему, бывало, первыя... особы заѣзжали“ in „Кафтаны изъ самага Парижа выписывалъ“ (R.: »hojevale naročal...»). Str. 48: »Kje si se klatil?« (bolje: »kod«, to ima tudi R.). Str. 51 in drugod: »na povratnem potu« za: »на возвратномъ пути“; nadaljevalca isti izraz poslovenila boljše z: »nazaj grede« (str. 205). Str. 63: vodnjak, obkoljen (!) z lužicami« za „колодец, окруженный лужицами“. Str. 71: »купец« za r. купецъ (!) (R. ima pravilno »trговец«). Pogosto najdemo glagol držati ali držati si v pomenu: imeti, gojiti, rediti (n. pr. str. 72, 76). Str. 192: »Zakaj naj bi se (sekira) pogubila!« (orig.: Зачѣмъ ему пропадать = propasti, izgubiti se!). Na str. 193 čitamo: »jaz se (!) moram odgovarjati« za: „Съ меня взыщутъ“, kar znači: od mene bodo terjali, zahtevali (povračilo škode, ali odgovor). Prav tam čitamo: »Uma grešaš, kali?« za: „Съ ума сошелъ, что-ли?“ kar znači: »Kaj si ob pamet?« Glagol grešati sicer ima Pleteršnik, a ga v tej zvezi ne bo nihče razumel. Vrhu tega ruski izraz ni nikak lokalizem, za katerega bi bilo treba tudi v slovenščini iskati dialektično frazo. Na str. 196, 201 sem si zabeležil neslovenski predlog: na hvalo — take stvari naj bi ne kazile sicer vzorne slovenščine.

»Plemiško gnezdo« je najboljši roman Turgenjeva in je za nas še prav tako lepo čtivo, kot je bil za sodobnike. Četudi se Turgenjev ni mogel vzdržati dolgih stereotipnih zunanjih opisov važnih in nevažnih oseb in njih preteklosti, četudi je zgodba polna konvencionalnih slučajnih dogodkov in srečanj, četudi se direktna karakterizacija oseb giblje bolj na površini in je pisatelj n. pr. Lizi naravnost krivičen, ko ji nekako z viška pripiše ne baš zavidanja vreden delež razumnosti — vendarle roman zapušča vtisk čudovito nežne, bele zgodbe o nesrečni ljubezni neizkušene, v samoti podeželskega mesteca doraščajoče deklice do njenega mnogo starejšega sorodnika, svetskega prenasichenca in razočaranca Lavreckega. V vsi zgodbi se preliva mesečina svetlih ruskih noči, prežeta z dehtenjem cvetočega lipovja in prepletena z otožnostjo slavčjih melodij.

Prevajavec je v uvodu očrtal leposlovce tako zvane plejade štiridesetletnikov in nato podrobno opisal njih najizrazitejšega zastopnika I. S. Turgenjeva. Ta študija o Turgenjevu in njegovih delih kaže, da jo je pisal široko razgledan literarni zgodovinar in fin esteta, ki se ni bavil s Turgenjevom samo slučajno, ampak dodobra pozna miselna in stilna stremjenja v ruski literaturi preteklih stoletij.

Prevod je lep, točen in v skladu z delom samim nekam salonsko uglajen, brez množice domačih sicer, a redkih in večini povprečnih čitateljev nepoznanih besedi, ki jih nekateri prevajatelji često brez potrebe in navadno brezuspešno dvigajo iz Pleteršnika in jim skušajo vdihniti novo življenje. V vsem Arkovem prevodu sem našel samo eno besedo, ki mi brez Pleteršnika ni bila znana (opesen = tesno se prilagajoč, oprijemajoč); Arko se tudi

sprejete in splošno znane tujke za vsako ceno ne izogiba, včasih jo radi večje muzikalnosti rabi celo tam, kjer ima izvirnik domačo slovansko besedo in bi mogel prevajavec tako dobiti tudi v slovenščini (n. pr.: monotono — otožno zvonjenje str. 207 za: однообразно — печальный звонъ). Jezikovnih lapsusov je malo: naklonjenejša 44 nam. bolj naklonjena, najdovršenejši 53 nam. najbolj dovršeni; ni maral zapeti svojo romanco 131 nam. svoje romance — in morda še tu in tam kateri.

Janez Logar

La Slovénie aperçu de son histoire — sa culture — sa littérature par France Stelè, secrétaire du P. E. N. Club. Situation géographique et statistique de la Slovénie. Principales époques de l'histoire des Slovènes. Evolution de la culture des Slovènes. Etat actuel de la culture slovène. Littérature slovène. Ljubljana 1933. Strani 23.

Povod pričujoči knjižici, ki jo je oskrbel ljubljanski krožek PENkluba, je bil XI. sestanek v Dubrovniku, čigar udeleženci naj bi s tem prigodniško napisanim pregledom naše zgodovine, kulture in literature dobili v roke potreben kažipot, ko bi utegnili obiskati tudi Ljubljano in slovenske kraje. Pisec, ki je prevzel kot klubni tajnik to zamudno in požrtvovalno delo, je uspel: strnil je s priznanja vredno vestnostjo in spretnostjo v dobrih 700 vrsticah podatke o vsem, kar kaže naš značaj v zemlji, zgodovini, kulturni prošlosti in v našem sedanjem prosvetnem površju. Označba je povsod točna. Iz leksikalično tesnega, a stvarnega in polnega orisa je čutiti prepričevalnost objektivno pravih podatkov, med katerimi so zlasti statistični o moči našega življa onstran jugoslovanskih mejá naše dokumentarično potrdilo. V poročilu o slovstvu pa sem pogrešil spričo navedenih nekaj prav tako tehtnih imen: Janežiča, Trdino, Mencingerja, Medveda, Šorlija in Kvedrovo.

Dr. I. P.

Blätter aus der slowenischen Lyrik. In deutschen Übertragungen von Lili Novy. P.E.N. Ljubljana 1933.

Izredno okusna in v svojem monumentalnem tisku književno preciozna pesniška zbirka je bilà gostoljuben in pieteten dar slovenskih Penovcev tujim gostom lanskega sestanka v Dubrovniku. Zató takó odlična oblika v numerirano omejeni izdaji! Pesmi je uredil in izbral iz bogatih prevodov g. Novyjeve g. Jos. Vidmar, ki v posvetilu tudi pove, kaj hočejo ti pesniški listi. Da niso kakšen cvetnik slovenske lirike sploh, marveč le izbor iz najvidnejših lirikov naše tako zvane »moderne«. Izbranih je petindvajset pesmi, 3 iz Cankarja (Aus einsamer Jugendzeit, Du sollst auf meinen Weg nicht Blumen streuen, In mein Zimmer ist die Nacht gekommen), 3 iz Ketteja (In Einsamkeiten, Einer Blume — Roži, Aus dem Zyklus »Mein Gott«), 9 iz Župančiča (Hei, ihr Wolken, Abend, Unsere Leiber, Weißkrainer Mädchen, Der See, Melancholie, Nächtlicher Psalm, Das Erwachen, Joža Berce zum Gedenken), 3 iz Murna (Johannisnacht — šentjanžveo, Im Dämmer, Hain im Dämmer) in 7 iz Gradnika (Im Dämmer, Aus den »Briefen« (IV), Worte aus dem Grabe, Eros — Tanatos, Beichte, Im reifenden Herbste I, II). Prevod sam je dragocen, izbrano lep in res pesniški. Preva-

jateljica je dorasla parnasovsko prefinjenemu nemškemu besedju in ume slovensko lepoto presaditi celó do onomatopoetičnih nians natančno (minute noči prečute — Die undurchruhten Minuten) in adekvatno (pokonci mož — aufwärts gereckter Mann, vodoraven mož — wagrecht gestreckter Mann). Ob enem mestu bo pa utegnil nemški bralec osupniti: Tako pred Bogorodico trepeče, sedaj vstajaje, a sedaj vmiraje, do jutra sebe gonobeči plamen = So zittert vor der Frau der sieben Schmerzen das Lichtlein bis zum Morgen, ohne Frieden verzehrt im ruhiger und höher Flammen. Utegne biti kakšna tiskovna napaka. Pazljivi korektor bi bil tudi slovenski Tanatos popravil v pravilnem nemškem pravopisu: Th anatos.

Dr. I. P.

Sinclair Lewis: **Arrowsmith**. Poslovenil Stanko Leben. Založba »Modra ptica« v Ljubljani 1933. 560 strani.

Roman je bil spisan leta 1925, ko je imel pisatelj 40 let. Glavna oseba je zdravnik M. Arrowsmith, ki od praktičnega zdravnika uide v znanost in slednjič v pragozd, da more neoviran živeti sebi in svojemu delu. Pisatelj si je zastavil nalogo, pokazati ovirajoče in uničujoče sile ameriške javnosti, med katerimi ne more uspevati genialna osebnost, ker jo mehanični tok ameriškega življenja brezobzirneje kot drugod vleče v svoje plitvine. In ta knjiga je glas nove, kritične dobe, ki hoče izslediti zdrave človeške vrednote in jih ločiti od gnoja v družabnem organizmu. Na lahkoten način približa Ameriko in je polna globokih doživljajev in bliskov, ki trenutno mnogo osvetle; vsekako globok in resen roman, ki sega v korenine vsega dogajanja, dasi ob njem ne čutiš vse obsežne svobode Tolstega, pa tudi ne umetnosti Flauberta ali Zolaja. Njegov pravi element je ironija, s katero odkriva površje ozkosrčne puritanske morale. Nehote se spomnimo na Cankarjeve moralne rodoljube, ko vestno ugotavlja: da je to jako moralno mesto ali krepostna univerza. Tu je vir one miselnosti, ki narekuje ameriškemu človeku pretvarjanje, zlasti masko človekoljubja. Vsi poklici služijo na videz bližnjemu, pod to površino pa uspeva le praktični človek in trgovske duše, ki jim je le do tega, da v splošni tekmi iztisnejo iz poklica denar in korist, Merkantilni duh je zanesel vsepovsod lastnosti trgovca, reklamo in uspeh. Glasna in hrupna javnost je prevpila tudi zdravnika in znanstvenika, da pozablja na svojo prvotno nalogo, reševati življenje, in na znanstveno radovednost. Tako je nastalo iz zdravniškega in znanstvenega dela, ki ga pisatelj pojmuje kot umetnost, rokodelstvo in poklic za iztiskanje denarja. Že dijaki na univerzi premišljajo, ali je bolje na deželi ali v mestu, kako naj nastopajo, ali ne bo najboljši prostor za posvetovalnico v bližini tramvaja. Profesor na univerzi razlaga, da je za zdravnika najvažnejša posvetovalnica, ki vzbudi takoj vtis imovitosti in zaupanja. Maska družabnega cirkusa je važnejša kot etične zahteve poklica, kajti ona prinaša uspeh in denar. Tisti, ki hočejo vzbuditi zaupanje, odevajo svojo nevednost v pozo odločnosti in nezmotljivosti, drugi, ki jih vsi pričakujejo, pa v skrbno nadziran smehlaj in žaljivo redkobesednost, ker jih zabava klečeplazenje. Najbolje ne uspevajo strokovnjaki, ampak ljudje življenja in družbe, organizatorji, kramarji

in junaki sporta tudi v zdravniškem stanu. Arrowsmith spozna kot praktični zdravnik, da ni znanje odločilno, ampak ljudski glas, v službi javnega zdravstva pa pokorščina javnemu mnenju, ki ga vladajo bogataši in časopisje. Kakor v družbi so tudi na znanstvenem zavodu odločilni »ljudje cirkusa, ki hočejo imeti pred sabo le pavlihe in psičke«, ne poznajo pa svobodne osebnosti in individualne sposobnosti za delo, iz katere raste kultura. Še ne preizkušene iznajdbe mu skušajo razbobnati za trgovanje pod masko človekoljubja, ali pa vpreči njegove sposobnosti v voz lastne slave in ničemurnosti. Usužnjevanje cirkusu javnega mnenja žene M. Arrowsmitha od družbe v samoto.

Poleg tega vsemogočnega kroga, ki vidi srečo življenja v delu radi slave in denarja, nam je pisatelj pokazal ožji kulturni krog, katerega žarišče je profesor M. Gottlieb iz Evrope. Novo načelo je delo zaradi dela, pouk zaradi pouka, znanost zaradi znanosti in pač tudi umetnost zaradi umetnosti. Plodno za človeštvo je le ustvarjavno delo, ki ne ve, kam pelje, katerega cilji se šele pojavijo med delom, ne standardizirano, ki so mu cilji naprej odkazani. Trdno podlago vidijo v izsleditvi naravnih zakonov, odtod tudi nezaupljivost proti resničnosti, če ni preizkušena s kontrolo, odtod tudi kritična smer, ki hoče vse javno in socialno življenje postaviti na znanstveno podlago. Ti ljudje odkritosti in resnice stoje višje kot ljudje maske in zunanje oblike, čeprav se zaenkrat višja kultura, ki ceni le notranjost, iz odpora proti maski še zavija v robato zunanost (Terry), pisatelj gre celo tako daleč, da simpatično vrednoti ljudi, ki skoraj cinično priznavajo svoje lopovščine (Clif). To je že impresionistični nazor, ki pravi, da odkritosrčnost opravičuje in zahteva umevanje, za katero je ameriški človek odločnosti še nedostopen, kakor kaže mala tragedija neumevanja med bivšima prijateljema, med Clifom in že nekoliko aristokratsko napuhnjenim Arrowsmithom. Tako je ta knjiga evangelij individualizma, ki ga ameriško ozračje potiska v številko; odtod tudi ideal tovariškega zakona z Leoro.

Tudi za nazor pisatelja pripovednika in njegov slog so značilne impresionistične prvine, ki so v bistvu estetične. Na str. 57 pravi: V celoti, kot človek in osebnost, je bil Clif boljši kot vsota posameznih strani. Tu je estetični zakon R. Freienfelsa prenesen na moralno, ki pravi: Nad kvalitetami delov je še posebna kvaliteta celotnega lika, ki je deli nimajo. M. Arrowsmith pravi na str. 338: Resnica ni ena, ampak mnogotera, kjer je zopet prvotno estetično dognanje, da umetnost (lepota) ni ena, ampak mnogotera. Kakor je priznan zakon v estetiki, da se umetnina vrednoti radi sebe, ne pa po tem, kakšno korist prinaša (s čimer seveda ni rečeno, da je ne prinaša), tako zahteva tudi kulturni krog Amerike od znanstvenega dela za ugotovitev resnice, da ne imej določenega cilja razen tistega, ki nujno sledi iz dela. Torej estetično mišljenje *l'art pour l'art*, ki je preneseno na polje resnice in morale. Njemu je lastno, da razvije vse bogastvo osebnosti. Podobno opisuje Tagore upad evropsko ameriške duševnosti: Nekdaj so vso čast zastavili, da napravijo lepo delo, zdaj pa gledajo le na množino produkcije in na dobiček. Dobitek se množi, ali človeštvo propada, ker se je za osebnost skrčila prilika, da razvije svoje bogastvo. — Poleg estetičnega pa je

pisatelj pokazal še etični nazor v Sondeliusu, ki hoče ustvariti novo človeštvo, ne pa krpati onemoglih teles, kakor sedaj delajo zdravniki. Ironija pisatelja zadene tudi M. Gottlieba, ki tako neizprosno uveljavlja znanost radi znanosti, da bi najrajši od nje odrinil vse ljudi, a kot profesor medicine ne zna niti vbrizgniti svoji bolni ženi morfija.

Kakor razmerje do sveta, je tudi odnos do oblikovanja pretežno iz impresionizma. Nekdaj »vsevedni pisatelj« se skriva v vlogo znanstvenika, ki mnogo sluti, a ne ve vsega, kaj se godi v njegovih osebah. Zato si večkrat pomaga z izrazi, kot: Negotovo je, mogoče, brez dvoma. To ni romantična ironija, kjer pisatelj razbija iluzijo o pripovedniku in poslušavcu, da doseže svojevrstne, največkrat komične ali osupljive učinke, to je le samozavedanje pripovednika, ki hoče kritični dobi primerno govoriti, resnica mu je nadvse važna, a resnica je mnogotera. Zato je poleg skrčene vloge pripovednika, ki si le redko upa na dan s pojasnili in razlago, tembolj razvita impresionistična tehnika zrcaljenja, kjer pisatelj noče več vedeti kot osebe, v katerih se stvar zrcali. Epično pripovedovanje daje pisatelju priložnost za komentar, ker stoji med stvarmi v primerni razdalji, neposredno zrcaljenje po dialogu ali monologu pa kaže različne vidike o stvari brez pisateljevega komentarja. Naravno je, da je v zrcaljenju več psihologije in napetosti vsled negotovosti, pa tudi boljši izraz nastajanja in življenjskega trenutka. Lewis ljubi neposredno zrcaljenje, svojevrsten mik pripovedovanja pa vidi v tem, da ga večkrat dopolnjuje z raznovrstnimi vidiki oseb izven povesti ali iz povesti. Razen tega prehaja pripovedovanje običajno in neposredno doživljanje svojih oseb kot prikrit ali zastrt govor. Zmisel takega sloga je, dojeti bližino in barvo življenja, kot se zrcali z različnih vidikov, zato tudi izraz posnema ameriansko poslovno življenje v vseh odtenkih: »Od besed, ki niso manj modre od naravne sile« (Leora), do aristokratske korektnosti, ki gleda le na zunanost oblike in ne trpi ugovora (Joyce), od »fantastično okičene originalnosti« (Clif) pa do »votlo donečih stavkov brez smisla za suha dejstva« (Pickerbaugh), zlasti pa ljubi odkrivanje trivialnosti in prostaštva pod priznano obliko bahate površine. To je treba samo brati. Osebe izražajo le sebe, niso glasniki pisateljevih idej. Življenje samo sebe komentira, le redko pripovednik izrazi svojo sodbo in oceno življenja in še takrat je to mogoče vidik znanstvene zavesti izven povesti. Tehnika vidika je narekovala tudi zgradbo, ki razpada v 160 odstavkov, približno po 3 strani. Zadnji vzporedi z ironično melanholijo še enkrat vse kontraste, v katere se je steklo življenje, in odpusti čitatelja z dvomom v negotovo bodočnost.

Prevod je živahen, a v podrobnostih premalo skrben; poleg nekaterih slovničnih pomanjkljivosti in napak ga kazi zlasti čezmerno tiskovnih pogreškov.

Dr. J. Šilc

S. R. Minclov: **Ko so hrasti šumeli.** Prevedel B. Vdovič. Založba Družbe sv. Mohorja v Celju 1932. 328 str. (Mohorjeva knjižnica 54. zv.)

Zgodovinski roman iz ruskega srednjega veka okoli 1500, godi se v severozahodni Rusiji, kjer je križarski red z mečem ščitil vdiranje nemških

trgovskih kolonij v rusko zemljo. Prebujanje narodne samozvesti proti izrabljanju tujca je osredotočeno okoli starodavnega Pečerskega samostana. Zgodovina je le v površnih obrisih nakazana in glavne osebe so zrastle pisatelju iz treh nagrobnih spomenikov, katerih zgodbo so videli le hrastje, »ki šume še danes na samostanskem vrtu«. Slutnjo o zgodovinski dobi je pisatelj oživil z včutenjem v narodno epiko in njene nadčloveške junake, da utelesi vso prvotno naravno silo naroda. Sprva nas njegove osebe prese- nečajo po svoji neotesani robotosti in nečloveški moči, a ko jih polagoma približa, stoje pred nami le kot silnejši nositelji človeške radosti nad ne- ugnanim pogumom in žrtvijo. Dasi je povest včasih preveč prozorno spre- minjanje pisateljevega načrta v konkretne in slikovite prizore, ki zadržujejo dejanje in umetno vzbujajo napetost, nas vendar zanese v žive toke nekega silnejšega življenja kot dramilo za zaspale sile sodobnosti. Pisatelj je iz- delal neukročeno energijo, ki poganja iz narodnih tal, in pomirjajoči vpliv krščanske kulture. Ostaja pa objektivno v ozadju, pripoveduje in razlaga le neobhodno potrebno in pusti, da se življenje samo razvija v prizorih. To je novi realizem sovjetskih narodnikov, od starega se razlikuje le po večji toploti, morda tudi zato, ker živi pisatelj izven domovine. Dr. J. Šilc

Novo gledališko slovstvo

(Ciril Debevec, Gledališki zapiski, Slovenski poti 8; Pavel Golia, Kul- turna prireditve v Črni mlaki, Slovenske poti 11; oboje 1933, Tiskovna zadruga v Ljubljani. — P. Thuysbaert-Joze Pogačnik, Slehernik, liturgični in alego- rični misterij v enem dejanju, Ljudske igre 1; F. Timmermans - E. Verman - N. Kuret, Trije kralji, božična legenda v treh zgodbah, Ljudske igre 2; Anto- nio Collato - Niko Kuret, Beneški trojčki, komedija v štirih dejanjih, Ljudske igre 3; France Brenk, Koroški tihotapci, igra v štirih dejanjih iz časa bojev za Koroško, Ljudske igre 4; 1932-33, vse štiri izdala in založila Misijonska tiskarna Domžale-Groblje. — Drama, gledališka revija; Ljubljana 1933. — Milan Skrbinišek, Božji volek in drugi, igre za mladinske odre; 1933, Učiteljska tiskarna v Ljubljani.)

Gledališče, dramsko slovstvo, gledališka kritika, podeželski odri — tale čudna in prijazna predmestna ulica prostranega mesta našega duhovnega življenja, je bila in je deležna mnogega zanimanja v naši ožji in širši jav- nosti. Za ureditev vprašanja te ulice je bilo in je načrtov in nasvetov zmeraj dovolj, vendar pa se zmeraj nekako oddahnemo, kadar v kritičnem trenutku spoznamo, da je treba le malo zakrpati strehe, izboljšati razsvetljavo ali posuti resda netlakovano in zanemarjeno ulico po hujših nalivih s petimi vozmi savskega gramoza, da pa zadeva drugače ni tako strašno »pereča«, kakor bi sodil človek na prvi mah, kadar zaženejo stanovalci Talijine ulice svoj krik in vik. Ko ugotovimo, da je nastala kriza radi tega, ker imamo sicer dobre igravce, a slabo vodstvo; da imamo sicer dobro vodstvo, a slabo dramsko produkcijo; da imamo sicer dobro dramsko produkcijo, a slabo režijo; da imamo vse po vrsti, kar še more priti na red, zapustimo pomirjeni zadimljeno kavarno ali toplo gostilno in ležemo k zasluženemu počitku.

Z vsemi stvarmi na svetu je tako: so in živijo nemoteno v svoji lastni koži, lupini ali v svojem zidovju, dokler je zunanja podoba — naj jo je zob

časa še tako oglodal — vsaj za silo še podobna predstavi, ki jo o njih hranimo kot neaktiven pojem v naši uspavani zavesti. Spolnjujemo predpisane obrede, zvesto gojimo stare navade in pritrjujemo lepemu redu, v katerega je uvrščena sleherna stvar po smislu in namenu. Ko pa zapoje alarmni zvonec, obstanemo prestrašeni in se vprašujemo: Kaj pa zdaj s to podrtijo — saj se ne more več držati pokonci! Ali naj jo zakrpamo, da vsaj ta hip še ne bo treba spreminjati udobnega, vsem in vsakomur ljubega starega reda — ali pa je morda zadeva že tako »pereča«, da jo moramo (Bog nas váruj!) razmisliti do dna? — Hitimo in komentiramo — idealisti in vneta mladina pri svojih, izkušeni in zreli možje pri svojih, za vsako dobro akcijo goreče gospé pri svojih omizjih — komentirano... o, zob časa je huda reč, in kadar ga vidimo golega in ostro nabrušenega pri delu, nas tarejo bridke skrbi...

Takšne in podobne misli so se mi podile po glavi, ko sem prebiral čedni kupček knjižic, namenjenih novemu razmahu naše odrske umetnosti, in sklenil, da napišem o njih informativno oceno.

Med vitezi muze Talije je v sedanjem času Ciril Debevec nedvomno prvi. Svojo življenjsko nalogo na deskah slovenskega gledališča pojmuje kot nekaj čistega in svetega. Preden je postal član našega narodnega gledališča, je slovel med mladino v Ljubljani kot kolovodja v akciji za pomlajenje in očiščenje hrama gledališke umetnosti, kot organizator in učitelj. V javnosti, ki se je zanimala za gledališka vprašanja, so vzbujali njegovi večjidel polemični spisi v dnevnikih, zlasti pa v reviji »Mladina« upravičeno pozornost, zakaj v njih sta se razodevala bister duh in neukrotljiva volja do udejstvovanja. Ko se je začel uveljavljati na našem odru kot režiser in kdaj pa kdaj kot igravec, je nastopil trnjevo pot, ki tudi drugačna biti ne more, dokler še kaj veljata red in postava: z vso grenkobo človeka, pripravljenega na večno, neskaljeno svatovanje, je moral ob vsakem koraku občutiti bridkost razlike med sanjo in resničnostjo. Pa je vendar postavil na oder že lepo vrsto skrbno izdelanih in — če hočemo zatisniti okó radi tega ali onega nedostatka, ki ga je sam najmanj kriv — prav odličnih iger. Kar pa moramo pri Debevcu resnično občudovati, je njegova neupogljiva zaverovanost v lepšo bodočnost našega gledališča, katere mu niti najbridkejša resničnost ne more zlomiti. Neprenehoma dela in neprenehoma pridiguje... tako tudi v svojih »Gledaliških zapiskih«, ki so nekakšna beležnica misli o gledališču, kakor so se mu priložnostno spočele in katere je uredil v desetih poglavjih (O gledališču sploh — O repertoarju — O gledališkem jeziku in govoru — O režiji in režiserjih — O igranju in igralcih — O inscenaciji — O kritiki — O publiki — O naraščanju — O propagandi, reklami in drugem). Dasi so zapiski sistematično urejeni (sistematika je vendar os, ob kateri se suče vsak svet), vendar ne smemo iskati v njih kakega sistema. Kaj takega Debevčevi zapiski niti nočejo biti niti kot taki — kar je čisto razumljivo — biti ne morejo. Dasi je v »zapiskih« nasul Ciril Debevec nešteto konkretnih, dejal bi pametnih praktičnih predlogov, izrazil mnogo prepričujočih misli in nanizal precēj tujih mnenj, opremljenih s svojim »podpisem«, ne moremo iz te lepe knjižice razbrati drugega važnega nič, kakor to: kakšen je prav za prav ta goreči služabnik Talijin, Ciril Debevec. Iz zapiskov spoznamo le

pristno viteško naturo njihovega avtorja, njegov glad po spoznanju in kvalitetnem delu ter po vseh tistih stvareh, ki morajo biti čednostno stremljenje za svojo stvar vnetega človeka, ki mu boleči udarci le še bolj podžigajo njegovo vero in ga še bolj utrjujejo. Vsi njegovi zapiski — tudi v prvem poglavju »O gledališču sploh« — so namreč relativni, zapiski človeka, ki je v takem in takem položaju in se zgleduje kvečjemu pri drugih, ki so v podobnem ali celo enakem položaju: ki hočejo, z eno besedo, reševati čast sodobnega gledališča. In kakšno je to gledališče v resnici, kot javna ustanova v državni režiji, navezano na publiko in na »prevedene« in »neprevedene« igravce itd., to pač vsi vemó.

Namenoma sem začel z Debevčevo idealistično knjižico o gledališču, s to belo lilijo, ki nas tolaži za marsikatero bridkost v predmestni Talijini ulici. Razpasla se je namreč zadnji čas med nami, prebivavci mesta duhovnega življenja, nova bolezen: psihoza. Psihoza zaničevanja nas samih, ki je tudi v javnosti prišla do izraza v prijazni satiri »Stoji, stoji Ljubljana« ... Kljub temu in onemu, kar po obliki in načinu stvar močno spremeni — v glavnem pa radi tega, ker je satirična ost točneje in pravilneje usmerjena — je »Kulturna prireditelj v Črni mlaki«, veseloigra v treh dejanjih, spisal Pavel Golia, v svojem jedru že omenjeni prijazni satiri prav nevarno blizu. Golia je rutiner, on dobro vé, po čem je meh za smeh, njemu teče vse gladko kakor po vrvi, prizori se mu vrstijo s primerno učinkovitostjo in veseloigra se mu brez težav (dasi ne brez velike potrebe) zaokrožuje po vseh predpisih tehnike. Kaj mari, ali je ideja izvirna, če so osebe in zapleti še docela neznani — da le vse gladko teče in da je zraven povedana prepotrebna morala na naše bedasto veselje do sprejemanja, počaščevanja in pogoščevanja milih prijateljev našega naroda, ki bodo v tujini, tako rekoč v internacionalnem svetu, trobili našo slavo — pa je vse dobro. In vendar ni vse dobro. Ivan Cankar nam je že preskrbel satiro na naše raznovrstne čednosti, in sicer takšno satiro, da je zmeraj v ogledalu čistega, idealnega človeka jasno pokazala spako bedaka, hudobneža ali zločinca. Družbi, ki jo je neusmiljeno bičal in razkrinkoval, je dosledno postavljala nasproti pozitivni, očiščujoči ideal. Tako je bila satira res zdrava in zdravilna. — A kaj doživljamo danes? Avtor postavi smešno, karikirano družbo na oder, sam pa se skrije v ložo in se ji smeji. Pri tem mu ni zadosti mar, ali s svojim posploševanjem ne pogazi obenem s škodljivim in resda karikature vrednim, v očeh občinstva tudi vse drugo, kar bi moralo biti človeku, ki samega sebe spoštuje, sveto in nedotakljivo. — Po zaslugi vsega javnega življenja že itak močno zajeda psihoza lastnega zaničevanja v organizem našega naroda. Nápak je, da tudi tvorec kulture in mož, kateremu je poverjeno vodstvo gledališča — magari samo v veseloigri — leze v to psihozo in jo redi raz odrske deske. —

Do zdaj še nihče ni imel časa, da bi razbistril razmerje našega poklicnega gledališča do podeželskih odrov. Pa bi bilo potrebno premisliti to stvar prav temeljito, zakaj od tega bi imeli svojo korist v navdušenju za narodno prosveto ustanovljeni podeželski odri, nič manjše koristi pa ne bi imel nápak takó imenovani »osrednji oder«, ker bi moral razglablјati o

svojih nalogah od kraja, brez ozira na konvencionalni položaj, ki ga ima v našem javnem življenju.

Da je moralo v našem tako razvitem diletantskem gledališkem delovanju polagoma priti tudi do katarze, se zdi prav takó samo po sebi umevno, kakor se je to prav v sedanjem času nepričakovano zgodilo. Kar čez noč so se pojavili ljudje, ki hočejo po tujih zgledih temeljito reformirati dosedanjo obliko diletantskega odra in so našli za svoje stremljenje tudi geslo: Mesto diletantskega — laični oder! V dveh strujah teče regenerativna akcija podeželskega odra: v marksistični in religiozni. Ferdo Delak in Bratko Kreft sta na delavskem odru začela že pred leti; razmeroma mnogo mlajša je akcija, ki sta jo započela za laični religiozni oder Niko Kureta in Jože Pogačnik. — Prvi korak v to smer je napravila Misijonska tiskarna v Grobljah pri Domžalah, ko je najprej izdala izven serije Henryja Ghéona »Tri modrosti starega Wanga«, kitajsko igro v štirih dejanjih, v prevodu Nika Kureta. Nato je začela še lansko leto izdajati v redakciji N. Kureta, F. Lazarja in J. Pogačnika zbirko »Ljudske igre«, katera šteje do danes štiri zvezke. Lične izdajice vsebujejo primerne uvode z navodili za uprizarjanje, skice inscenacij in kostumov. Širjenje igrice za laične odre z jasno izraženo splošno tendenco, kakor jo zagovarjajo pokrenitelji akcije za »Ljudske igre«, češ, naj bo laični igravec idejno, kar sam hoče in tvorno, kar pač sam zmore, nikakor pa ne sposoben ali nesposoben posnemovavec poklicnega igravca, vsebuje nedvomno pravilno jedro in ga moramo iskreno pozdraviti, zakaj stremljenje, ki je na začetku te akcije, je za pojav nepoklicnega, a v odgovorne in težke funkcije poklicanega laičnega odra bistvene važnosti.

Govoriti mi je tu le o omenjenih štirih knjižicah v zbirki »Ljudske igre«. Izbor se mi zdi v načelu posrečen, pripomnil bi pa rad, da je za naše razmere nekoliko preozkosrčno prezirati vzorce iger, ki jih že imamo; razlika med tu objavljenimi in med že obstoječimi je tako nebistvena, da bi bilo bolj priporočljivo, če bi bile na mestu njih izšle druge igre iz obširnega prevodnega programa, ki so si ga pokrenitelji postavili. Po mojih mislih bi bil smel Thuysbaert-Pogačnikov »Slehnik« odpasti, ko že imamo Hofmannstahl-Župančičevega; in ko že imamo Shakespeare-Župančičevo »Komedijo zmešnjav«, bi bili smeli odpasti Collato-Kuretovi »Beneški trojčki«, tembolj, ker zahteva glavna vloga te igre rutiniranega in tehnično izšolanega igravca, kateri naj predstavlja tri različne osebe v isti igri, in s tem terja od laika, česar niti povprečen poklicen igravec zlahka ne zmore. S tem večjim veseljem omenjam izdajo Timmermans-Vetermanovih »Treh kraljev« v prevodu Nika Kureta. Ta igrice, ki nam približuje misterij milosti božje, zasluži vso pozornost. Zgrajena je z najpreprostejšimi sredstvi, na realističnih elementih in na življenjsko resničnih ljudeh, a se neprestano zadeva ob skrivnostni svet iracionalnega, duhovnega. In v učinkih tega božjega, neskončno modrega in dobrotljivega — tu legendarno podanega — mističnega sveta, se realnost preobrazuje, izpod kože sprijenosti in slabosti se posveti neumrjoča duša in njeno odrešenje po božji milosti. Pesniško bogata in genljivo lepa igra — naj omenim mimogredé le edinstveno vpleteni prizor v božični noči potujočih Marij — bo nedvomno dosegla svoj zlahtni smoter.

V četrtem zvezku so »Koroški tihotapci«, izvirno delo mladega slovenskega dramatika Franceta Brenka. Igra predstavlja ljudi in prizore iz časov koroških bojev, a težišče igre ni v narodnih, marveč v tihotapskih bojih tistega časa. Nacionalistične težnje, ki jih je dramatik skušal podati v razklanosti Jägrovega dôma, ljubezen do domačih tal in do gorâ, so vendarle nekoliko medle in nejasne; tako nerazločno je pomešan nacionalni s tihotapskim elementom, da zbuja igra vtis, kakor da je hotel avtor nekako istovetiti narodno in tihotapsko herojstvo. Brez dvoma so zreli in močni dramatični prizori v igri, tudi resnične tragike najdeš v nji (Jela in njena smrt), pa je vendar tudi v marsičem nedodelana, zakaj kakor tenčica visi nad vsem dogajanjem neka meglena nejasnost, ki se le ob najmočnejših prizorih nekoliko odstrani. Zamotanost dramatičnega dejanja pa mora biti napeta, ne nejasna, tehnično spretna tako, da ti zbuja radovednost na razplet, ne pa da obvisijo kar celi prizori brez posledic v zraku. Nadarjenost Franceta Brenka je očitna, pač pa mislim, da je v koncepciji posameznih prizorov bolj odvisen od trenutnih impulzov, kakor od kategoričnega imperativa usodnosti dejanja samega, ki jo je hotel prikazati.

V zvezi s temi poskusi regeneracije podeželskega odra moram nadalje omeniti še podjetje »Dramo«, ki se je pojavilo v naši javnosti proti koncu l. 1933 kot nekakšen osrednji zavod za pospeševanje gledališke umetnosti, najprej in v glavnem pri podeželskih odrih, zraven pa tudi pri poklicnem gledališču. Z izdajanjem mesečne revije »Drama« ter štirih ljudskih iger na leto hoče to podjetje postati nekakšna praktična gledališka matica pri nas. Zamisel je nedvomno koristna in potrebna — kumovala sta ji Jože Kranjc in Jože Vombergar, urednika publikacij ter voditelja vseh ostalih poslov široko zasnovanega podjetja. Po prvih začetkih — ko to pišem, sta izšla šele dva zvezka revije — nikakor ni mogoče povedati, kako se bo stvar razvijala. V reviji čitamo prav zanimive prispevke različnih znanih osebnosti, gledaliških strokovnjakov in laikov, deloma načelne deloma pa praktične vsebine. Dasi nahajamo na mnogih mestih v člankih raznih avtorjev prav točno opredelitev nekulturnega diletantskega in prepotrebne resnega laičnega odra, se celotna pojava revije vendarle ne pokaže dovolj dorasla logičnemu izvajanju načel ter ustvarja tako pri čitatelju zmedo. Kako naj n. pr. poklicni gledališki strokovnjak, ki vendar pojmuje naloge gledališča povsem drugače kot laik, le-temu daje nasvete, in še celó idejnega pomena? — Ne gledé na to pa mi — odkrito rečeno — nič ne ugaja vsiljivi način občevanja podjetja z naročniki, še manj pa takšne cenene senzacionalne vabe, kakor ona o slovenskem zvočnem filmu... temu pravimo pri nas »Bauernfängerei«. Dasi je vodstvo revije pridobilo za sodelovanje resne in sposobne ljudi, ki so ji dali dobre prispevke, se mi vendar zdi, da ves pokret ni pravilno usmerjen, da mu manjka solidnosti in resnobe, zato pa ima vse preveč kramarske kričavosti. Ako hoče list po tej poti naprej, naj se hitro pripravi na svoj konec; v tem primeru naj si še pravočasno izpraša vest, ker bo kot smrtni greh vzels seboj v grob propast izvrstne zamisli. S takimi stvarmi se ne smemo igrati.

Na koncu naj zabeležim še knjižico Milana Skrbinška: Božji volek in drugi — igre za mladinske odre. Igrice sáme — šest enodejank po številu —

so pač brez posebnih pretenzij. Šolska deca jih bo rada igrala. Pač pa se mi zdi, da je »Beseda vodjem mladinskih odrov« važna in pomembna stvar po svojem bistvu, le da v preveč skrčeni obliki, kakor jo je tu podal Skrbinšek, zbuja napačne predstave. »Ustvarjanje« je mogoče samo tam, kjer so stvarilne sposobnosti. Umetnost je stvar zase in mladinski odri spet zase; tega ne gre zamenjavati. Pedagoški momenti mladinskega igranja so vse premalo obdelani, da bi učitelj ali kdorkoli vodi mladinsko igro, mogel črpati zadosti znanja iz njih. Hvale vreden je Skrbinškov namen, želeti bi bilo le, da bi se tem stvarjem še kdo in temeljiteje posvetil. Silvester Škerl

Iz sodobnega srbsko-hrvatskega književnega življenja

(Misli, portreti in ocene.)

6. Nove pesniške zbirke.

V zadnjem letu so izšli Zbrani spisi Jovana Dučića (Bib. sav. jug. pis.), Aleksa Šantića (Jug. pisci in še posebna antologija), Gustava Krkleca (BSJP), A. B. Šimića (Hrv. Mat.); napovedane so zbrane pesmi — obenem z njihovimi proznimi spisi — Miroslava Krleže (Minerva), Vladimira Nazora (Vasić) in Silvije Kranjčevića (Minerva), v zadnjem času so izšle antologije iz Dragutina Domjanića (Srb. knj. zadruga 1933, Po dragom kraju, 1933), in Tina Ujevića (Ojadjeno zvono, Hrv. Mat.): sami književni dogodki, ki bi jih morali spremljati tudi Slovenci in o njih govoriti, če že ne v posebnih studijah, ki jih vsi ti pesniki brezpogojno zaslužijo, pa vsaj v jasnih portretih in spremljajočih revijalnih ocenah. Imenujem samo pesnike iz modernega časa in ne morda tudi izdaj starejših klasikov, katerih zbrana dela in šolske prireditve so pomembne predvsem za poznanje lit. preteklosti in ne toliko sodobnosti, ki nas predvsem zanima. Med temi izdajami bi morali imenovati pesmi Avgusta Šenoe (Binoza), Zmaja-Jovanovića (Geca Kohn) in izdaje v Srpskih piscih (Voj. Ilić, Djura Jakšić itd.) Toda teh knjig slovenske revije ne dobivajo v oceno, kakor sploh ne izdaj Hrvatske Matice, Srpske književne zadruge, Narodne prosvete in drugih (razen novjših založb Nolita in Minerve). Tako najpomembnejših pesniških zbirk sploh ne dobimo v oceno in se seznanjamo z njimi samo slučajno, ne sistematsko, kakor bi bilo potrebno. Dejstvo je namreč, da iščejo priznanja v tujini predvsem literati, ki se šele porajajo in njihovi prvenci še niso kvaliteta, brezpogojno sprejeta doma. Toda tudi med pesniškimi zbirkami, ki so nam to leto prišle v roke, so nekatere velike važnosti, druge pa zanimive kot izraz določenih teženj in iskanj, uporabne za ugotovitev smeri, kam teži pesniški izraz v najsodobnejši srbsko-hrvatski književnosti. Sintetične monografije Srbohrvati za moderno poezijo še nimajo, kakor točno pravi Bogner v Misli (1932, sv. 305—8, str. 196): »Naša (srbskohrvatska) poezija, unatrag zadnjih 30 godina, još nije našla ni svoga kritika ni svoga historika... Ono što je napisano o našoj modernoj poeziji, odavno je već izgubilo vrijednost i danas se jače osjeća potreba za kritičkom ocjenom naše novije

poezije i za revidiranjem mnogih ustaljenih sudova«. Tako tudi moje misli ne morejo biti taka sintetična studija o sodobni poeziji, ampak samo kratke karakteristike posameznih pesnikov in zbirk.

Stih iz pljesnivih ilijad (Dušan Vasiljev).

(Dušan Vasiljev: Izabrane pesmi, sa predgovorom V. Živojinovića, Srpska književna zadruga, kolo XXXV, br. 232, Beograd 1932, str. 95. Milovan Djilas: Slučaj Dušana Vasiljeva, Nikšić 1933, str. 31. Sp. Vasiljev: Dušan Vasiljev v prozi. Misao, 1933, XLI. knjiga 277.)

V prvem portretu sem govoril o Dučiću kot predstavniku in najizrazitejšem srbskem pesniku predvojne dekadentske dobe, ki je živel v simbolih in sanjah, pa se je morala umakniti povojnemu iztreznjenju in nadvladi zunanje stvarnosti nad brezmejno notranjo individualnostjo. Pravi pesnik tega notranjega prehoda, ki se je vršil v dušah v času velike vojske, pa je Dušan Vasiljev, Banatčan, ljudskošolski učitelj, ki je l. 1924 umrl, star 24 let, prav kot češki Wolker, ki mu je tudi sicer po pesniški usodi precej podoben. Tako je šele osem let po smrti »doživel« prvo svojo zbirko, dasi je že prej zavzel vidno mesto v sodobni Pandurovićevi »Antologiji Misli«. Vasiljev je bolj kot katerikoli jugoslovanski pesnik glasnik mladosti, ki že v svojem početku ni imela usojene bodočnosti, ko ji je vojska vzela ideale in jo obsodila na počasno umiranje. Dragiša Vasić je napisal roman tej generaciji (Crvene magle), ki se je borila v vojski, da potem brez ploda mre in ima samo še toliko moči, da se vda nihilizmu. Vasiljev pa je pesnik tega pesimizma, jesenskega, svinčenatežkega razpoloženja in grobov, nočnih morečih vizij, brezupne ljubezni, vizij vojske, živega, ekspresivno realističnega razpoloženja na fronti, v barakah in bolnicah, pesnik mrzličnih halucinacij in smrtne slutnje kot naš Kosovel (što znaš da ćeš mlad pasti u zeleni zagrljaj) in obupnih bolnih misli (u mojim rečima strahota veje — od nečeg velikog, strašnog, zlog — za koga ne znam što je, gde je — u zraku? U meni? Djavo? Bog?). Tako je njegovo doživljanje v vojski, ki pomeni v poeziji prelom z artistično neoromantiko, je preprosto in ekspresivno kot Tratnikove skice, neposredno in globoko človeško, dušeče se v stvarnosti življenja, ki je izmaličeno. Toda prave njegove pesmi so šele izraz povojnega obupa, so klic človeka, ki nima »več sanj«, ki ne kleči »ni pred Bogom ni pred ženom«. Ta človek je ubijal, klal do kolen krvav in hoče rešiti vsaj Človeka v sebi (Čovjek peva posle rata) in to naturalistično-etičnega, ki se ne bo boril »rečima kako nas Biblija uči«. Iz te težnje je zapel svojo najjačjo pa bogokletno pesem, ki je sprejeta v vse antologije, ko mati ob mrtvem sinu v imenu vse generacije pribije: »Ustani, Sine, da grozne laži koje se radjajo u ime Oca i Sina, sahrani Sin i Mati« (= človeška). Tako je Vasiljev postal predhodnik nove naturalistične generacije, ki je prišla za njim in ki si ga prisvaja. Vendar pa njegova pesem ni proletarska in ne opeva optimistično pohoda nove realistične mladine kot Krklec, ampak je samo pesimistični pesnik tragičnega pokolenja, ki je »Kajn, koji se kajec«; ki je »izgubio bitke i prekleo sebe i sve«; ki »drhće od užasa«; ki dvomi »dali je bilo smisla uopšte se roditi« in katere »ljubav je tiho

umiranje«. Prav v sredini zbirke stoji njegova izpoved v imenu celotne generacije:

Pred nama nema božanstva!	pokatkad samo nad svojim dušama
Mi ničija nismo deca!	da niko ne zna, plačemo...
Mi i u ekstazi pijanstva,	Mi smo vsi Prometeji,
kad nam noga od strasti kleca	mi Neshvaćeni, Ismejani,
još uvijek sve možemo.	mi Bolni, Gorki, Goli,
Oh, mi krvnici svakoj ideji,	mi Strašni, Prezreni, Izgnani!

Taka je poezija Dušana Vasiljeva, ki je po njegovih lastnih besedah le »stih pljesnivih Ilijada« (= vojske). Slovenska vojna lirika ni dala tega izraza, dasi mu je umetnostno-oblikovno in tudi vsebinsko precej podoben Seliškar. Pa kot češki Wolker tudi Vasiljev še ni bil proletarski pesnik, čeprav se za ta njegov epiteton bori Djilas v polemični brošuri »Slučaj D. V.«, ki je vsa naperjena proti izboru, kakor ga je za gornjo zbirko izvršil G. Miličević. Torej podoben primer kot pri nas ob Ocvirkovem Kosovelu. Njegova izvajanja pa vkljub temperamentni borbenosti niso prepričevalna, in slej ko prej bo ostal Vasiljev pesnik jeseni in vojnega razpoloženja, bolj obupne resignacije kot borbenega razrednega upora. Vsa njegova umetnost pa, ki je odklonjena od artizma (»svejedno je sa ili bez rime, nema važnosti oprema i sjaj«) leži v izrazu osebne duševne depresije, ki je obenem izraz vse generacije; ali kot pravi Massuka v svojem uvodu: »v intenzivnosti njegovega notranjega doživljanja in iskrenosti v podavanju se svojim čuvstvom«. Prav isto dokazujejo tudi prozaični poskusi, ki jih sicer ni dosti tiskal, in dramske zasnove, o katerih podrobneje govori v Misli njegov brat Sp. Vasiljev, ki je odkril v njih še novi — popolnoma ne-proletarski motiv: neoromantično nostalgijo. Vsekakor moramo smatrati D. Vasiljeva za tipičnega povojnega ekspresionista.

Mistik bujne prirodne stvarnosti (Branko Djukić).

(Branko Djukić: Četvrti jahač Apokalipse. Savremenik Srpske književne zadruge, Kolo 11, knjiga 5. Beograd 1932, str. 100.)

Drugačno smer povojne lirike predstavlja Ličanin Branko Djukić z nekaterimi svojimi močnimi pesmimi v tej zbirki. Če Vasiljev s svojo preprostostjo in človečnostjo spominja na Wolkerja, spominja Djukić s svojo besedno bujnostjo in širokopoteznostjo bolj kot katerikoli pesnik, ki sem ga dozdaj čital, na — Březino. Toda ne na Březino — kozmičnega mistika, ki se zemlja komaj dotika njegovih sproščenih duhovnih vizij, kakršen je v svojem vrhu, ampak na Březino, kot je izšel iz dekadentizma, ko je realistično snov šele premagoval z retoričnim patosom in mistiko smrti, simbolom »skrivnostnih daljav«. Březina je mistik duše, Djukić pa je le mistik — stvari, in to neprimerno bolj neokreten. Četrti jahač Apokalipse je — Smrt, ki pa ni strašna, čeprav za njo ni velike skrivnosti, ampak »mir, noć i ćutanje«, je prazna »kao gusle posle zvuka«. In ta melanholija leži v dnu vseh stvari, ki jih opisuje v prvem ciklu, in vseh njegovih verbalističnih doživetij. Če je Vasiljevu ali našemu Kosovelu bila smrt polna resnične tragike in boječe neskončne slutnje, je Djukiću samo téma, ki jo intelektualno naveže

na zunanji predmet. Zato ni mistik, ampak realist, ki svojo misel prede iz predmeta, kakor ga gleda s telesnimi očmi, ne z notranjim duhovnim pogledom (»pogledom grlim stvari i mislima odkrivam najuzvišeneje stranice«). Tako razpravlja v globoki pesniški dikciji o smrti ob ogledalu, mrtvem listu, zvonu, zadušnicah, ob pohištvu (*lacrimae rerum*) in prazni halji, ob apostrofiranju Tuge, pomladi in Heraklitovih pergamentih... Če sem prej omenil Březino, sem se ga spomnil zaradi poetične himnične dikcije, polne zavestnega intelektualnega oblikovanja, patosa, polnosti izredno lepih stilističnih figur, apostrofiranj abstraktnih pojmov, ki karakterizirajo Djukićevo formo, ki je bolj poetična proza kot pesem, dasi je razdeljena v verze in okrašena z rimami, je pa od mistike Březinove prav tako daleč, kot Krklec od Rilkejeve, ki ga pa s takim ponosom imenuje svojega predhodnika. Zato te prve pesmi o smrti, ki so dale naslov zbirki, ne zajamejo človeka (najbolj še Balada o majčini dobroti, ki tudi najbolj spominja na Březinovo »Moja mati«), ostavijo ga hladnega, in se nam zdi, da je ta mistika samo prevzeta. Zato pa je Djukić kot realist tudi s takim uspehom prešel v optimistična realistična razpoloženja, v gledanje predmetov samih, da jih ovije z mistiko svojih čutov in bujnostjo svojih poetičnih duhovnih slikovitosti. Ko prevzame lepota stvari »same na sebi« njegovo dušo, zna Djukić zapeti pesmi, ko jih nisem dosti čital v srbski književnosti. To je prava realistična mistika stvari, ki eksistira sama na sebi, pa ima vendar svoj pravi podaljšek v vsej kozmični duši, in je v zvezi z drugimi, sebi enakovrednimi stvarmi, katerih ena je tudi človek. To ni več impresija, ampak že nov svet, živ kot človek med njim. Djukić se je ves predal odkrivanju te prirodnosti, gozdovom, pomladi, travi, življenju v vasi, modernemu rusticizmu, mistiki stvarnosti kot pri nas mogoče Kocbek. Njegovi kmečki pejzaži (Večerni zimski blagoslov, Molitva težakova za rodinu, Balada o težakovom prepoletnjem večernom blagoslovu...) niso samo svetloba in senca, ampak ostro orisani liki na »velikih in malih platnih«. Prav tako polno so gledana tudi njegova tihožitja (Košarica sa voćem, Stolnjak). Za primer njegovega stila navajam samo nekaj polnih potez iz opisa gozda:

Milim i hvatam kap vode iz kamenih sudova:
tako sam brat pticama što su se tu napajale.
Kad su se prve zlatne predje probudjene zore odvajale,
prodahtale su vlažne nozdrve srna, odnoseći rosu na toplini svojih
vitkih udova. (93)

Sada na moja pluća pada težina mirisa što ga soči šuma jelova.
Jutros je ovaj grad dobrih u velikom hladu.
Vetar od nekod veje molitvama: to, dole, u gradu,
devojke, na belini svojih nežnosti, nose pobožnost Tjelova. (88)

Sam Gospod prešao je svojim dlanom ovim udoljcima:
sve je na svetu lepo i veliko, jer sve smrt svoju ima. (93)

ali:

Pa ipak ta lepota koja me sreća, izgleda za mene kao poslednja čaša.
Srce je kao laki čamac što sam sebe razbija o stene.

Eto, po zveku lišća, ja već slutim da je tu, negde, blizu Jesen, kada će
za mene,
na domu, umesto starih majčinih arija, cvetat dvanaest tuga kao
dvanaest očenaša. (90)

Svojo zbirko pa konča s tem izprehodom »integer naturae«:

Vraćajući se, noseći govor juna, nikog nisam oslovio.
Zamišljen hranio sam se dahom šume i lišća kao mlekom.
I okićem travama, znam da kroz jedini taj dan nisam plovio
besciljno i prazno, kao slamka rekom. (98)

Tako je obupni pesimist poveljne dobe našel svoj smisel v narodi, v tradiciji kmečkega življenja, v intimnem življenju s stvarmi okoli sebe, ki jim je dana ista usoda kot človeku — v Bogu. V resnici pa je Djukić refleksivni pesnik, pišoč iz intelektualne emocije, ki jo spremlja fina poetična slikovitost. Zato je zavesten oblikovavec besede in verza, ki je redno riman, in to večinoma v moški enozložni rimi, ki je tako redka v srbščini, ter le izjemoma menja svoj verz, često patetičen, baročno verbalistično obložen. S polnimi figurami zakriva e p i k o svoje lirike, opisno zunanost, ki je kriva, da imamo često občutek, da je pesem delana, ne zapeta, intelektualno hladna in ne topla. Toda ob čudoviti jasnosti, polnosti in plastičnosti slik se uživajoč ustavljamo.

(Dalje) Tine Debeljak

GLASBA

Jesenska glasbena sezona v l. 1933

Bilanca prve polovice letošnje glasbene sezone je še dokaj razveseljiva. Koncert se vrsti za koncertom, da skoraj lahko govorimo že o hiperprodukciji. Izvajanja z domačimi močmi dosežajo po večini lepo umetniško višino. Umetnikov-solistov vseh vrst, ki smo si jih morali še nedavno od drugod izposojati, imamo skoraj na izbiro. Tudi na občinstvo se ne moremo pritoževati: resni koncerti navadno niso prazni. Opaža se pa, da obilica glasbenih prireditev občinstvo utruja in ga napravlja apatičnega; zato ni marsikak, z vso resnostjo pripravljen koncert deležen zadostne pozornosti, kar velja zlasti za one v manjšem stilu, ki ne uporabljajo pretirane reklame. Poslušavec, ki ne zna po lastni uvidevnosti ločiti dobrega od slabega, sodi kakovost prireditve po reklamami. Prevaran v svojem pričakovanju izgubi zaupanje tudi do umetniško visoko stoječih prireditev in izgubi pravilen odnos do glasbe sploh.

Opera je naznanila v začetku sezone celo vrsto novih del. V koliko bo obljubo spolnila, v sredi sezone še ni mogoče reči. Do sedaj smo slišali pet, šest premier. Otvorili so sezono s Čajkovskega »Pikovo damo«. Poleg »Onjegina« je »Pikova dama« edina opera Čajkovskega, ki se je obdržala tudi na izvenevropskih odrih; po notranji moči »Onjegina« ne dosega. Čajkovskij je v svojem bistvu izrazita lirična narava brez posebne odrske nadarjenosti. Od svojih desetih oper je le dve rešil za oder. K temu je pripomoglo zlasti njegovo popolno tehnično obvladovanje orkestra in pa slava,

ki jo je užival v Evropi. Od svojih ruskih tovarišev (Borodin, Musorgskij, Rimski-Korzakov) se je še najmanj naslonil na rusko narodno glasbo, zato je postal najprej dostopen in razumljiv Evropi; bil je sploh prvi, ki je ruski glasbi odprl evropske koncertne in tudi operne odre. V Ljubljani je Čajkovskij že star znanec; tudi »Pikovo damo« smo že slišali na našem odru. Pri letošnji uprizoritvi so po dunajskem zgledu to delo preuredili, ga delno okrajšali, izločili nepotrebni balast, dejanje strnili in prenesli poudarek na psihično doživetje Hermana in Lize; prvotne šibke strani opere v tej predelavi izginejo, delo zapusti v poslušavcu vtis močnega glasbenega doživetja. — Po kratkem odmoru smo doživeli drugo premiero: »Halka« (uglasbil St. Moniuszko) je po glasbeni strani tipično poljska opera, podobno kot pri Čehih »Prodana nevesta«. Našemu času je že precej odmaknjena: prvič je bila izvajana v Varšavi l. 1858, skoraj še v predwagnerski dobi: zato tudi ni Moniuszko podlegel omamljivemu Wagnerjevemu vplivu. Glasba je že nekoliko zbledela, vendar je za nas kot slovanski narod še vedno privlačna; skladatelj je vpletel v opero značilne narodne plese (krakoviak, polonezo, mazur itd.); marsikak domislek je zajel iz bogatega zaklada poljskih narodnih pesmi. Dejanje samo slika usodo zapeljanega kmečkega dekleta, ki jo njen ljubimec-plemič zapusti in se poroči z drugo, sebi enako: sam na sebi malo izviren motiv postane zanimivejši, ker kaže napete socialne razmere med ubožnim kmečkim ljudstvom na eni in med oholim plemstvom na drugi strani. Režija je raztegnjeno dejanje precej okrajšala, ga koncentrirala na glavno osebo in pripomogla delu do uspeha. — Klicu po sodobni operi je deloma ustregla A. Čerepninova »Ol-Ol«. »Deloma« zato, ker se kljub najnovejšim glasbenim smerem, katerih vpliv se v delu čuti, še vedno naslanja na starejše ruske skladatelje, zlasti Musorgskega. Ali se bo ohranila na odru, bo pokazala bodočnost. Prav je, da smo slišali vsaj del novejšje ruske glasbene literature, ki je danes že tako bogata, da bo težko iti preko nje. Obenem z »Ol-Ol« je opera izvajala balet »Začarani ptič« Nikolaja Čerepnina, očeta Aleksandra Čerepnina. — Verdi je trenutno skoraj po vseh odrih visoka moda. Občinstvu je še vedno ideal njegova prozorna, sproščena, neproblematična melodika. Pa tudi modernim skladateljem je psihološko bliže, kot bi na prvi pogled sodili. Kdor ve, kako se skušajo sodobni glasbeniki z vso silo otresti Wagnerjevega vpliva: njegovega patosa, masivnosti v orkestru, orjaškega aparata na odru, njegovega »balasta« (da ne omenjam drugih banalnih izrazov, s katerimi obkladajo enega največjih glasbenih velikanov vseh časov); skratka: kdor vidi ves gigantski boj proti geniju, ki je za pol stoletja naprej začrtal pot manjšim duhovom, ta bo razumel, zakaj se danes trpi kult umetnika, ki se je tudi sam zavestno boril proti nevarnemu tekmeču s severa. »Če so prišli Nemci od Bacha do Wagnerja, so to storili kot dobri Nemci in je vse v redu. Če pa mi, potomci Palestrine, posnemamo Wagnerja, je to glasben zločin in počenjamo nekaj brezkoristnega, če ne celo škodljivega« (Werfel: Verdijeva pisma str. 340). Živa ritmika, zdrava, moška melodika, prozoren orkester v vlogi diskretnega spremljevalca, živahen potek dejanja na odru: vse to Verdija vsaj zunanje idejno približuje modernim. Zato so njegova dela po tolikih letih še vedno privlačna. Uspeh, ki ga je

dosegla »Traviata« na našem odru, gornja izvajanja v celoti potrjuje. — Omenimo naj še domačo opereto »Stoji, stoji Ljubljana« (Pirnat-Bravničar). Prišla je menda samo dvakrat na oder. Škode ni nobene, če so jo za vedno dali v kraj; škoda je le denarja za uprizoritev, ki bi se dal drugje bolje uporabiti, in pa dobrega imena avtorjev, ki si s takimi poskusi sami jemljejo videz resnosti. — Razen imenovanih del smo slišali še Wagnerjevega »Parsifala«, Puccinijevo »Tosco«, Saint-Saensovo »Samson in Dalila«, Massenetovo »Manon«, Charpentierovo »Luizo« in nekaj operet (»Havajska roža«, »Dežela smehljaja«). Izvajanja so bila skoraj vsa na lepi višini. Dirigirali so Polič, Neffat, Štritof, Švara, Šušteršič. Orkester ustreza vsem zahtevam, se smiselno podreja pevcem in dosega lepe učinke. Tudi režija (Šest, Debevec, Kreft) je svojo nalogo v skladu z glasbo izborna rešila. Kot solisti so nastopali zlasti ti-le: Zlata Gjungenac, ki je pevsko in igravsko izreden pojav, Verbičeva s svojo dovršeno pevsko tehniko, Golobova z mirnim, simpatičnim nastopom, dalje Thierryjeva, Španova, Ribičeva, Ramšakova, Poličeva, Kogejeva. Od pevcev Betetto, Gostič, Primožič, Banovec, Rus, Magolič, Drmota, Marčec, Janko in drugi. Gostovali so: ga. Vilfan-Kunčeva, Mezetova, Sokova, Mimi Balkanska, tenorist Francel. Tudi balet se ne more pritoževati, da ga zadosti ne zaposlijo, kot se to večkrat zgodi na drugih odrih. Če bo tehničnemu znanju pridružil še dovoljno umetniško resnost (tudi balet mora človeka duhovno dvigati), bomo prav vsi z njim zadovoljni.

Med koncerti omenjamo najvažnejše. V oktobru so nas posetili praški stražniki; izvajali so poleg češkega sporeda tudi nekaj naših skladb. Dva dni zatem je operni orkester (dirigent Polič) priredil simfonični koncert; sodeloval je ruski skladatelj in klavirski virtuozi A. Čerepnin. Poleg treh slovenskih orkestralnih skladb (Osterč: Klasična uvertura, Leskovic: Etuda za orkester, Bravničar: Plesna groteska) je Čerepnin odigral svoj klavirski koncert z orkestrom, poln pristne ruske samoniklosti. Brez orkestra je izvajal še nekaj zanimivih lastnih skladb. — Visoko razvito glasbeno življenje v Trbovljah je pokazal koncert Trboveljčanov 21. oktobra. Nastopil je trboveljski »Zvon« (dirigent O. Moll), pianist Ciril Ličar in »Trboveljski slavček«. Občinstvo je zlasti male umetnike simpatično pozdravilo. — Na koncertu ob proslavi 15 letnice češkoslovaške republike so izvajali večinoma češke skladbe (Smetana, Beran, Dvořak). — Naš odlični violinski virtuozi Karel Rupel nas je seznanil z več deli jugoslovanske glasbene literature (spremljala gđc. Zora Zarnikova). — »Učiteljski pevski zbor« iz Ljubljane je ostal zvest svoji tradiciji in nam pod Kumarjevim vodstvom pokazal najnovejša dela jugoslovanskih avtorjev. — Nastop pevskega društva »Vardar« iz Skoplja (pevovodja Jos. Brnobić) je bil zanimiv po glasbeni strani in po načinu izvajanja. — »Slovenski vokalni kvintet« ima že svoj krog poslušavcev, ki mu ostane pri slehernem koncertu zvest. — Železničarsko glasbeno društvo »Sloga« skoraj kar na tihem prireja intimne glasbene večere. Do sedaj je nastopil pri teh večerih »Ljubljanski komorni trio« in »Zagrebski godalni kvartet«. — Nedosežen višek jesenske sezone pomeni gostovanje Václava Talicha

v Ljubljani. Orkester, sestavljen iz godbenikov treh ljubljanskih orkestrov, se je pod Talichovo taktirko dvignil do neslutene višine. Igrali so Dvořakov »Karneval«, Sukovo meditacijo na koral sv. Vavčava, Škerjančev »Simfonični stavek« in Čajkovskega VI. simfonijo. — Po zunanem uspehu se lahko meri s tem koncertom Verdijev »Requiem«. Verdi je hotel po lastni izjavi v svojih delih dosledno varovati značaj svojega naroda. Zato se je tudi v Requiemu rajši oddaljil od zahtev strogega cerkvenega sloga, kot da bi na račun cerkvenosti samo za las odstopil od svojega načela. Viški, ki jih dosega v Requiemu, se krijejo z dramatičnimi viški v njegovih operah. Delo je z matičnim zborom vzorno naštudiral ravnatelj Mirko Polič. — Od cerkvenih koncertov omenimo koncert Glasbene Matice v stolnici v korist poplavljenec. Izvajali so pod Poličevim vodstvom Gallusove zборе, orglal je mons. St. Premrl. — Pevska zveza je v oktobru odpela v stolnici spored, določen prvotno za slavnosti na Stadionu. Sodelovalo je več sto pevcev. Isto število pevcev je nastopilo v novembru pri koncertu v frančiškanski cerkvi; spored je pokazal najznačilnejše pesmi cerkvenega leta; koncert je zaključila Tomčeva »Slovenska maša«; isti je sodeloval tudi pri orglah. Oba koncerta je vodil prof. Marko Bajuk. — Manjši, a iz odličnih moči sestavljen zbor je pod vodstvom Fr. Marolta tik pred Božičem odpel pri Frančiškanih vrsto starih božičnih pesmi. Solistična mesta so peli: gđc. Verbičeva, gg. Banovec in Rus; pri orglah prof. Rančigaj.

Od glasbenih revij je »Pevce« letošnje leto začasno prenehal, izhajala sta pa še »Cerkveni Glasbenik« in »Zbori«; prvi je prinašal cerkveno, drugi pa svetno glasbeno literaturo. Matija Tomc

ZAPISKI

Obisk naših književnikov v Sofiji. Na povabilo bolgarskega PENkluba se je od 10.—14. jan. t. l. mudilo v Sofiji okoli trideset književnikov, članov PENklubov iz Beograda, Ljubljane in Zagreba. Poleg dragocenih osebnih stikov, ki so se ob tej priliki navezali med posameznimi književniki, pa je posebno važna sledeča resolucija:

»Jugoslovanski centri PENkluba (Beograd, Zagreb in Ljubljana) in bolgarski PENklub so na svoji seji dne 12. januarja 1934 v Sofiji pretresli vprašanje o duhovnih in kulturnih zvezah med svojimi zemljami.

Navdihnjeni od idej in sklepov mednarodnih kongresov PENkluba, da naj se umske in umetnostne vrednote svobodno in prav nič ovirano izmenjavajo, in kakor to izvira iz bližine narodnih literatur bratskih narodov in neobhodne potrebe ožjih in neposrednih zvez med njimi — glede katerih zvez doslej ni bilo vzajemnosti — se ti PENcentri zavezujejo, da bodo pri merodajnih mestih s sredstvi, ki so jim na razpolago, delovali za svobodno širjenje knjig umetnostne književnosti v vsej Jugoslaviji in Bolgariji, posebno, da se te knjige svobodno prejemajo in izlagajo v javnih čitalnicah in knjižnicah in svobodno prodajajo.

Jugoslovanski centri PENkluba so posebno odločeni, uporabiti vse svoje moči, da v svoji zemlji to nalogo uresničijo.«

Opozorilo: Pravico za uprizoritev drame *Henrik, gobavi vitez* daje edino pisatelj Ksaver Meško, Sele, p. Slovenjgradec.

PREJELI SMO V OCENO

Fr. Stelè, *La Slovénie, aperçu de son histoire, sa culture, sa littérature*. Penklub, Lj., 1933.

Lili Novy, *Blätter aus der slovenischen Lyrik*. Penklub, Lj., 1933.

Časopis za zgodovino in narodopisje. Letnik XXVIII., snop. 2—4. Maribor, Zgodovinsko društvo, 1933. (Cel zvezek posvečen Muzejskemu društvu v Ptuj. Sotrudniki, ki pišejo vsi o ptujskih zadevah so: M. Murko, Fr. Baš, J. Kelemina, B. Saria, M. Abramič, M. Kos, Fr. Ilešič, H. Druzovič, Fr. Stelè, Al. Remec, A. Sovrè, Fr. Kovačič, J. Glaser, V. Skrabar in A. Oven. Izredno lep zbornik prispevkov k domači kulturni zgodovini).

Ksaver Meško: *Obrázky*. Preložil se slovinštiny Antoš Horsák. Nakladem knihkupectví společenské knihtiskárny v Přerově.

Arturo Cronia: *Per la storia della slavistica in Italia*. Appunti storico-bibliografici. Collezione di studi slavi. Zara 1933.

Pavel Golia: *Kulturna prireditel v Črni mlaki*, veseloigra v treh dejanjih. Tiskovna zadruga v Ljubljani 1933. Slov. poti XI. zv.

Miško Kranjec, *Sreča na vasi*. Zbirka novel. Založba »Hram«, Ljubljana 1933.

Knjige »Goriške Matice« za l. 1933:

1. Koledar G. M. za l. 1934.
2. France Bevk, *Dedič*.
3. Nande Vrbanjakov, *Prirodni pojavi in človeški izum*. Prirodoslovne črtice za mladino.
4. Dr. Jos. Potrata, *Zdravje iz rastlin*.
5. Martina Seljak, *Ljubi moj domek*.

Knjige Cankarjeve družbe za l. 1934:

1. Koledar C. D. za l. 1934.
2. Ivan Molek, *Veliko mravljišče*. Povest iz življenja in trpljenja slovenskih delavcev v Ameriki.
3. Sigma, *Naš svetovni nazor*. Teorija in razvoj dialektičnega materializma.
4. Janez Samojov, *Zlato tele in druge zgodbe*.

Möderndorfer Vinko, *Koroške uganke in popevke*. Mohorjeva knjižnica 61. Družba sv. Mohorja, Celje 1933. (Ilustriral Joža Vokač.)

Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, l. XIV, Ljubljana 1933. (Iz vsebine: B. Saria, Novi napisi iz Kranjske; R. Ložar, Poročilo arheol. oddelka Nar. muzeja za l. 1931/3; J. Kelemina, Pravne starine slovenske v filološki luči; Andrejka R., Župani Selške doline v ll. 1500—1800; Luschin-Ebengreuth Arnold, Die Freiherren von Raigersfeld; Mal J., Ljubljana in l. 1848. Zapiski. Slovstvo.)

Dragutin M. Domjanič, *Po dragomu kraju*. Pesmi. Tiskara Narodnih novina, Zagreb 1933.

Angjeo Uvodič, Juraj Čulinović (Giorgio Schiavone), *Dalmatinski slikar XV. stol*. Izd. Galerija umjetnina Primorske banovine, Split 1933.

Proteus, ilustriran časopis za poljudno prirodoznanstvo. Ur. dr. Pavel Grošelj. Začel je izhajati mesečno pri Prirodoznanski sekciji Muzejskega društva v Ljubljani.

Ameriški družinski koledar. XX. letnik za l. 1934. Izd. Jugoslovanska Delavska Tiskovna Družba, Chicago III, 3639 W. 26 th Street. (Prispevki: Iv. Vuk, Joško Oven, Ivan Molek, Tone Seliškar, Ivan Jontez, Katka Župančič, Jakob Župančič, Frank Zaitz, France Kozar, Mile Klopčič, France Mihelič, F. S. Stiplovšek, M. Maleš, O. Globočnik.)

DOM IN SVET V LETU 1934

Ko začnemo sedeminštirideseti letnik Doma in sveta (Nove knjige II. leto), lahko ugotovimo, da se je naš list kljub težkim duhovnim in gospodarskim razmeram utrdil in da je javnost ponovno prepričal o svoji upravičenosti in potrebnosti. Marsikaj v njem se je sicer prevrednotilo, toda osnovna misel, iz katere smo dosedaj rastli, ponovno zmaguje in Dom in svet stoji kot trdno zavetje slovenske književne kulture: vedno in vselej hoče služiti kulturnim silam, hoče jih sproščati v rast in ne zaslužnjevati okorelim ideologijam. Z mladino je Dom in svet korakal skozi naš čas in oznanjal vrednote, ki veljajo in ki prihajajo; z mladino je pogumno pogledal svoji dobi v obraz in ob vsestranskem usmerjanju življenja tudi on usmerjal in oblikoval iskanje sodobnega človeka. Z išočim časom je hotel in moral biti sam iskatelj.

Toda danes je prišel trenotek, ko moramo na tej poti izpovedati svoje spoznanje, zakaj zdi se, da je samo iskanje vsepovsod zašlo v drobečo se dialektiko in da od samih abstraktnih ideologij današnji človek kmalu ne bo verjel nobeni več. Zato je tembolj potrebno, da v tej neurejenosti in zbeganosti poudarimo življenje, ki naj bo v vsej svoji širini in problematiki edino izhodišče, zakaj zavedamo se, da je ne samo najplemenitejši, marveč prav tako najbistvenejši in najresničnejši namen kulture služba Duhu zaradi rešitve človeka. Naš čas boleha zaradi usodnih nesoglasij, ki se dajo odpraviti le z iskreno izpovedjo, žrtvovanjem in združnim ustvarjanjem. Prav zato ne poudarjamo več toliko potrebe kulturnega razmišljanja in analize, temveč rast v organičnost, živo tvornost in stvariteljnost. Naj se v času gole stvarnosti in duševne razdvojenosti odpre zopet svet umetnosti in naj zadehti cvetica poezije, ki je reševala svet v dobi romantike!

Dom in svet hoče tedaj družiti vse tvorne sile, ki imajo izhodišče v človečnosti, narodnosti in religiji; gojil bo v še večji meri kakor doslej izvirno umetnost; z eseji o sodobnih kulturnih, umetnostnih in književnih vprašanjih bo skušal odpirati poglede naprej, s kritiko in poročili, z zgledi in pričami iz sodobnega ustvarjanja pa širiti razglede preko meja naše domače zemlje, posebno pa bo skrbel za bogastvo našega jezikovnega izraza.